

Economische en maatschappelijke effecten van ontwikkelingen op bedrijventerreinen in Eemsdelta

Project 23.007

Auteurs: Peter Louter en Pim van Eikeren

Opdrachtgever: Gemeente Eemsdelta

Bureau Louter
Rotterdamseweg 183c
2629 HD Delft
Telefoon: 015-2682556
peter@bureaulouter.nl
www.bureaulouter.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Bureau Louter.

Verwijzing naar resultaten uit dit onderzoek is toegestaan, mits voorzien van een duidelijke bronvermelding, namelijk: 'Bureau Louter (2024) Economische en maatschappelijke effecten van ontwikkelingen op bedrijventerreinen in Eemsdelta'

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Maatschappelijke positie Eemsdelta	3
3	Ontwikkeling sociaal-economische prestaties Eemsdelta	14
4	Voorsorteren op de toekomst	32
4.1	Demografische ontwikkelingen	32
4.2	Kenmerken van de woningvoorraad	38
4.3	Relevante ontwikkelingen op de arbeidsmarkt	40
4.3.1	Opleidingsniveau	40
4.3.2	Woon-werk stromen	43
4.3.3	Inkomende migratie naar herkomst	45
5	Mogelijke effecten van ontwikkelingen op bedrijventerreinen	54
	Bijlagen	
I	Bedrijventerreinprofielen	64

1 Inleiding

In 'Kwantitatieve analyse bedrijventerreinen in Eemsdelta' (Bureau Louter, 2024)¹ heeft een analyse plaatsgevonden van ontwikkelingen op bedrijventerreinen in de gemeente Eemsdelta, met een onderscheid naar 'reguliere bedrijventerreinen' en 'zeehaventerreinen'. Dit diende als één van de bouwstenen voor het opstellen van een 'Bedrijventerreinenvisie Eemsdelta 2024-2035'.

In dit rapport wordt verslag gedaan van een andere bouwsteen voor deze visie, namelijk in hoeverre ontwikkelingen op bedrijventerreinen economische en maatschappelijke effecten hebben voor Eemsdelta. Daarbij gaat de aandacht bij de economische effecten voor Eemsdelta uit naar de betekenis van reguliere bedrijventerreinen en het zeehaventerrein (Oosterhorn) in termen van het aantal banen (nu naar de toekomst volgens een aantal scenario's). Daarbij wordt ook een onderscheid naar opleidingsniveau gemaakt. Bij de maatschappelijke effecten voor Eemsdelta is ten eerste de arbeidsmarkt van belang: in hoeverre resulteren de banen op de bedrijventerreinen in werkgelegenheid voor inwoners van Eemsdelta en welk deel 'lekt weg' naar inwoners van andere gemeenten, die 'pendelen' naar Eemsdelta. Ook hier wordt weer een onderscheid gemaakt naar opleidingsniveau. Ten tweede zijn ontwikkelingen op de woningmarkt van belang. Indien door de extra banen op de bedrijventerreinen werknemers (en hun huishoudens) willen verhuizen zal dat extra vraag naar woningen oproepen. Naast het aantal woningen is daarbij ook het type woningen van belang: hoog opgeleide nieuwe bewoners zullen gemiddeld genomen naar woningen in het wat duurdere segment zoeken dan laag opgeleide nieuwe bewoners. Ook zal een toename van het aantal inwoners het draagvlak voor voorzieningen verhogen.

De opbouw van dit rapport is als volgt:

- In hoofdstuk 2 staat eerst een algemene schets van de maatschappelijke positie van Eemsdelta (aan economie is in het bedrijventerreinenonderzoek al uitgebreid aandacht besteed). Dit is gebaseerd op een instrument dat Bureau Louter heeft ontwikkeld om gemeenten naar hun prestaties op allerlei aspecten te vergelijken: de 'benchmarkanalyse'. Relevante thema's daarbij zijn het voorzieningenniveau, demografie, arbeidsmarkt en arbeidsparticipatie, materiële welvaart, de woningmarkt, de woonaantrekkelijkheid, onderwijs en 'human capital' en mobiliteit. Daarnaast wordt nog ingegaan op de prestaties van Eemsdelta op het gebied van brede welvaart, sociaal-economische prestaties, economische prestaties en woonaantrekkelijkheid, alsmede met de tevredenheid met het leven bij de inwoners van Eemsdelta. Van belang is dat Eemsdelta bij alle onderzochte aspecten 'in perspectief' wordt geplaatst. Vergelijken wordt met het nationaal gemiddelde en met het gemiddelde voor een benchmarkgroep van tien soortgelijke gemeenten. Tevens wordt steeds de positie op de ranglijst van alle Nederlandse gemeenten bepaald. Dit resulteert in een beeld hoe Eemsdelta er in het algemeen 'voorstaat' (nog los van het verband met bedrijventerreinen). Naar de resultaten wordt daar waar relevant teruggegrepen in hoofdstuk 5.
- In hoofdstuk 3 wordt zicht gegeven op sociaal-economische ontwikkelingen in Eemsdelta sinds 2005. Naast het beeld hoe Eemsdelta er momenteel voorstaat (in hoofdstuk 2) levert dit inzicht in welke richting het opgaat met Eemsdelta: in gunstige of ongunstige richting. Ook deze resultaten zijn ontleend aan een instrument dat Bureau Louter heeft ontwikkeld, namelijk de Monitor Sociaal-Economische Prestaties. Eemsdelta wordt weer vergeleken met de nationale ontwikkeling en de gemiddelde ontwikkeling in de benchmarkgroep, hier aangevuld met de ontwikkeling in de provincie Groningen. Dat gebeurt voor in totaal achttien indicatoren op het gebied van economie, demografie, arbeidsmarkt, woningmarkt en materiële welvaart. Daarbij wordt specifiek aandacht besteed aan de vraag of de ontwikkelingen in Eemsdelta gunstiger of ongunstiger zijn dan de nationale trend (en hoe dat zit voor de provincie en de benchmarkgroep). Tevens is een totaalscore voor de sociaal-economische prestaties berekend. Daarmee kan ook worden bepaald welke positie Eemsdelta op de ranglijst van Nederlandse

¹ Dit rapport zal verder kortweg worden aangeduid als 'het bedrijventerreinenonderzoek'.

gemeenten inneemt en weke ontwikkelingen daarin hebben plaatsgevonden in de periode 2005-2022.

- Nadat de huidige situatie en trends uit het verleden zijn besproken, richt de aandacht zich in hoofdstuk 4 op de toekomst, met hier en daar nog een uitwerking van thema's die in hoofdstuk 2 slechts in grote lijnen zijn genoemd, maar waarvoor een nadere uitwerking van de huidige situatie relevant is, zodat goed 'voorgesorteerd' kan worden op de toekomst. Eerst wordt in paragraaf 4.1 ingegaan op demografische ontwikkelingen. Vooral de verschillen tussen een aantal bevolkingsprognoses voor Eemsdelta zijn opvallend groot. Geanalyseerd wordt hoe groot de plausibiliteit is van de bestaande prognoses. Vervolgens wordt in paragraaf 4.2 wat uitgebreider dan in hoofdstuk 2 ingegaan op de huidige woningvoorraad en ontwikkelingen daarin in de afgelopen jaren. Dat kan onder andere een rol spelen bij het inspelen op te verwachten ontwikkelingen in het aantal inwoners van Eemsdelta dat in de toekomst bij bedrijven en instellingen op een bedrijventerrein gaat werken (met een onderscheid naar opleidingsniveau). Dan wordt in paragraaf 4.3 een aantal kenmerken van de arbeidsmarkt in Eemsdelta belicht, onderbouwd met statistische analyses. Ingegaan wordt op de bij de nationale trend achterblijvende ontwikkeling van het opleidingsniveau van de (beroeps)bevolking in Eemsdelta en op de grote gemiddelde woon-werk afstanden voor zowel werkzame inwoners van Eemsdelta als voor de werknemers bij bedrijven en instellingen in Eemsdelta. Ook wordt stilgestaan op migratiestromen, vanuit Eemsdelta, maar vooral naar Eemsdelta. Daarbij is een onderscheid gemaakt naar binnenlandse migratie en buitenlandse migratie. Niet alleen de totalen zijn in beeld gebracht, maar ook de herkomst naar gemeente en regio voor binnenlandse verhuizingen en naar land(engroep) voor immigratie.
- In hoofdstuk 5 wordt ingegaan op de basisvraag van dit rapport: wat zijn de te verwachten economische en maatschappelijke effecten voor Eemsdelta volgens een aantal scenario's, met een onderscheid naar reguliere bedrijventerreinen en het zeehaventerrein Oosterhorn. Daarbij wordt mede gebruik gemaakt van de analyses in de hoofdstukken 2, 3 en 4. Uit dit hoofdstuk zal blijken dat volgens één van de scenario's een substantiële groei van het aantal banen op Oosterhorn wordt voorzien, wat leidt tot veel extra werkgelegenheid voor inwoners van Eemsdelta. Dat leidt weer tot een toename in de vraag naar woningen en het draagvlak voor voorzieningen.

2 Maatschappelijke positie Eemsdelta

In het bedrijventerreinenonderzoek is in hoofdstuk 2 aandacht besteed aan thema's als demografie en arbeidsmarkt en vooral economie. In dit hoofdstuk wordt een breder beeld geschetst van de maatschappelijke positie van de gemeente Eemsdelta. Daarbij wordt geen aandacht besteed aan economie. Daarvoor wordt verwezen naar het bedrijventerreinenonderzoek. Wel worden de thema's demografie en arbeidsmarkt wat verder uitgewerkt. Daarnaast wordt ook in bredere zin de sociaal-economische positie van Eemsdelta onderzocht. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van een door Bureau Louter ontwikkelde benchmarkanalyse. Deze is ontwikkeld om een gemeente naar een breed palet aan thema's en subthema's te vergelijken met het nationaal gemiddelde en met een 'benchmarkgroep'.

De benchmarkgroep is bepaald op basis van een 'gelijkenisscore'. Daarbij wordt elk paar van gemeenten vergeleken naar de scores op 124 indicatoren op het gebied van economie, ruimte & bereikbaarheid, demografie & wonen, arbeidsmarkt & onderwijs, welvaart & welzijn en politiek & samenleving. De indicatoren zijn onderling vergelijkbaar gemaakt door ze te 'standaardiseren'.

Voor een gemeente kan bij die manier de mate van gelijkenis worden bepaald met elke andere gemeente in Nederland. Hier zijn als benchmark voor Eemsdelta geselecteerd de tien gemeenten waar Eemsdelta het meest op lijkt, met als extra criterium dat de omvang ongeveer vergelijkbaar is met die van Eemsdelta (namelijk tussen 25 duizend en 65 duizend inwoners). In tabel 2.1 zijn gemeenten geordend naar de mate van gelijkenis met Eemsdelta.

Tabel 2.1 Meest op Eemsdelta gelijkende gemeenten (benchmarkgroep)

Gelijkenis	Gemeente	Inwoners	Geselecteerd
1	Oldambt	38.521	Ja
2	Veendam	27.466	Ja
3	Emmen	107.856	Nee
4	Het Hogeland	48.022	Ja
5	Coevorden	35.517	Ja
6	Midden-Groningen	60.898	Ja
7	Stadskanaal	31.851	Ja
8	Terneuzen	54.501	Ja
9	Waadhoeke	46.309	Ja
10	Vlissingen	44.585	Ja
11	Pekela	12.196	Nee
12	Hoogeveen	55.857	Ja

Emmen en Pekela zijn niet geselecteerd omdat ze respectievelijk te groot en te klein zijn. Van de tien geselecteerde gemeenten bestaat de top-6 uit vijf gemeenten uit het oostelijk deel van Groningen en Coevorden. Ook Hoogeveen is geselecteerd². Eemsdelta lijkt ook veel op twee andere nationaal decentraal gelegen havensteden, namelijk de Zeeuwse gemeenten Vlissingen en Terneuzen. Het Friese Waadhoeke (Franeke en omgeving) completeert de benchmarkgroep voor Eemsdelta.

In tabel 2.2 staat een volledig overzicht van de thema's en subthema's die worden onderzocht in de benchmarkanalyse. In totaal zijn er vijftien thema's, met als zestiende thema een aantal totaalscores voor

² De gehele zone Emmen - Coevorden - Hoogeveen lijkt dus veel op Eemsdelta (hoewel Emmen niet aan het groottecriterium voldoet). Een tweede aaneengesloten zone wordt gevormd door het noordelijk en oostelijk deel van de provincie Groningen (inclusief Pekela, dat niet aan het groottecriterium voldoet). De enige gemeenten in de provincie Groningen die niet tot de benchmarkgroep behoren zijn Westerkwartier, Westerwolde en de stad Groningen. Op de ranglijst van meest op Eemsdelta lijkende gemeenten nemen zij respectievelijk de posities 18, 30 en 295 in. 'De stad' wijkt naar de beschouwde thema's sterk af van Eemsdelta (maar ook van alle andere gemeenten in de provincie Groningen). Het minst op Eemsdelta lijkt Laren, gevolgd door Bloemendaal, Blaricum, Amsterdam en Utrecht.

enkele 'standaardproducten' van Bureau Louter. Per thema zijn er één, twee of drie subthema's (in totaal 33, exclusief 'totaalscores').

Geel gemarkeerd zijn de subthema's die in dit onderzoek zijn geselecteerd. Het subthema 'centrumfunctie voorzieningen' (dat valt onder economie) is hier bij het thema 'Voorzieningen' gevoegd. In bijlage I is aangegeven hoe de indicatoren zijn gemeten (aan de hand van welke bronnen) en staat per indicator een inhoudelijke beschrijving.

Tabel 2.2 Selectie van thema's en subthema's

Thema	Subthema
1. Economie	1a. Economische prestaties 1b. Centrumfunctie voorzieningen 1c. Vestigingsplaatsfactoren
2. Demografie	2a. Leeftijdsopbouw 2b. Migratiestromen 2c. Samenstelling bevolking
3. Arbeidsmarkt en arbeidsparticipatie	3a. Werkloosheid 3b. Arbeidsparticipatie 3c. Woon-werk balans
4. Materiële welvaart	4a. Inkomen en vermogen
5. Wonen	5a. Woningprijzen 5b. Kenmerken woningvoorraad
6. Woon aantrekkelijkheid	6a. Waardering woonomgeving
7. Gezondheid	7a. Situatie gezondheid 7b. Preventief/leefstijl 7c. Zorgkosten
8. Sociale cohesie en saamhorigheid	8a. Oordelen sociale cohesie
9. Veiligheid en criminaliteit	9a. Criminaliteit/ondermijning 9b. Verkeersveiligheid 9c. Overlast
10. Onderwijs en human capital	10a. Opleidingsniveau 10b. Onderwijsvolgenden 10c. Onderwijsresultaten
11. Klimaat, milieu, natuur en energie	11a. Klimaat en energie 11b. Milieu 11c. Natuur
12. Politiek en samenleving	12a. Betrokkenheid 12b. Politieke partijen
13. Dichtheid	13a. Dichtheid
14. Mobiliteit	14a. Bereikbaarheid per auto 14b. Openbaar vervoer
15. Voorzieningen	15a. Maatschappelijke voorzieningen 15b. Commerciële voorzieningen
16. Totaalscores	16a. Totaalscores

In dit onderzoek geselecteerde subthema's

Weergave van de resultaten

Om de resultaten weer te geven, is steeds gebruik gemaakt van eenzelfde type figuren (zie de figuren 2.1 tot en met 2.9). Om voldoende ruimte voor de figuren te waarborgen zijn de titels van de indicatoren zo kort mogelijk gehouden, waarbij soms ook gebruik wordt gemaakt van afkortingen. Zoals al eerder werd aangegeven staat de betekenis van de indicatoren in tabel I.1 in bijlage I. Er is onderscheid gemaakt naar drie typen indicatoren, namelijk:

- neutrale indicatoren. Hieraan wordt geen oordeel toegekend in de zin van 'gunstig of ongunstig'. In de figuren zijn de scores voor Eemsdelta (de staafdiagrammen) lichtgrijs weergegeven. De stippen komen overeen met de scores voor de benchmarkgroep (het ongewogen gemiddelde).

- 'oordeel-indicatoren'. Een hoge score wordt daarbij als gunstig beoordeeld, een lage score als ongunstig. Alle indicatoren zijn daarbij zodanig berekend dat een hoge score als gunstig kan worden beoordeeld, bijvoorbeeld 'lage werkloosheid'. De staafjes zijn hier lichtgeel weergegeven.
- 'samengestelde oordeel-indicatoren'. Een hoge score wordt daarbij als gunstig beoordeeld, een lage score als ongunstig. De staafjes zijn hier lichtblauw weergegeven. Een samengestelde oordeel indicator' bestaat altijd uit twee of meer oordeel-indicatoren.

Toelichting bij de figuren

Per indicator zijn de scores van hoog naar laag geordend. Om ze onderling vergelijkbaar te maken zijn vervolgens 'rapportcijfers' toegekend volgens een vast stramien, met een minimum van 3 en een maximum van 10. De kans op een 6.5 is daarbij groter dan de kans op een 3.0 of 10.0.

In de figuur staan de volgende scores:

- Het ongewogen gemiddelde voor de 337 gemeenten is altijd gelijk aan een 6.5. Er zijn 337 (en niet 342) gemeenten omdat de vier Friese Waddeneilanden als één gemeenten zijn beschouwd, het kleine Rozendaal bij buurgemeente Rheden is gevoegd en Ouder-Amstel bij Amsterdam. De gemiddelde positie is daarom plaats 169. Lagere scores dan een 6.5 bevinden zich in het lichtgroene deel van de figuren.
- De staafjes geven de rapportcijfers voor Eemsdelta. Tevens is links van de figuur de exacte positie van Eemsdelta in de ranglijst van 337 gemeenten weergegeven, van de eerste plaats tot de laatste plaats (positie 337).
- De rode stippen geven het ongewogen gemiddelde rapportcijfer voor de benchmarkgroep.

Per geselecteerd thema is een figuur opgesteld. Het doel is hier om snel te doorgronden hoe Eemsdelta op een bepaald thema scoort, niet een uitgebreide analyse van wat daarvan de oorzaken zijn en/of hoe de verschillende thema's en subthema's samenhangen. Waar nuttig of nodig wordt een korte toelichting gegeven bij de inhoud van thema's of subthema's.

Eemsdelta kan zowel met het nationaal gemiddelde worden vergeleken als met het gemiddelde voor de benchmarkgroep (de soortgenoten). Tevens is duidelijk wat de exacte positie is in de gemeentelijke ranglijst. Daarbij zal specifiek aandacht worden besteed aan het aantal maal dat Eemsdelta tot de gemeentelijke top-50 behoort (dat komt niet veel voor), of tot de vijftig laagst scorende gemeenten behoort (positie 288 en lager; dat komt veel meer voor).

Voorzieningen

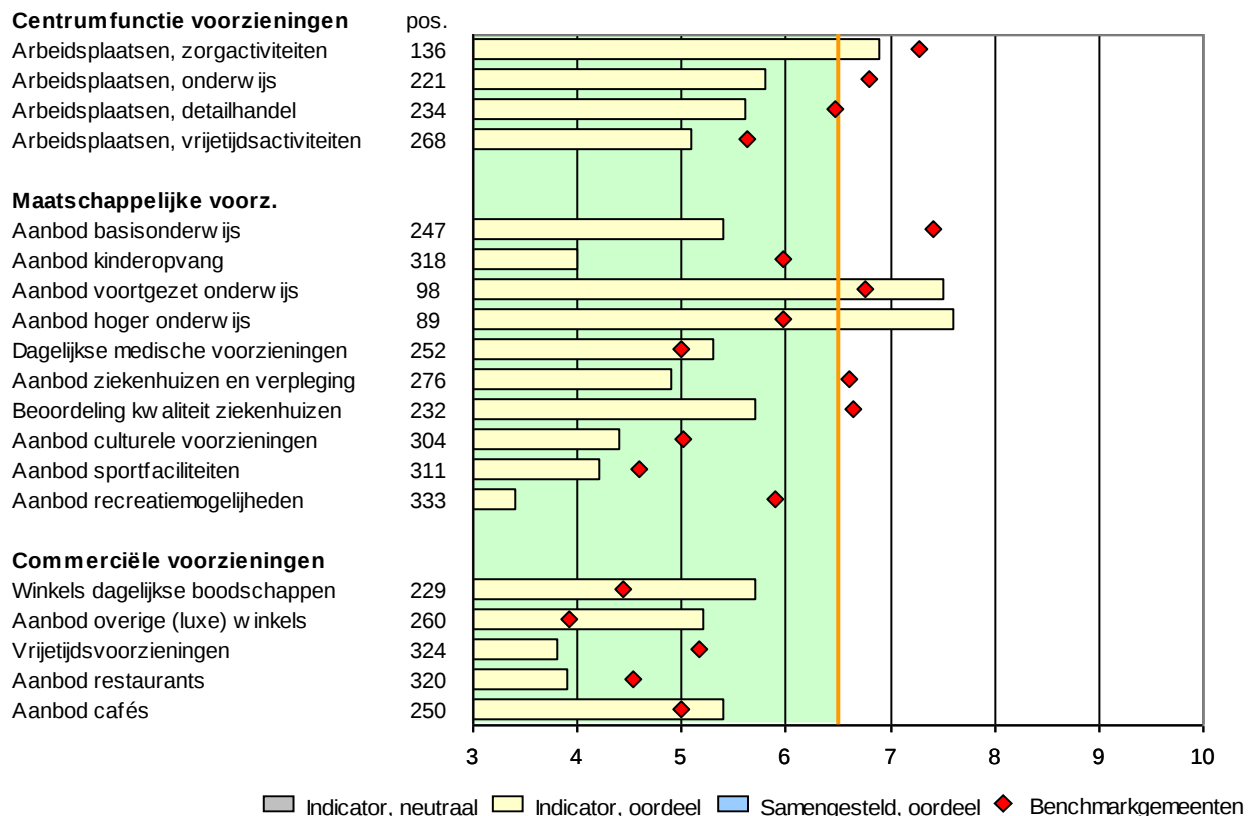
Bij 'voorzieningen' (zie figuur 2.1) kan vanuit twee invalshoeken worden gekeken. Ten eerste in hoeverre een gemeente een centrumfunctie vervult op het gebied van voorzieningen (niet alleen voor de eigen bevolking, maar ook voor inwoners in omliggende gemeenten, die mogelijk gebruik maken van het voorzieningenaanbod in de gemeente). Dat heeft dus betrekking op de economische functie op het gebied van voorzieningen ('personengeoriënteerde activiteiten'). Een tweede invalshoek is het voorzieningenniveau voor de inwoners van een gemeente. Daarvoor is niet alleen het aanbod in de eigen gemeente bepalend, maar ook het aanbod in omliggende gemeenten, voor zover daar sprake is van een voorzieningenaanbod binnen aanvaardbare afstand. Dat laatste is bijvoorbeeld voor diverse typen voorzieningen het geval voor plaatsen rond de stad Groningen.

Met uitzondering van zorgactiviteiten kent Eemsdelta een benedengemiddelde centrumfunctie voor voorzieningen. Dat komt doordat het 'achterland' (op niet al te grote afstand van voorzieningen in met name Delfzijl en Appingedam gelegen plaatsen buiten Eemsdelta) te dun bevolkt is om voor voldoende draagvlak te zorgen voor een uitgebreid aanbod aan voorzieningen. Eemsdelta scoort ook voor alle vier onderscheiden brede typen voorzieningen lager dan de benchmarkgroep, waarbij overigens geen heel lage scores resulteren (bij de vijftig laagst scorende gemeenten).

Wat betreft het aanbod van voortgezet onderwijs en hoger onderwijs resulteert een bovengemiddeld niveau voor inwoners van Eemsdelta. Bij voortgezet onderwijs hangt dat samen met aanbod in de eigen gemeente, maar bij hoger onderwijs met het zeer brede aanbod in de stad Groningen (omdat de bereidheid

om over wat grotere afstand te reizen voor hoger onderwijs relatief groot is). Verder scoort Eemsdelta op alle typen maatschappelijke en commerciële voorzieningen onder het nationaal gemiddelde, waarbij voor zes van de vijftien typen voorzieningen zelfs van een positie bij de vijftig laagste scorende gemeenten in Nederland resulteert. Op maatschappelijke voorzieningen scoort Eemsdelta drie van de tien maal hoger dan de soortgenoten en dus zeven maal lager (na het sluiten van het ziekenhuis in Delfzijl bijvoorbeeld ook voor het aanbod van ziekenhuizen en verpleging).

Figuur 2.1 Benchmarkanalyse Eemsdelta en soortgenoten, Voorzieningen

Op commerciële voorzieningen scoort Eemsdelta weliswaar (ruim) benedengemiddeld wat betreft het voorzieningenaanbod voor de lokale bevolking, maar geldt dat ook voor de soortgenoten. Voor winkels en het aanbod van cafés presteert Eemsdelta, vergeleken met de soortgenoten zelfs relatief goed. Er is weliswaar veel aanbod in de stad Groningen, maar de afstanden/reistijden zijn voor dit type voorzieningen vrij lang (meer dan voor de meeste mensen aanvaardbaar wordt geacht).

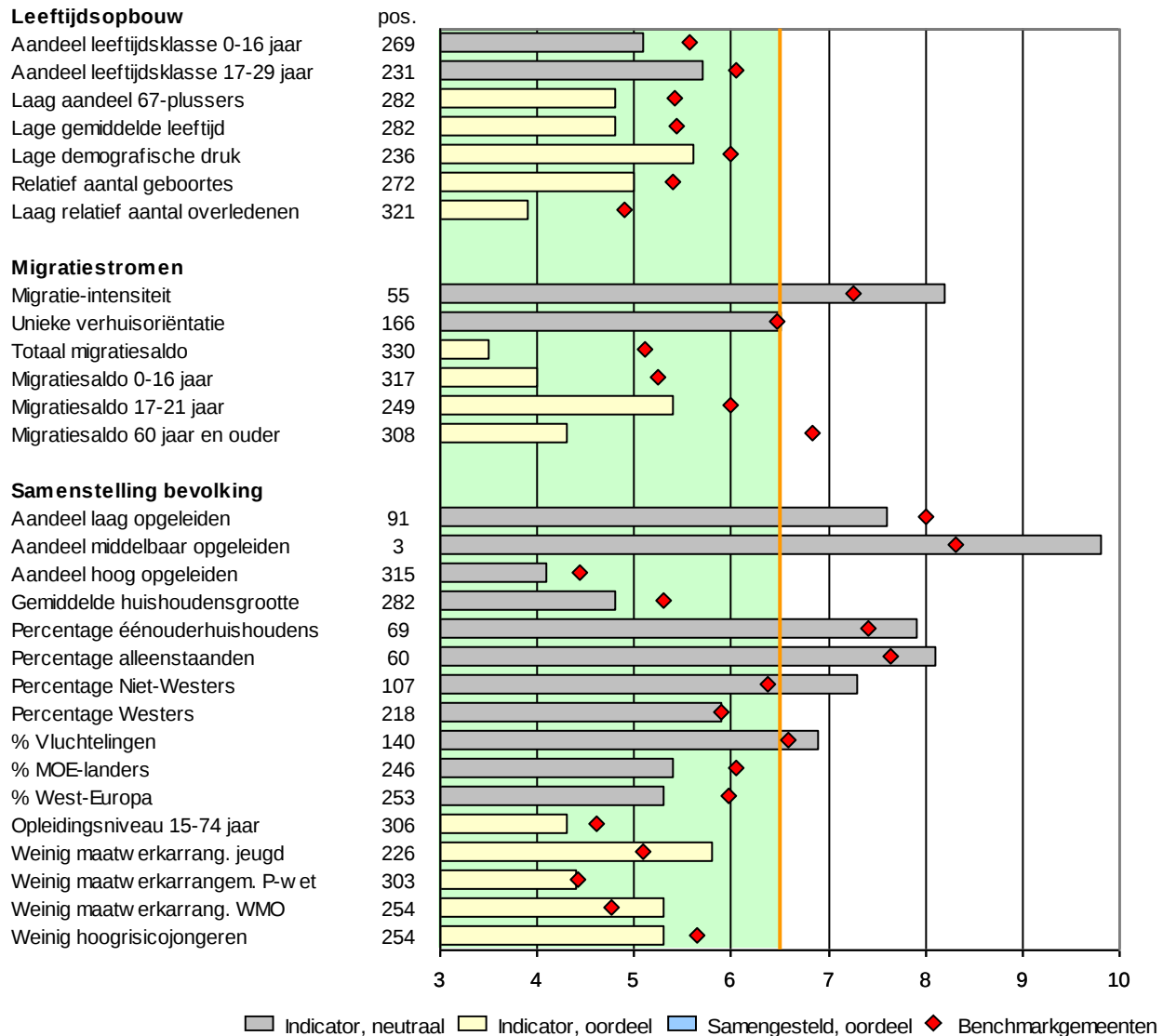
Demografie

Bij 'demografie' (zie figuur 2.2) wordt onderscheid gemaakt naar de leeftijdsopbouw, migratiestromen en de samenstelling van de bevolking. Vaak is hier sprake van 'neutrale indicatoren', waarbij aan scores geen oordeel in de zin van 'gunstig' of 'ongunstig' wordt gekoppeld (hoewel het uiteraard een ieder vrij staat om een dergelijk oordeel wel te vellen). Veertien maal is wel sprake van een 'oordeel-indicator'. Voor *alle* veertien oordeel-indicatoren scoort Eemsdelta onder het nationaal gemiddelde. Dat geldt voor aspecten die samenhangen met de leeftijdsopbouw³, met migratiesaldi en met de samenstelling van de bevolking

³ Hierbij wordt eraan herinnerd dat sommige indicatoren zodanig zijn gespecificeerd dat een ongunstige situatie in een laag rapportcijfer resulteert. Dat geldt bijvoorbeeld voor 'laag aandeel 67-plussers'. Een laag rapportcijfer komt hier dus overeen met een relatief groot aandeel 67-plussers in de bevolking. Dat is

(bijvoorbeeld een hoog aantal maatwerkarrangementen in het kader van de participatiewet). Ook hier neemt Eemsdelta zes maal (deze keer van veertien indicatoren) een positie bij de vijftig laagst scorende gemeenten in.

Figuur 2.2 Benchmarkanalyse Eemsdelta en soortgenoten, Demografie

Met uitzondering van de samenstelling van de bevolking presteert Eemsdelta hier ook lager dan de soortgenoten (waarvoor overigens ook voor slechts één van de veertien oordeel-indicatoren een score boven het nationaal gemiddelde resulteert, namelijk voor het migratiesaldo in de leeftijdsklasse zestig jaar en ouder).

Bij de neutrale indicatoren valt op dat de scores voor Eemsdelta en de soortgenoten veelal vrij sterk op elkaar lijken. Blijkbaar is er voor dit type gemeenten sprake van soortgelijke demografische kenmerken. Een opvallend resultaat voor Eemsdelta is dat in de totale bevolking van 15-74 jaar het aandeel middelbaar opgeleiden (havo, vwo, mbo2/3/4) zeer hoog is (een derde plaats van alle gemeenten in

ongunstig omdat er dan meer druk is op de zorg, er minder arbeidsaanbod is en er mogelijk ook meer problemen met eenzaamheid zijn.

Nederland). Doordat het aandeel laag opgeleiden bovengemiddeld is en het aandeel hoog opgeleiden ruim benedengemiddeld resulteert per saldo een laag gemiddeld opleidingsniveau van de bevolking. Ook de migratie-intensiteit (het deel van de bevolking dat jaarlijks binnen, naar of vanuit een gemeente verhuist) is in Eemsdelta hoog. Gezien het sterk negatieve totale migratiesaldo wordt dat overigens vooral veroorzaakt door relatief veel uitgaande migratie. Wat ook uit figuur 2.2 blijkt is dat het percentage in Eemsdelta wonende MOE-landers (inwoners die zijn geboren in Midden- of Oost-Europa) benedengemiddeld is.

Arbeidsmarkt en arbeidsparticipatie

Op alle indicatoren die samenhangen met de arbeidsmarkt (werkloosheid en arbeidsparticipatie) scoort Eemsdelta onder het nationaal gemiddelde (een relatief hoog werkloosheidspercentage en een relatief laag percentage van de inwoners van 15-74 jaar met betaald werk⁴). Voor maar liefst dertien van de achttien oordeel-indicatoren behoort Eemsdelta tot de vijftig gemeenten met de meest ongunstige score. Met uitzondering van de regionale bruto participatiegraad onder hoog opgeleiden en het percentage van de jongvolwassen (18-30 jaar) met een startkwalificatie op de arbeidsmarkt (minstens een afgeronde opleiding op mbo2-niveau) blijft Eemsdelta ook achter bij de soortgenoten. De 'achterstand' is overigens veelal klein en de soortgenoten scoren ook steeds onder het nationaal gemiddelde.

Wat betreft de woon-werk balans scoort Eemsdelta rond het gemiddelde op het deel van de werkenden dat in de eigen gemeente werkt (bij de soortgenoten is dat aandeel wat hoger). Dat geldt ook voor de 'unieke pendeloriëntatie' (het aandeel in de totale uitgaande pendel van de gemeente met het hoogste aandeel in de uitgaande pendel vanuit in dit geval Eemsdelta - zonder Eemsdelta zelf). In het geval van Eemsdelta is dat de stad Groningen.

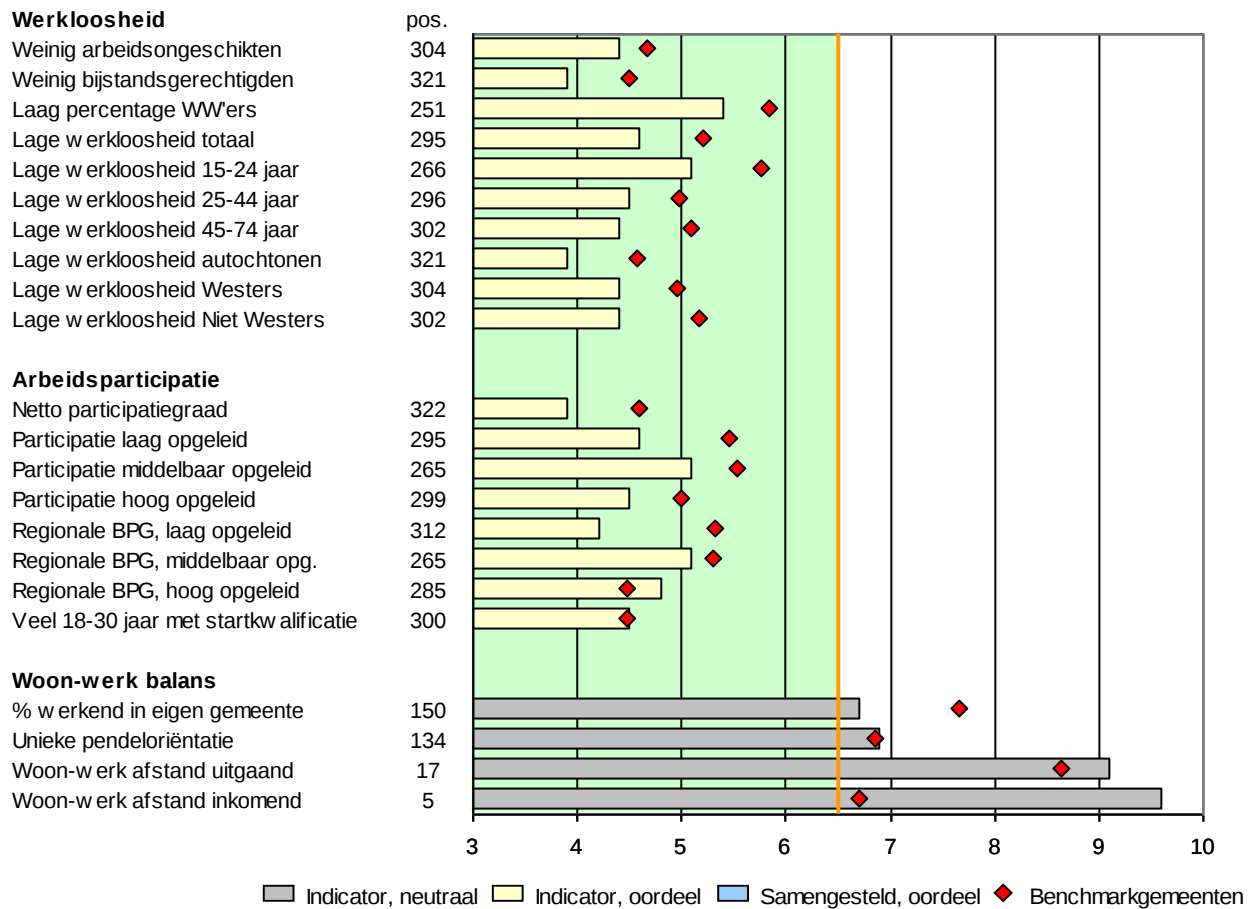
Zeer opvallend (en ook zeer relevant bij beschouwingen over de arbeidsmarkt in Eemsdelta) is dat zowel voor de inkomende als voor de uitgaande pendel (woon-werk stromen) de gemiddelde afstanden voor Eemsdelta zeer hoog zijn. Werknemers van in Eemsdelta gevestigde bedrijven en instellingen leggen dus gemiddeld grote woon-werk afstanden af om bij hun werk te komen, maar dat geldt ook voor werkende inwoners van Eemsdelta (waarvan een aanzienlijk deel werkt in de stad Groningen - op vrij grote afstand). Wat betreft uitgaande pendel neemt Eemsdelta positie 17 in van 337 gemeenten en wat betreft inkomende pendel zelfs positie 5.

Materiële welvaart

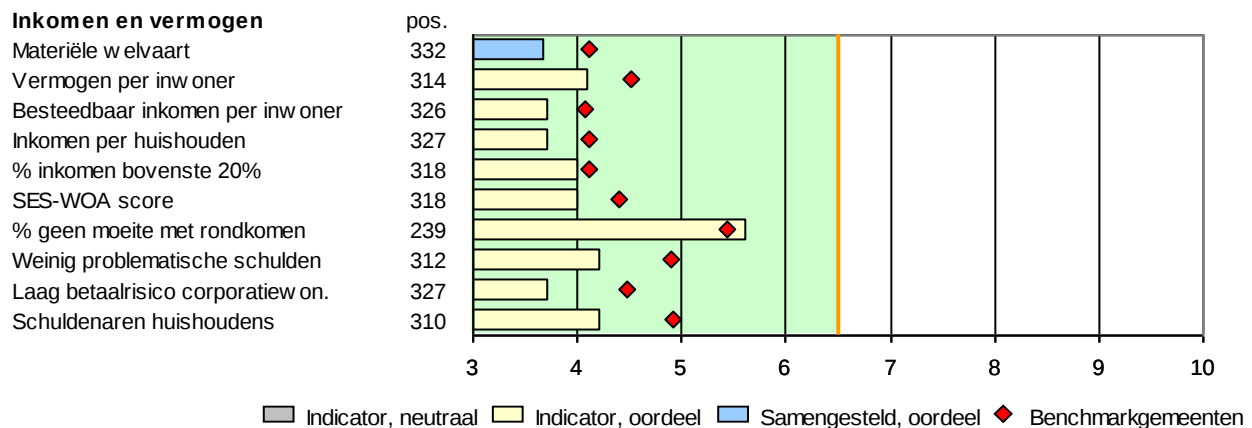
Voor alle tien indicatoren die iets zeggen over materiële welvaart scoort Eemsdelta ruim benedengemiddeld. Met uitzondering van '% geen moeite met rondkomen' worden zelfs posities bij de vijftig laagst scorende gemeenten in Nederland ingenomen (in alle gevallen zelfs bij de dertig laagst scorende gemeenten). Opnieuw met uitzondering van '% geen moeite met rondkomen' presteert Eemsdelta voor alle indicatoren ook ongunstiger dan de soortgenoten - hoewel ook zij ruim benedengemiddeld scoren. Op materiële welvaart van de bevolking presteert Eemsdelta dus zeer matig.

⁴ Bij de 'participatiegraad'/'participatie' gaat het hier om het deel van de in Eemsdelta wonende bevolking dat participeert op de arbeidsmarkt. Bij de 'regionale BPG' (de regionale bruto participatiegraad) gaat het om het deel van de bevolking van 15-74 jaar in de omgeving binnen een met het opleidingsniveau oplopende reistijd) dat participeert op de arbeidsmarkt. Een hoge score wijst namelijk op een relatief omvangrijk regionaal arbeidsaanbod voor in Eemsdelta gevestigde bedrijven en instellingen.

Figuur 2.3 Benchmarkanalyse Eemsdelta en soortgenoten, Arbeidsmarkt en arbeidsparticipatie

Figuur 2.4 Benchmarkanalyse Eemsdelta en soortgenoten, Materiële welvaart

Wonen

De woningprijzen zijn zowel in termen van WOZ-waarde als in termen van gemiddelde verkoopprijzen zeer laag in Eemsdelta (zie figuur 2.5). Hoewel dat voor kopers uiteraard gunstig is, wijst dit op een lage woonaantrekkelijkheid. Op gewilde locaties is men bereid veel te betalen voor woningen. Uit onderzoek van Bureau Louter blijkt dat lokale verschillen in vierkante meter prijzen in Nederland voor twee derde

deel worden verklaard door regionale verschillen in economische kracht en voor een derde deel door verschillen in lokale woonaantrekkelijkheid. Ook bij de soortgenoten is sprake van lage gemiddelde woningprijzen (maar wel wat hoger dan voor Eemsdelta).

In figuur 2.9 wordt nog ingegaan op de over-all woonaantrekkelijkheid van Eemsdelta. In figuur 2.5 staan daarvoor, naast een totaalscore vanuit de Leefbaarometer van het Ministerie van BZK ook enkele specifieke indicatoren. Zo scoort Eemsdelta bovengemiddeld op de omvang van de buitenruimte van de woning (de tuin) en zeer gunstig wat betreft de aanwezigheid van monumentale bebouwing (zelfs in de top-50). Maar over de staat van onderhoud (gebaseerd op oordelen van inwoners zelf door middel van een grootschalige enquête van het CBS) is men meer dan gemiddeld ontevreden en de tevredenheid met de huidige woning is zelfs zeer laag. De scores voor de soortgenoten liggen in het algemeen wat meer richting het gemiddelde rapportcijfer van 6.5 voor de oordeel-indicatoren.

Voor de neutrale indicatoren resulteren veelal geen sterk van het nationaal gemiddelde afwijkende scores, zeker niet voor de soortgenoten. Eemsdelta kent een relatief groot aandeel huurwoningen in bezit van woningcorporaties en relatief grote eengezinswoningen, terwijl het aandeel koopwoningen juist benedengemiddeld is en de meergezinswoningen relatief klein zijn. In het algemeen is hier echter geen sprake van uitschieters in positieve of negatieve zin.

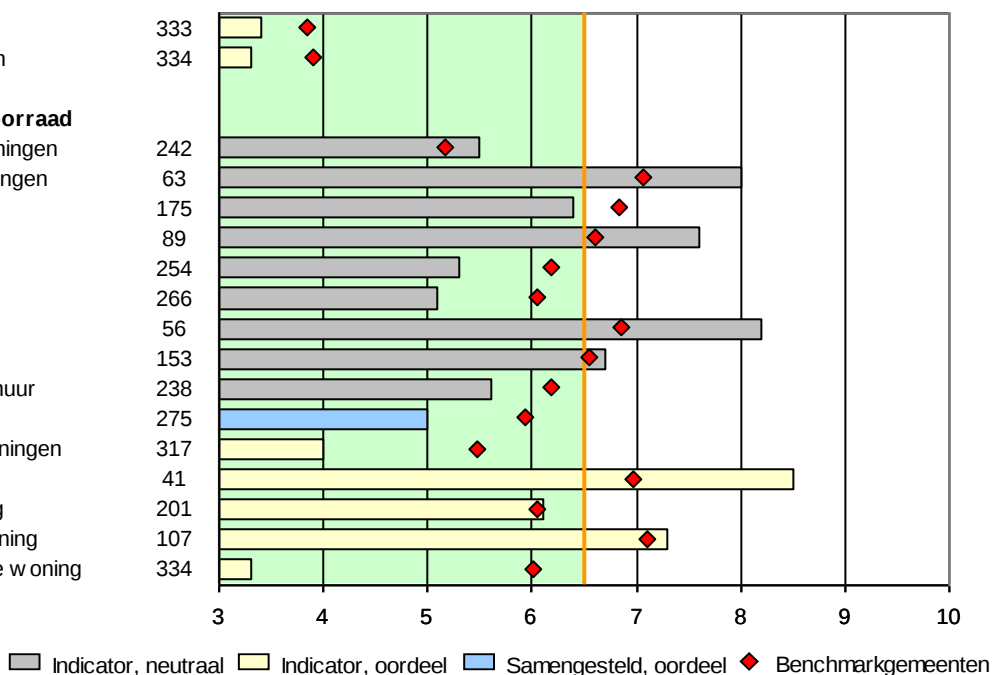
Figuur 2.5 Benchmarkanalyse Eemsdelta en soortgenoten, Wonen

Woningprijzen

WOZ-waarde woningen	333
Verkooprijzen woningen	334

Kenmerken woningvoorraad

Gemiddeld bouwjaar woningen	242
Spreiding bouwjaar woningen	63
% eengezinswoningen	175
m ² eengezinswoningen	89
m ² meergezinswoningen	254
% koopwoningen	266
% woningcorporaties	56
% overige huur	153
% overige huur in totale huur	238
Leefbaarometer Wonen	275
Staat van onderhoud woningen	317
Monumentale bebouwing	41
Aantrekkelijke bebouwing	201
Omvang buitenruimte woning	107
Tevredenheid met huidige woning	334

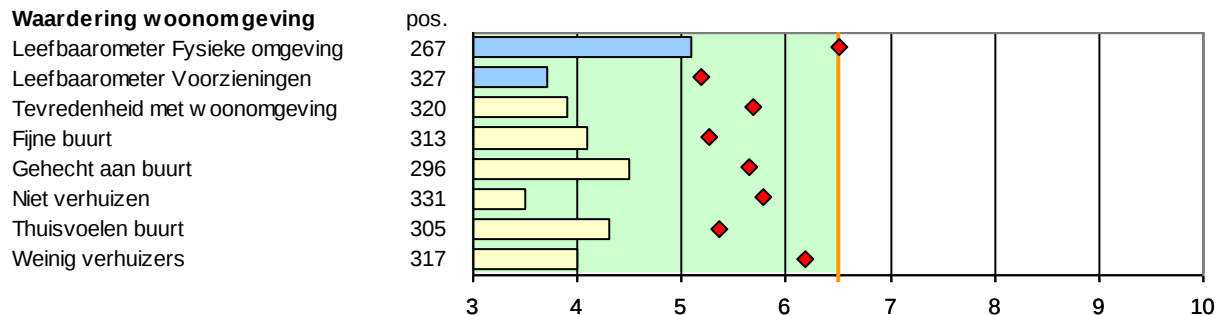
Woonattractiviteit

In figuur 2.6 is de woonattractiviteit ten eerste bepaald op basis van twee scores uit de Leefbaarometer van het Ministerie van BZK (voor de fysieke omgeving en voor het voorzieningenniveau). Daarbij is vooral de score voor 'voorzieningen' opvallend laag. Waarom die score zoveel lager is dan in figuur 2.1 is niet duidelijk. Hoewel ook daar overwegend benedengemiddelde scores resulteren, werd positie 327 of lager in figuur 2.1 voor geen enkele indicator gerealiseerd.

Bij de overige indicatoren gaat het om de resultaten uit de zogenaamde WoON-enquête. Het gaat dus om beoordelingen door de inwoners van een gemeente zelf (zie bijlage I voor de vragen die bij de indicatoren horen). Op alle zes onderscheiden aspecten scoort Eemsdelta ruim benedengemiddeld (in alle gevallen

zelfs bij de vijftig laagst scorende gemeenten). Hoewel ook voor de soortgenoten in alle gevallen benedengemiddelde scores resulteren, blijft Eemsdelta daar vrij ver bij achter.

Figuur 2.6 Benchmarkanalyse Eemsdelta en soortgenoten, Woon aantrekkelijkheid

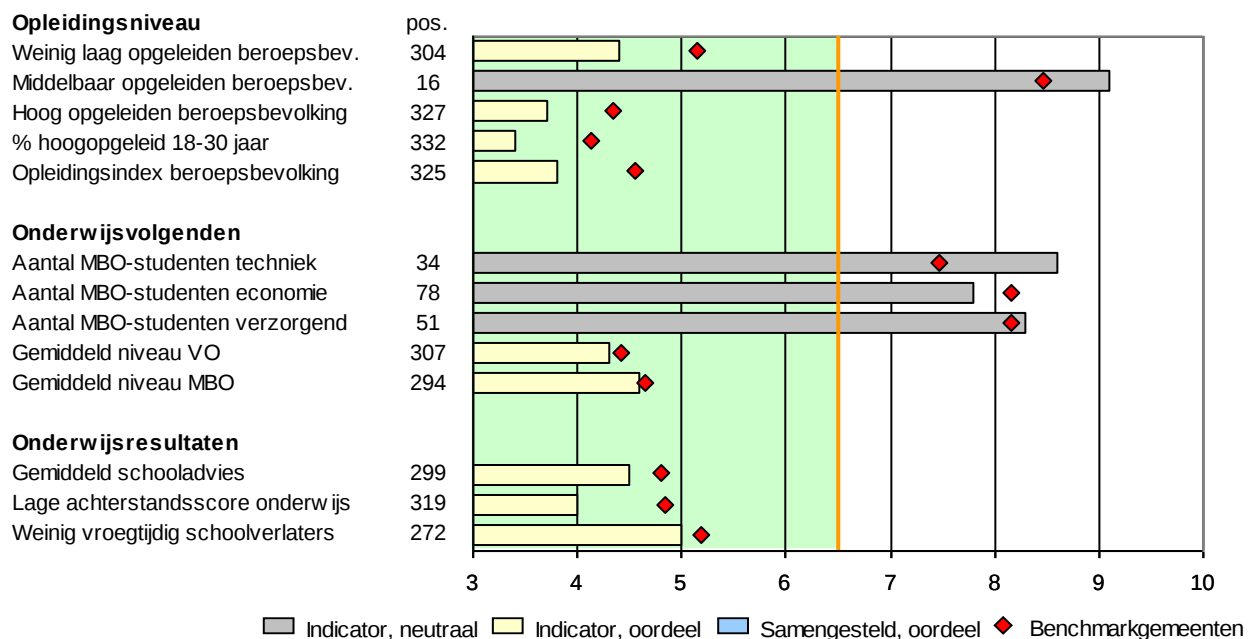

Onderwijs en human capital

In de beroepsbevolking zijn laag opgeleiden en middelbaar opgeleiden oververtegenwoordigd ten opzichte van het nationaal gemiddelde (er resulteert dus een lage score voor 'weinig laag opgeleiden in beroepsbev.') en hoog opgeleiden ondervertegenwoordigd (zie figuur 2.7). Een laag opleidingsniveau wordt hier als ongunstig beschouwd omdat de kansen op de arbeidsmarkt kleiner zijn en de lonen veelal relatief laag. Dat verschilt overigens per type beroep. Soms is ook voor laag opgeleiden sprake van krapte op de arbeidsmarkt, waardoor hun kansen stijgen.

Er resulteert een benedengemiddelde 'opleidingsindex' (representatief voor het gemiddeld opleidingsniveau). Opvallend is dat binnen de leeftijdsklasse 18-30 jaar het aandeel laag opgeleiden in de beroepsbevolking zeer laag is in Eemsdelta. Dat kan betekenen dat jongvolwassenen in Eemsdelta in het algemeen een relatief lage opleiding hebben gevolgd of dat een deel van de hoog opgeleiden na afronden van hun studie Eemsdelta verlaat ('braindrain').

Figuur 2.7 Benchmarkanalyse Eemsdelta en soortgenoten, Onderwijs en human capital

De scores voor het gemiddeld niveau waarop voortgezet onderwijs en mbo-onderwijs wordt gevolgd door jonge inwoners van Eemsdelta zijn benedengemiddeld. Ook de prestaties voor de 'onderwijsresultaten' zijn relatief laag. Op alle oordeel-indicatoren binnen het thema onderwijs en human capital scoort Eemsdelta dus (veelal ruim) benedengemiddeld, met voor acht van de negen indicatoren zelfs een plaats bij de vijftig meest ongunstig scorende gemeenten. Voor alle indicatoren blijven de scores ook iets achter bij de soortgenoten, hoewel die ook ruim benedengemiddeld presteren.

Niet alleen in de totale bevolking, maar ook in de beroepsbevolking (het deel dat participeert op de arbeidsmarkt) is het aandeel middelbaar opgeleiden zeer hoog in Eemsdelta. Tevens is het deel van de in Eemsdelta wonen jongeren dat MBO-onderwijs volgt (dat kan overigens buiten Eemsdelta zelf zijn) hoog in alle drie richtingen (het hoogst in techniek). Voor de soortgenoten resulteert een vergelijkbaar beeld.

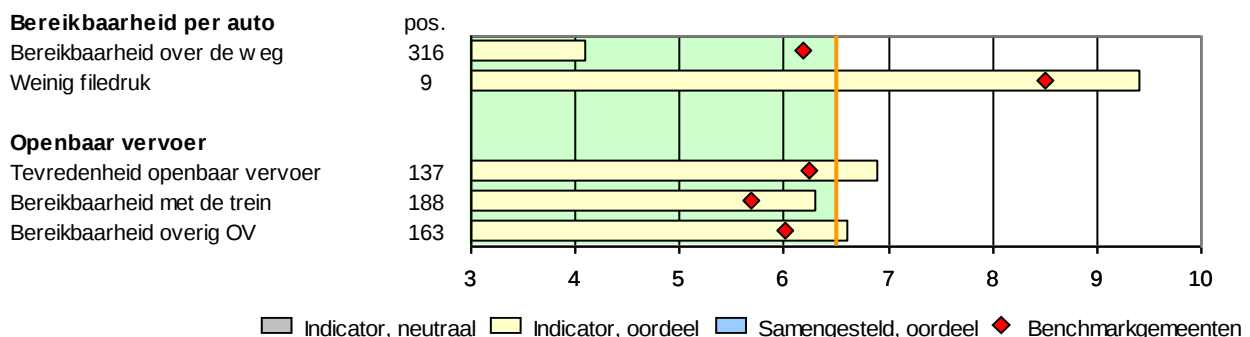
Dit houdt in dat er voldoende aanwas van personeel op mbo-niveau lijkt te zijn, maar dat voor hoog opgeleiden vaak buiten Eemsdelta zelf zal moeten worden gezocht (door verhuizing van hoog opgeleid personeel naar de gemeente of door inkomende pendel van hoog opgeleiden).

Mobiliteit

De bereikbaarheid over de weg is relatief laag (zie figuur 2.8). Dit is gebaseerd op de gemiddelde snelheden op wegen in Eemsdelta en de ligging ten opzichte van het snelwegennet. Daar staat tegenover dat Eemsdelta zeer weinig hinder ondervindt van files, zodat per saldo sprake is van een gemiddelde autobereikbaarheid.

Ook op de bereikbaarheid met het openbaar vervoer scoort Eemsdelta ongeveer gemiddeld (en iets hoger dan de soortgenoten).

Figuur 2.8 Benchmarkanalyse Eemsdelta en soortgenoten, Mobiliteit

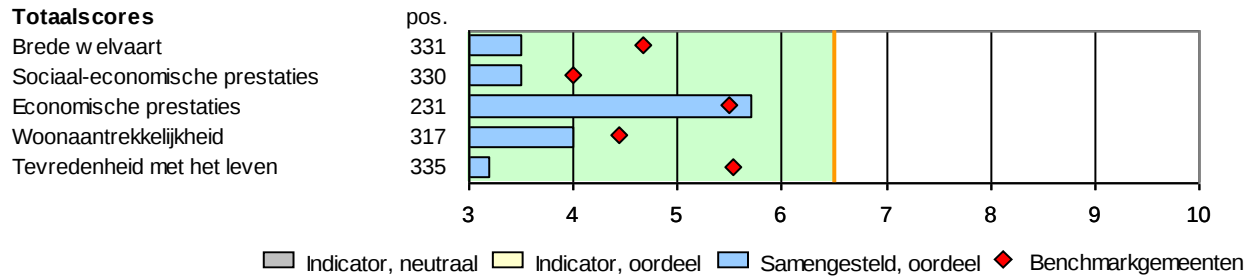
Totaalscores voor een aantal brede thema's

Tenslotte staan in figuur 2.9 de scores voor een aantal brede thema's die door Bureau Louter zijn samengesteld op basis van meerdere indicatoren, namelijk voor brede welvaart, sociaal-economische prestaties (zie ook hoofdstuk 3), economische prestaties (jaarlijks bepaald in opdracht van Elsevier Weekblad) en de woonaantrekkelijkheid (ook jaarlijks opgesteld in opdracht van Elsevier Weekblad). Tevens is aangegeven hoe de inwoners van Eemsdelta hun 'tevredenheid met het leven' beoordelen (op basis van een bewerking van de WoON-enquête van het CBS).

Met uitzondering van de economische prestaties scoort Eemsdelta laag tot zeer laag op alle samengestelde scores (voor brede welvaart, sociaal-economische prestaties en tevredenheid van het leven zelfs bij de laagste tien van de in totaal 337 gemeenten). Ook op woonaantrekkelijkheid (gebaseerd op 121 indicatoren) scoort Eemsdelta laag. Deze op objectieve metingen gebaseerde score komt ook overeen met de lage eigen waardering door inwoners van Eemsdelta voor aspecten die samenhangen met de woonaantrekkelijkheid (zie figuur 2.6). Voor inwoners met een laag inkomen kan Eemsdelta een mogelijke woonplaats vormen omdat er betaalbare woningen beschikbaar zijn (zie figuur 2.5), maar voor

degenen waarvoor lage woningprijzen niet allesbepalend zijn (deels middelbaar opgeleiden en vooral hoog opgeleiden) is Eemsdelta veel minder aantrekkelijk om (te gaan) wonen dan de gemiddelde Nederlandse gemeente. Mochten zij in Eemsdelta gaan werken, dan zullen zij eerder een voorkeur hebben voor wonen in een meer aantrekkelijke gemeente in de omgeving en pendelen naar hun werk (zie ook de relatief zeer hoge gemiddelde woon-werk afstanden van inkomende pendel in figuur 2.3).

Figuur 2.9 Benchmarkanalyse Eemsdelta en soortgenoten, totaalscores

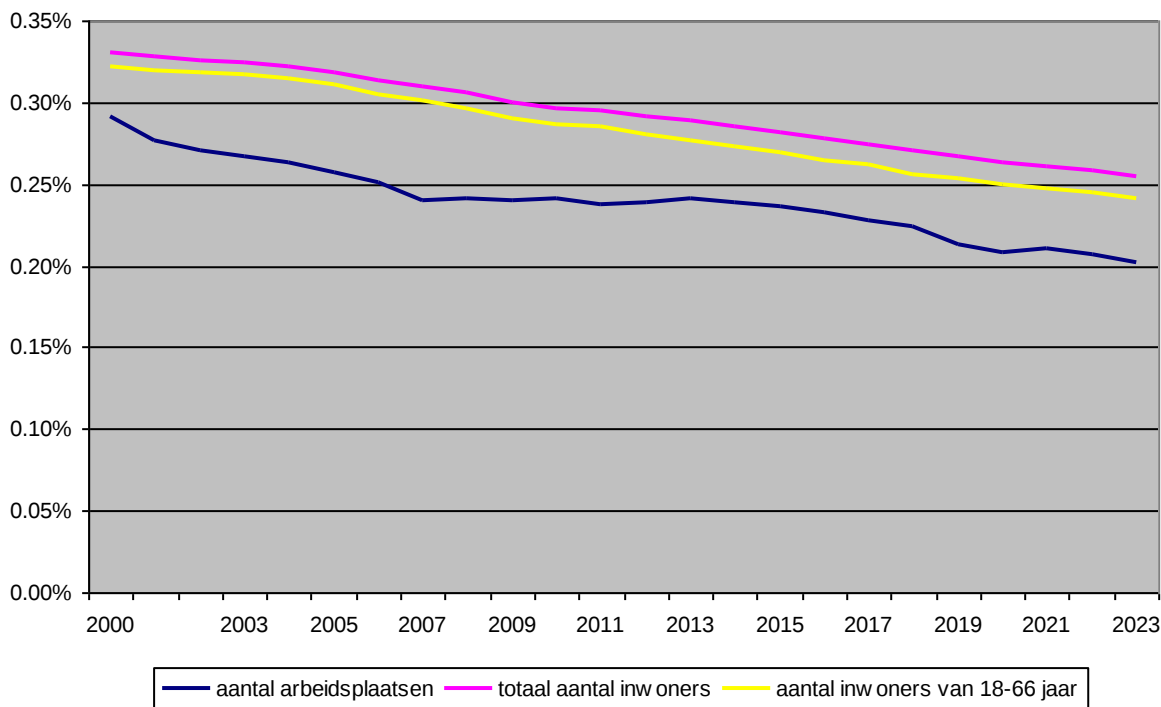

3 Ontwikkeling sociaal-economische prestaties

Hoofdstuk 2 (en hoofdstuk 2 uit het bedrijventerreinenonderzoek) geven een beeld van hoe Eemsdelta er op dit moment op maatschappelijk, economisch en sociaal-economisch gebied voorstaat. In dit hoofdstuk worden ontwikkelingen in de tijd gevolgd: gaat het de goede kant op in Eemsdelta of niet en hoe verhoudt zich dat tot nationale en provinciale ontwikkelingen en de ontwikkelingen in de benchmarkgroep van tien 'soortgenoten'? Daarvoor wordt gebruik gemaakt van een door Bureau Louter ontwikkeld instrument waarmee de ontwikkeling van de 'sociaal-economische prestaties' in alle gemeenten in Nederland wordt gemeten voor de periode 2005-2022.

Eerst staat in figuur 3.1 de ontwikkeling van het aandeel van Eemsdelta in het nationaal totaal van het aantal arbeidsplaatsen, het aantal inwoners en het aantal inwoners van 18-66 jaar (de potentiële beroepsbevolking: het deel van de bevolking dat in principe beschikbaar is voor de arbeidsmarkt).

Figuur 3.1 Ontwikkeling aandeel Eemsdelta in Nederland, wonen en werken, 2000-2023

Zowel het aandeel in het totaal aantal inwoners als het aandeel in het aantal inwoners van 18-66 jaar neemt gestaag af (in een bijna rechte lijn). Het aandeel van de potentiële beroepsbevolking ligt daarbij iets onder het aandeel van het aantal inwoners. Een relatief klein deel van de bevolking van Eemsdelta is dus in potentie beschikbaar voor de arbeidsmarkt. Het aandeel van Eemsdelta in het nationaal aantal arbeidsplaatsen loopt ook terug, maar dat gaat wat meer in golven. Zo wist Eemsdelta in de periode 2007-2013 het aandeel in de nationale werkgelegenheid bijvoorbeeld vast te houden, terwijl het aandeel in het aantal inwoners van 18-66 jaar toen af bleef nemen. De 'werkgelegenheidsfunctie' (het aantal arbeidsplaatsen per duizend inwoners van 18-66 jaar) heeft zich in die periode dus relatief gunstig ontwikkeld in Eemsdelta. Voor en na die periode daalde het aandeel van Eemsdelta in het nationaal totaal.

Monitor Sociaal-Economische Prestaties

Om de ontwikkeling van sociaal-economische prestaties in brede zin op wat langere termijn inzichtelijk te maken, heeft Bureau Louter de 'Monitor Sociaal-Economische Prestaties' ontwikkeld. In de monitor komen ontwikkelingen op het gebied van economie, demografie, arbeidsmarkt, woningmarkt en materiële welvaart aan de orde. Gezamenlijk geven deze een beeld van de 'Sociaal-Economische Prestaties'. Voor achttien indicatoren zijn ontwikkelingen in de tijd gevolgd (de periode 2005-2022)

In tabel 3.1 staat een overzicht van de indicatoren. In de monitor komen thema's aan de orde als demografische ontwikkelingen, participatie op de arbeidsmarkt, het opleidingsniveau van de beroepsbevolking, werkloosheidsindicatoren, woningprijzen, het gemiddeld inkomen en de ontwikkeling van het aantal inwoners en het aantal arbeidsplaatsen. Geel gemarkeerd zijn de tien kernindicatoren aan de hand waarvan een totaalscore is opgesteld voor de Sociaal-Economische Prestaties. De criteria om als 'kernindicator' te worden geselecteerd staan in het kader 'Keuze kernindicatoren'. De scores zijn bepaald voor 337 (combinaties van) gemeenten in Nederland⁵.

Tabel 3.1 Overzicht indicatoren in Monitor Sociaal-Economische Prestaties

Nummer	Indicatoren
1	Aantal inwoners (2005=100)
2	Percentage niet-Westers allochtonen in de bevolking
3	Percentage Westers allochtonen in de bevolking
4	Percentage inwoners 67 jaar of ouder
5	Demografische druk
6	Bruto participatiegraad
7	Netto participatiegraad (totaal)
8	Opleidingsindex beroepsbevolking
9	Werkloosheidspercentage totaal
10	Percentage inwoners 18-66 jaar met WW-uitkering
11	Percentage inwoners 18-66 jaar met bijstandsuitkering
12	Gemiddelde verkoopprijs woningen (in €)
13	Gemiddelde WOZ-waarde (* € 1.000)
14	Aantal arbeidsplaatsen (2005=100)
15	Arbeitsplaatsen per 1.000 inwoners 18-66 jaar
16	Gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden exclusief studenten (* € 1.000)
17	Gemiddeld inkomen per persoon
18	Gemiddeld vermogen per huishouden

Toelichting: Geel gemarkeerd zijn tien kernindicatoren. Op basis daarvan is een totaalscore bepaald (zie figuur 3.3). Blauw gemarkeerd zijn twee indicatoren waarvoor een hoge score niet als 'gunstig' of 'ongunstig' kan worden beschouwd. In de terminologie van hoofdstuk 2 zijn het 'neutrale indicatoren'.

Voor alle indicatoren zijn scores bekend tot en met 2022. De indicatoren 10 en 11 (WW-uitkeringen en bijstandsuitkeringen) zijn bepaald als het 12-maands gemiddelde per jaar.

De betekenis van de meeste indicatoren is duidelijk. De volgende indicatoren verdienen enige toelichting:

- Om de 'vergrijzingsgraad' te meten was het voorheen gangbaar om uit te gaan van een pensioensgerechtigde leeftijd van 65 jaar. Deze is hier opgehoogd naar 67 jaar.
- De 'demografische druk' is het aantal personen dat niet tot de potentiële beroepsbevolking behoort (0-17 jaar en 67 jaar en ouder) ten opzichte van degenen die wel tot de potentiële

⁵ Ter herinnering: samengevoegd zijn de vier Friese Waddeneilanden (Vlieland, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog), Rozendaal is samengevoegd met Rheden en Ouder-Amstel is bij Amsterdam gevoegd omdat een groot deel daarvan (Duivendrecht) daarmee een functionele eenheid vormt.

beroepsbevolking behoren (18-66 jaar). Een hoge score is ongunstig omdat er dan relatief weinig inwoners met verdienvermogen zijn (en dus minder koopkracht en potentieel arbeidsaanbod).

- De bruto participatiegraad is het percentage inwoners van 15-74 jaar⁶ dat werkt of werkloos is, maar actief werk zoekt.
- De netto participatiegraad is het percentage inwoners van 15-74 jaar dat werkt.
- De opleidingsindex wordt bepaald als het aantal middelbaar opgeleiden (havo/vwo of mbo2, 3 of 4) plus twee maal het aantal hoog opgeleiden (hbo/wo) in de beroepsbevolking gedeeld door de totale beroepsbevolking (laag, middelbaar en hoog opgeleiden). Dit geeft een indicatie van het gemiddeld opleidingsniveau.
- De indicatoren die betrekking hebben op de participatiegraad en de werkloosheid (de nummers 6 tot en met 9 in tabel 1.1) zijn ontleend aan enquête-onderzoek van het CBS. Om de statistische betrouwbaarheid te verhogen, zijn ze berekend als 3-jaars gemiddelden. Het jaar '2022' is voor die indicatoren dus bijvoorbeeld het gemiddelde over 2020, 2021 en 2022.

Keuze kernindicatoren

Van de 18 indicatoren hebben er tien de status van 'kernindicator' gekregen. Bij de keuze van kernindicatoren speelden twee criteria een rol:

- Gegevens moeten voor de volledige periode 2005-2022 beschikbaar zijn.
- Er wordt geen gebruik gemaakt van groeicijfers of groei-indexen (zoals van het aantal inwoners of het aantal arbeidsplaatsen: de indicatoren 1 en 14): de kans op een (grote) verandering in positie is daarvoor in het begin van de periode namelijk veel groter dan aan het einde van de periode.

De tien gekozen kernindicatoren voldoen als enige aan de twee criteria.

In de 'Monitor Sociaal-Economische Prestaties Eemsdelta' (zie figuur 3.2) staan figuren voor de 18 indicatoren en een korte interpretatie van de resultaten, alsmede de totaalscore en de ontwikkeling daarvan in de tijd. De situatie en ontwikkelingen in Eemsdelta worden vergeleken met andere gebieden. Ten eerste is vergeleken met het nationaal gemiddelde, ten tweede met het provinciaal gemiddelde en ten derde met het gemiddelde voor de groep van tien 'soortgenoten'.

Belangrijk: Leeswijzer bij figuur 3.2

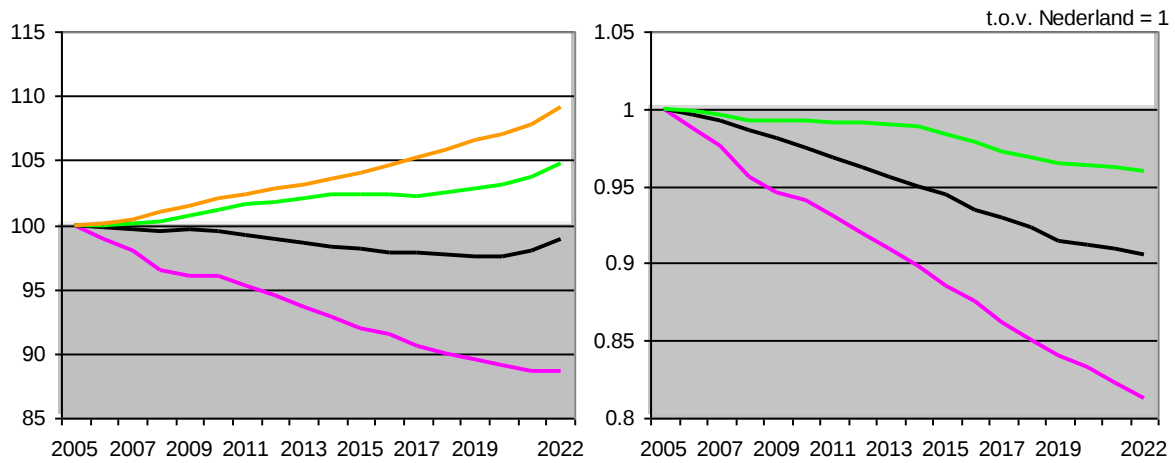
Figuur 3.2 toont de resultaten voor de Monitor Sociaal-Economische Prestaties Eemsdelta 2005-2022. Links staan steeds de absolute scores, rechts de 'relatieve scores' (de score voor een gebied gedeeld door de score voor Nederland). Soms moet een hoge score als 'ongunstig' worden beoordeeld. Dat geldt bijvoorbeeld voor het werkloosheidspercentage. **Deze indicatoren zijn te herkennen aan de lichtgele achtergrond in figuur 3.2.** Voor twee indicatoren geldt dat de scores niet als 'gunstig' of 'ongunstig' kunnen worden beschouwd. **Deze indicatoren zijn te herkennen aan de lichtblauwe achtergrond in figuur 3.2. In tabel 3.1 zijn ze blauw gemarkeerd.**

Uiteraard wordt bij het bepalen van de totaalscore op basis van de tien kernindicatoren (geel gemarkeerd in tabel 3.1) de berekening zodanig uitgevoerd dat een gunstige score altijd positief wordt beoordeeld. **De selectie van kernindicatoren is te herkennen aan de rode ster, rechtsboven in de rechter figuur.**

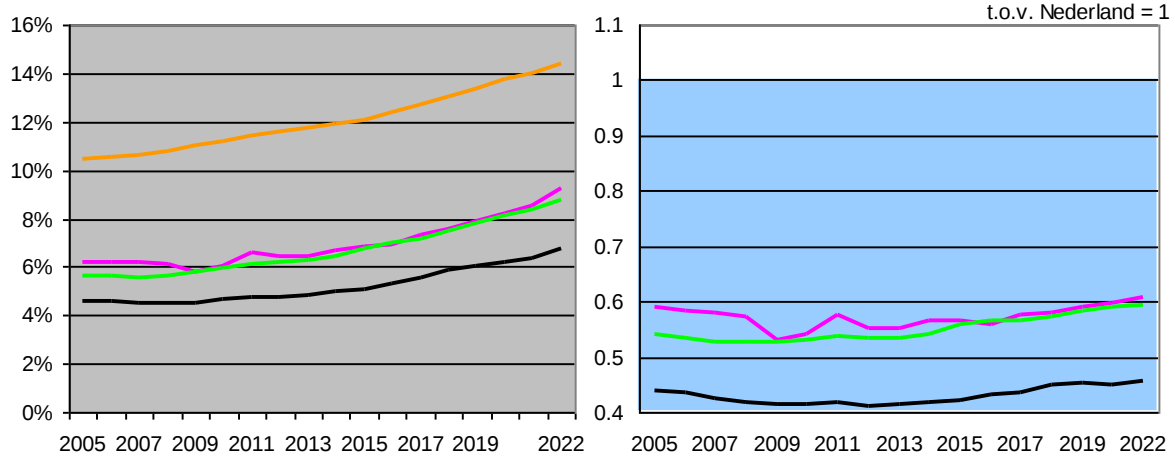
De bespreking van de resultaten vindt steeds plaats in blokken van drie indicatoren.

⁶ Door de EU is vastgesteld dat deze leeftijdscategorie door het CBS moet worden aangehouden bij het bepalen van de potentiële beroepsbevolking. In de Nederlandse praktijk is deze afbakening te ruim, maar gegevens van het CBS zijn slechts voor deze leeftijdscategorie beschikbaar.

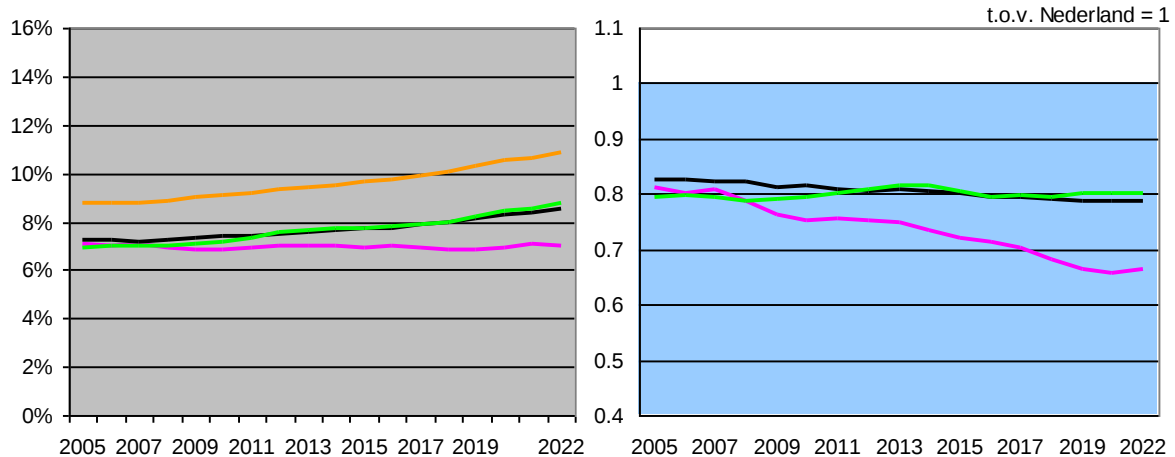
Figuur 3.2.1 Monitor Sociaal-Economische Prestaties Eemsdelta, 2005-2022

1. Aantal inwoners (2005=100)

2. Percentage niet-Westers allochtoon

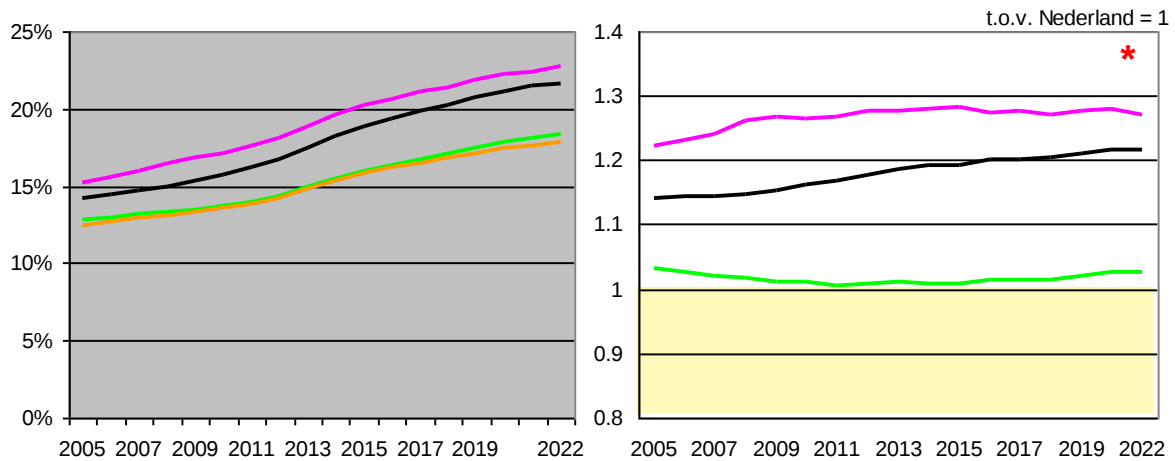
3. Percentage Westers allochtoon

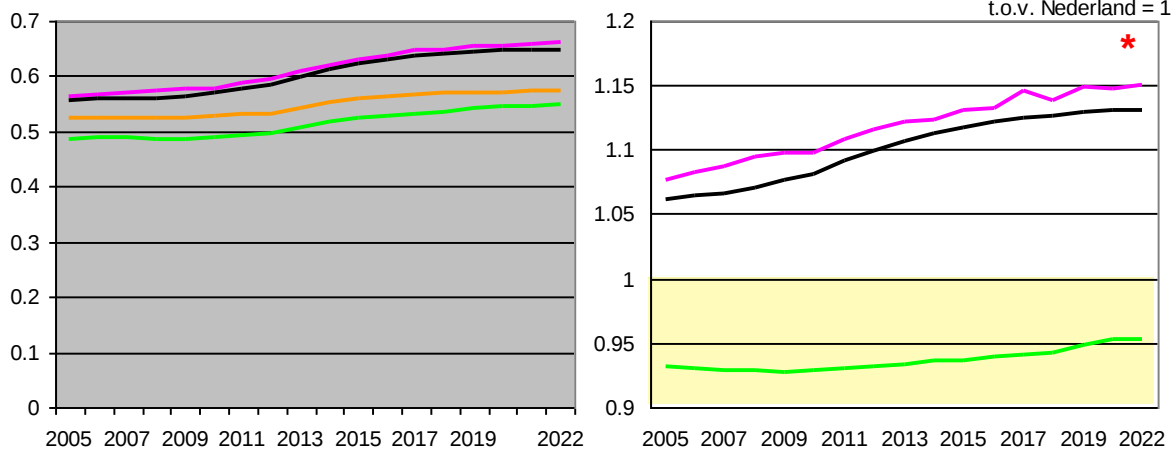
1. Het aantal inwoners is in Eemsdelta gestaag afgenomen. De ontwikkeling bleef ook duidelijk achter bij de nationale trend (een neerwaartse lijn in het rechter deel van de figuur). Ook de ontwikkeling van het aantal inwoners bij de soortgenoten bleef achter bij de nationale ontwikkeling, maar in mindere mate dan in Eemsdelta en in 2021 en 2022 resulteerde zelfs een lichte toename. De provinciale ontwikkeling is het gevolg van een combinatie van een bovengemiddelde ontwikkeling in de stad Groningen en een benedengemiddelde ontwikkeling in de rest van de provincie.
2. In Eemsdelta, bij de soortgenoten en in de provincie ligt het aandeel niet-Westerse allochtonen⁷ in de bevolking ruim onder het nationaal gemiddelde. Het meest geldt dat voor de soortgenoten. Het niveau en de ontwikkeling is voor Eemsdelta vergelijkbaar met de provinciale ontwikkeling. Het aandeel is in Eemsdelta sinds 2009 sterker toegenomen dan het nationaal gemiddelde (een licht stijgende lijn in het rechter deel van de figuur). Niet-Westerse allochtonen zijn vooral in een aantal grotere steden zeer sterk vertegenwoordigd.
3. Het percentage Westerse allochtonen (waaronder bijvoorbeeld ook MOE-landers vallen: inwoners uit Midden- en Oost-Europa) lag in 2005 in Eemsdelta, bij de soortgenoten en in de provincie ongeveer even ver onder het nationaal gemiddelde. Sindsdien is het aandeel in Eemsdelta vrijwel gelijk gebleven en nationaal, provinciaal en bij de soortgenoten gestegen. In het rechter deel van de figuur daalt de lijn voor Eemsdelta daarom: het aandeel bleef gelijk, terwijl het op nationaal niveau toenam. Inmiddels ligt het aandeel ook onder het provinciaal gemiddelde en het gemiddelde voor de soortgenoten.

⁷ Dit is een heterogene groep, die bestaat uit Marokkanen, Turken, Surinamers en Antillianen (voor zover het om de eerste en tweede generatie gaat), maar ook uit statushouders, kenniswerkers uit bijvoorbeeld India en studenten uit China.

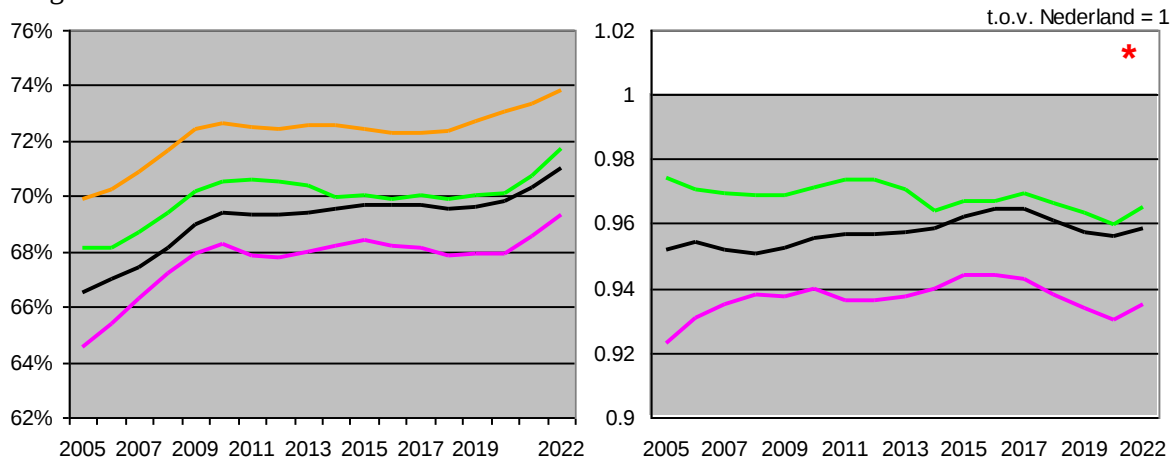
Figuur 3.2.2 Monitor Sociaal-Economische Prestaties Eemsdelta, 2005-2022, vervolg

4. Percentage inwoners 67 jaar of ouder

5. Demografische druk

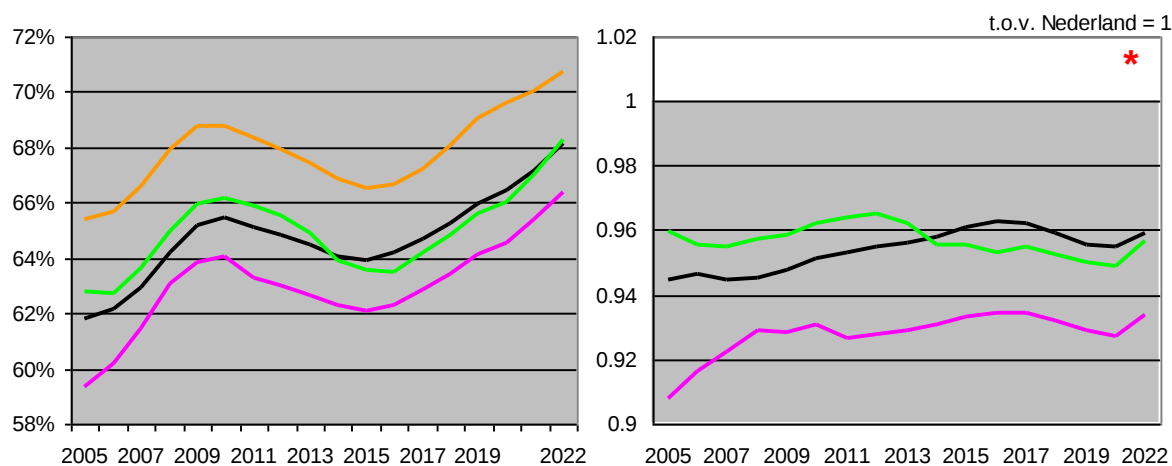

6. Bruto participatiegraad

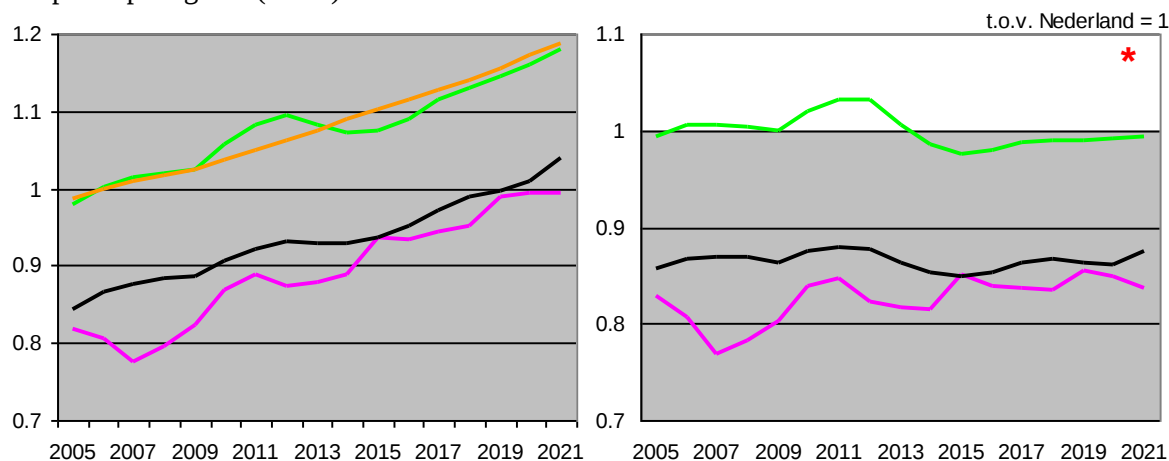

4. Het percentage inwoners van 67 jaar of ouder (de 'vergrijzingsgraad') is sinds 2005 nationaal gestaag toegenomen en dat geldt ook voor Eemsdelta, de provincie en de soortgenoten. De vergrijzingsgraad ligt momenteel in Eemsdelta ruim boven het nationaal en provinciaal gemiddelde (waar de vergrijzingsgraad wordt gedrukt door de stad Groningen - met een relatief jonge bevolking) en iets boven het gemiddelde voor de soortgenoten. Bij die soortgenoten blijft de vergrijzingsgraad overigens sterker groeien dan in Eemsdelta. In Eemsdelta werd al vroeg een ten opzichte van het nationaal gemiddelde zeer hoog niveau bereikt. Sindsdien steeg de vergrijzingsgraad verder, maar niet in verhouding tot het nationaal gemiddelde (een ongeveer horizontale lijn in het rechter deel van de figuur voor Eemsdelta, vooral in de afgelopen tien jaar).
5. De demografische druk ligt in zowel Eemsdelta als bij de soortgenoten boven het nationaal gemiddelde. Een relatief klein deel van de bevolking is dus beschikbaar voor de arbeidsmarkt. Voor de provincie is dat niet het geval. Ook hier weer vooral dankzij de stad Groningen: in de overige delen van de provincie is de demografische druk wel bovengemiddeld. In zowel Eemsdelta als bij de soortgenoten stijgt de demografische druk sneller dan de nationale trend (een stijgende lijn in het rechter deel van de figuur). Het deel van de bevolking dat beschikbaar is voor de arbeidsmarkt ontwikkelt zich dan ongunstiger dan het nationaal gemiddelde. Dat is overigens ongunstiger voor bedrijven en instellingen omdat zij meer moeite zullen hebben bij het werven van personeel, maar voor de inwoners van Eemsdelta en de soortgenoten is het op zich gunstig omdat zij minder 'concurrenten' hebben op de arbeidsmarkt.
6. De bruto participatiegraad liet nationaal een toename zien tot de kredietcrisis (eind 2008) bleef daarna bijna tien jaar op hetzelfde niveau en is sindsdien weer toegenomen. In Eemsdelta, bij de soortgenoten en in de provincie Groningen duurde het langer voordat weer wat sterkere groei op ging treden. Daardoor was in de periode 2017-2021 sprake van een dalende lijn in het rechter deel van de figuur (een bij de nationale trend achterblijvende ontwikkeling). Het niveau van de bruto participatiegraad ligt in Eemsdelta ruim onder het nationaal gemiddelde en ook onder het provinciaal gemiddelde en het gemiddelde voor de soortgenoten. Op zicht lijkt er dus nog voldoende 'potentieel' arbeidsaanbod beschikbaar te zijn in Eemsdelta (nog los van het feit dat ook sprake kan zijn van werving van buiten de eigen gemeente). Daarbij moet wel worden bedacht dat Eemsdelta een relatief groot aandeel laag opgeleiden kent in de beroepsbevolking en dat de bruto participatiegraad daar relatief laag is en zij mogelijk ook niet de vereiste competenties hebben voor de gevraagde typen werk. Daarnaast kan de relatief lage bruto participatiegraad in Eemsdelta samenhangen met een oververtegenwoordiging van oude leeftijdsgroepen binnen de leeftijdsklasse 15-74 jaar (waarvoor de bruto participatiegraad is bepaald). De participatiegraad wordt namelijk lager met oplopende leeftijd.

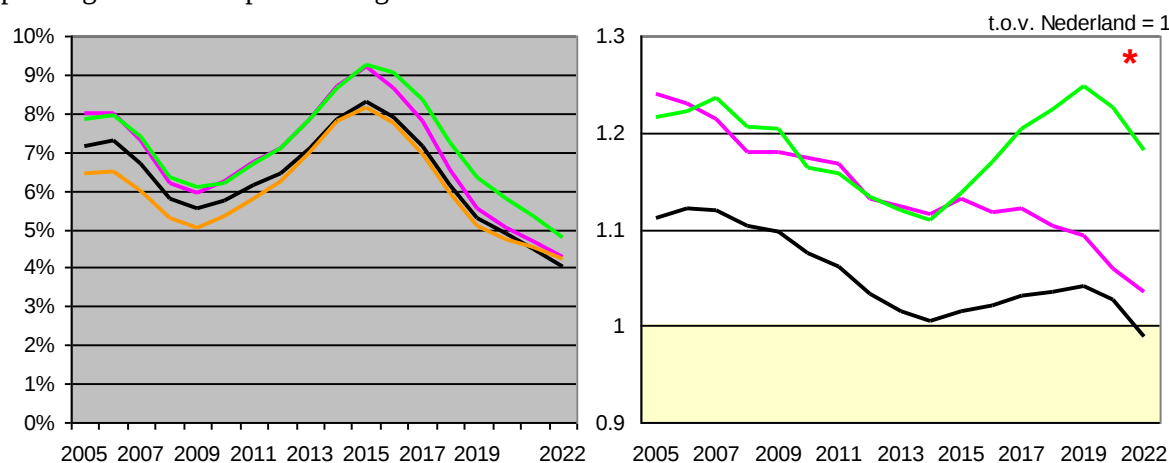
Figuur 3.2.3 Monitor Sociaal-Economische Prestaties 2005-2022 Eemsdelta, vervolg

7. Netto participatiegraad (totaal)

8. Opleidingsindex beroepsbevolking

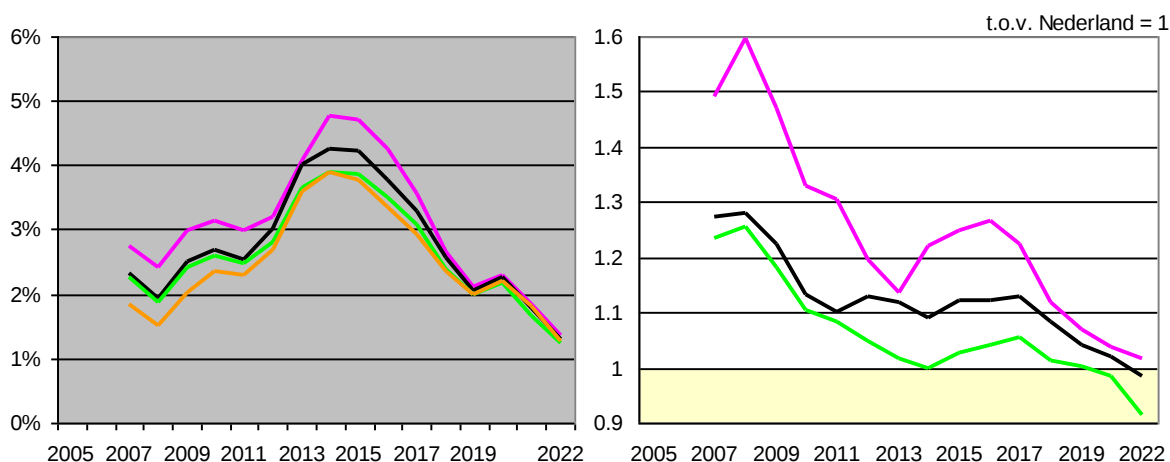

9. Werkloosheidspercentage totaal

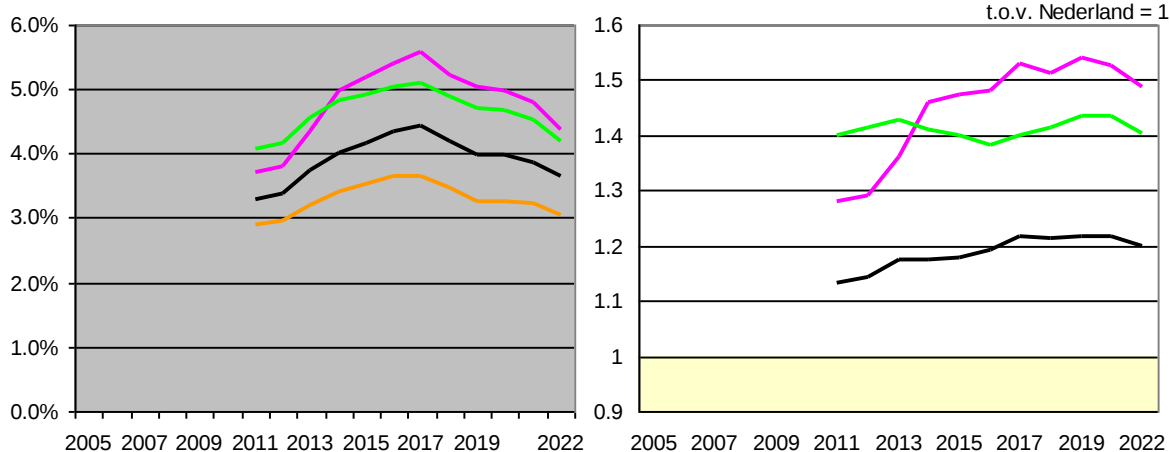

7. Voor de netto participatiegraad was in de jaren na de kredietcrisis nationaal sprake van een *afname*. Dat wordt verklaard door het oplopende werkloosheidspercentage (zie figuur 9), waardoor de bruto participatiegraad weliswaar ongeveer gelijk bleef, maar daarbinnen sprake was van meer werkloosheid. Sinds 2015 vertoont de netto participatiegraad in alle onderscheiden gebieden een stijgende lijn. Eemsdelta kent daarbij een ruim lager niveau dan het nationaal gemiddelde en een iets lager dan het provinciaal gemiddelde en het gemiddelde voor de soortgenoten. Met lichte schommelingen in de tijd volgde de netto participatiegraad in Eemsdelta ongeveer de nationale trend (een horizontale lijn in het rechter deel van de figuur), overigens met een licht stijgende lijn in de jaren voor de kredietcrisis in Eemsdelta.
8. De opleidingsindex van de beroepsbevolking (een indicator voor het gemiddeld opleidingsniveau van de in een gebied wonende beroepsbevolking) ligt in Eemsdelta ruim onder het nationaal en provinciaal gemiddelde (waarbij voor de stad Groningen een score boven het nationaal gemiddelde geldt en voor de rest van de provincie eronder) en bijna gelijk aan het gemiddelde voor de soortgenoten. Met wat schommelingen door de tijd (vooral in de tweede helft van de jaren nul) ontwikkelde het gemiddeld opleidingsniveau van de beroepsbevolking in Eemsdelta zich ongeveer volgens de nationale trend. Dat geldt ook voor de provincie Groningen en voor de soortgenoten.
9. De werkloosheid vertoont een sterke golfbeweging, zowel nationaal als in elke van de drie gebieden, met pieken en dalen op dezelfde momenten. Dat toont aan dat nationale ontwikkelingen een grote invloed hebben op de lokale en regionale kansen op werk. Momenteel ligt de werkloosheid in Eemsdelta nog maar iets boven het nationaal gemiddelde en bij de soortgenoten zelfs eronder. Na een periode van ongunstige ontwikkelingen in de tweede helft van de jaren tien ontwikkelt de werkloosheid zich recentelijk in de provincie ook gunstiger dan de nationale trend. Een afname in het rechter deel van de figuur moet hier namelijk als positief worden beoordeeld omdat de werkloosheid dan sterker daalt dan nationaal. Opvallend (en gunstig) is dat het werkloosheidspercentage in Eemsdelta zich gedurende vrijwel de gehele periode 2005-2022 gunstiger heeft ontwikkeld dan de nationale trend. Dat geldt ook in vergelijking tot de provinciale ontwikkeling (vooral in de periode 2015-2020). Ook de soortgenoten vertoonden een relatief gunstige ontwikkeling, maar in wat mindere mate dan Eemsdelta.

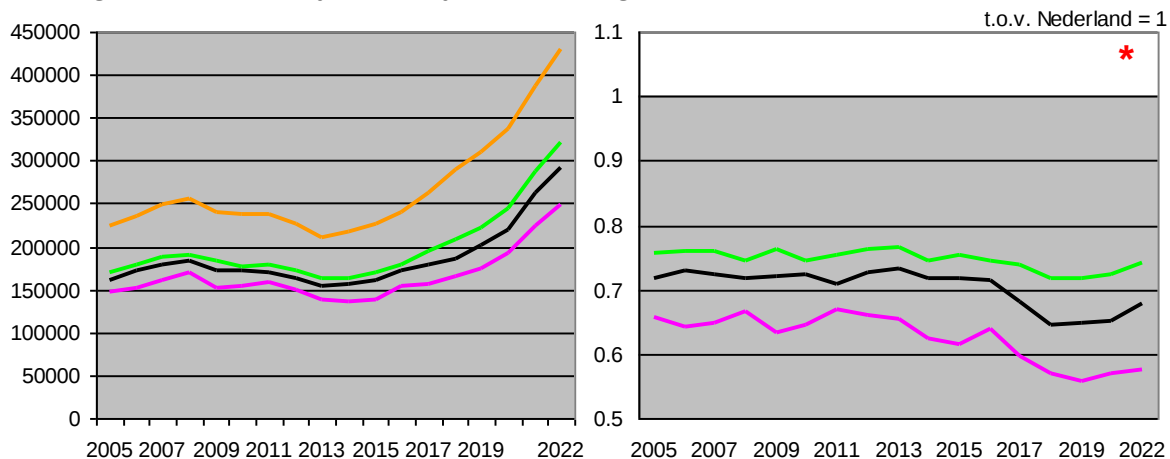
Figuur 3.2.4 Monitor Sociaal-Economische Prestaties Eemsdelta, 2005-2022, vervolg

10. Percentage inwoners 18-66 jaar met WW-uitkering

11. Percentage inwoners 18-66 jaar met bijstandsuitkering

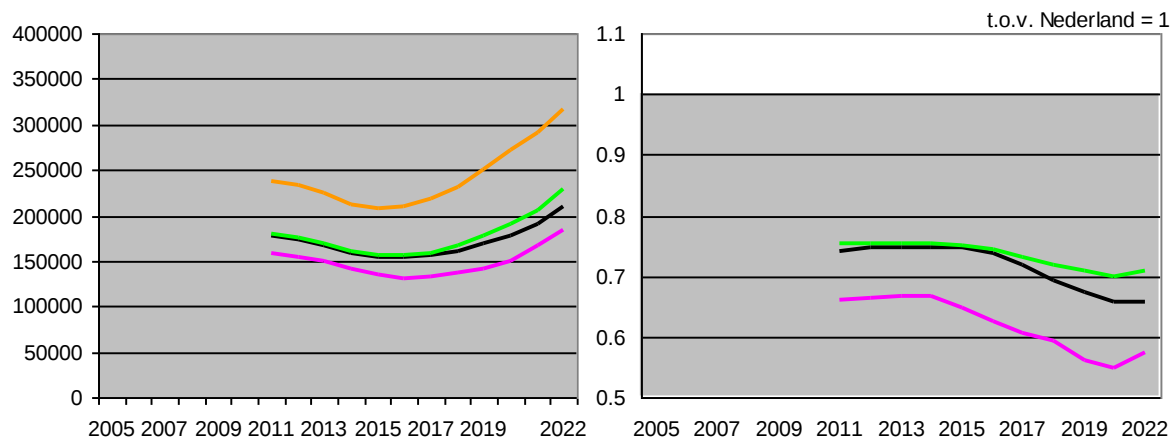

12. Gemiddelde verkoopprijs woningen (in €)

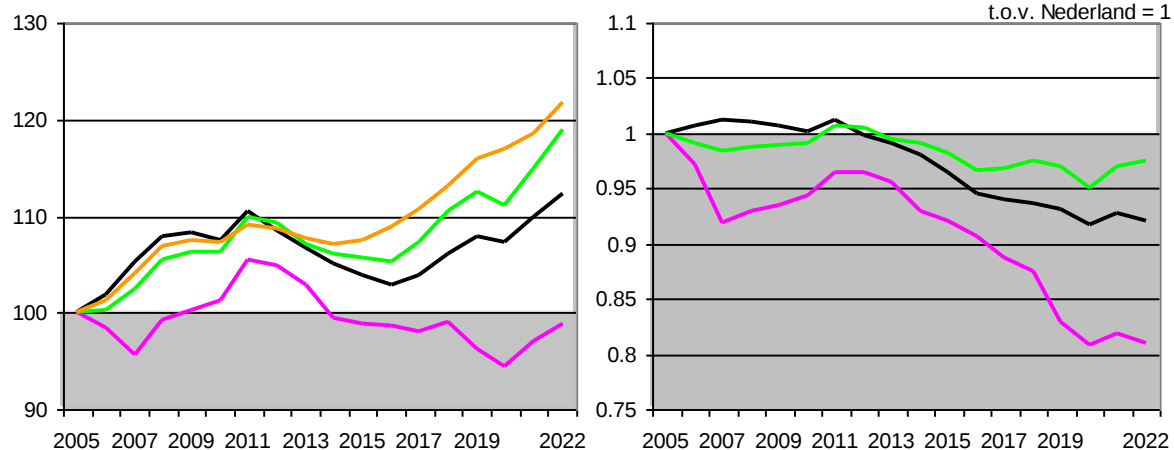

10. Voor het percentage van de inwoners van 18-66 jaar met een WW-uitkering zijn gegevens beschikbaar sinds 2007. Berekend is hier het 12-maands gemiddelde van elk jaar. Bij WW-uitkeringen gaat het om een relatief korte werkloosheidsduur: onder de bijstandsgerechtigden bevinden zich daarentegen velen die al langdurig werkloos zijn. Momenteel ligt het percentage WW'ers in Eemsdelta vrijwel op het nationaal gemiddelde. Dat geldt ook voor de soortgenoten. Voor de provincie resulteert zelfs een WW-percentage onder het nationaal gemiddelde. Opvallend is hier de dalende lijn voor Eemsdelta in het rechter deel van de figuur: het WW-percentage heeft zich ten opzichte van het nationaal gemiddelde zeer gunstig ontwikkeld. Ook bij de soortgenoten en in de provincie Groningen is daar sprake van, maar in mindere mate dan voor Eemsdelta.
11. Door de tijd vergelijkbare gegevens over het percentage van de inwoners met een bijstandsuitkering zijn slechts sinds 2011 beschikbaar. Bijstandsgerechtigden vormen een harde kern van langdurig werklozen. Er bestaan grote verschillen in het percentage bijstandsgerechtigden tussen steden en landelijke gemeenten. Met name de grote steden dragen bij aan het nationale aantal bijstandsgerechtigden door de aanzienlijke omvang van het aantal langdurig werklozen (het 'granieten bestand'). Het percentage bijstandsgerechtigden is in Eemsdelta momenteel ruim hoger dan het nationaal gemiddelde en dan het gemiddelde voor de soortgenoten. Het hoge percentage bijstandsgerechtigden in de provincie wordt hier vooral verklaard door de stad Groningen. Tot 2017 heeft het bijstandspercentage zich in Eemsdelta ongunstiger ontwikkeld dan het nationaal gemiddelde (een stijgende lijn in het rechter deel van de figuur), sindsdien is sprake van een stabilisering. De soortgenoten kenden in mindere mate een ongunstiger ontwikkeling dan de nationale trend en de provinciale ontwikkeling volgde de nationale trend. Terwijl het WW-percentage (vergeleken met bijstandsgerechtigden relatief korte tijd zonder werk) zich in Eemsdelta dus relatief gunstig ontwikkelde, is daar voor de bijstandsgerechtigden (veelal langduriger werkloos) vooralsnog geen sprake van.
12. Nationaal zijn de gemiddelde verkoopprijzen van woningen tot de kredietcrisis gestegen, om daarna tot 2013 te dalen. Sindsdien zijn de prijzen in steeds sneller tempo gestegen. Tot 2017 volgden de gemiddelde verkoopprijzen in Eemsdelta, bij de soortgenoten en in de provincie ongeveer de nationale trend. Sindsdien zijn de prijzen in Eemsdelta en bij de soortgenoten wel gestegen, maar minder dan het nationaal gemiddelde, hoewel daar sinds de coronacrisis weer verandering in lijkt te zijn gekomen. De gemiddelde verkoopprijzen liggen in Eemsdelta ruim onder het nationaal gemiddelde en ook enigszins onder het provinciaal gemiddelde en het gemiddelde voor de soortgenoten. Opgemerkt moet worden dat niet is gecorrigeerd voor eventuele lokale/regionale verschillen in oppervlakte/inhoud en kwaliteit van de woningen. Vooral de *ontwikkeling* van de woningprijzen is hier daarom relevant.

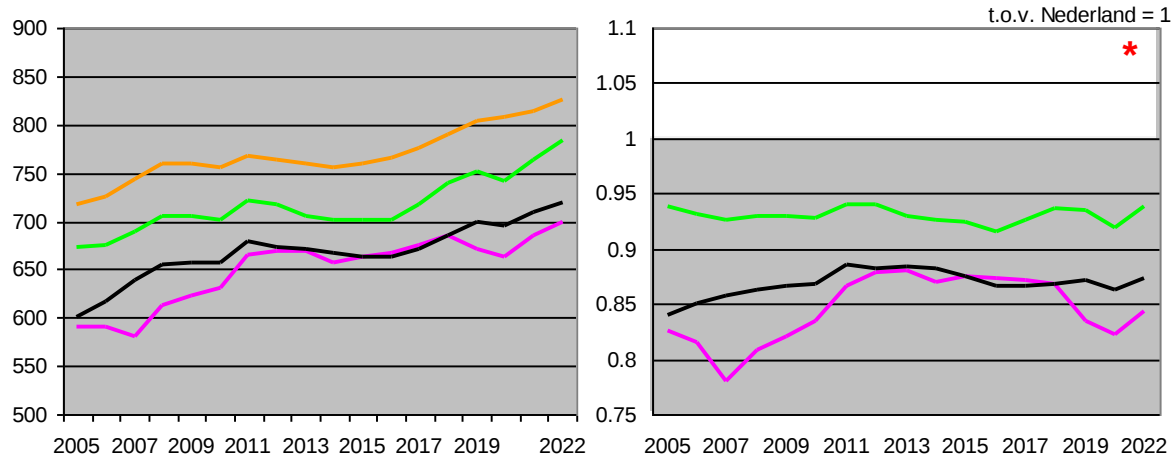
Figuur 3.2.5 Monitor Sociaal-Economische Prestaties Eemsdelta, 2005-2022, vervolg

13. Gemiddelde WOZ-waarde (in €)

14. Aantal arbeidsplaatsen (2005=100)

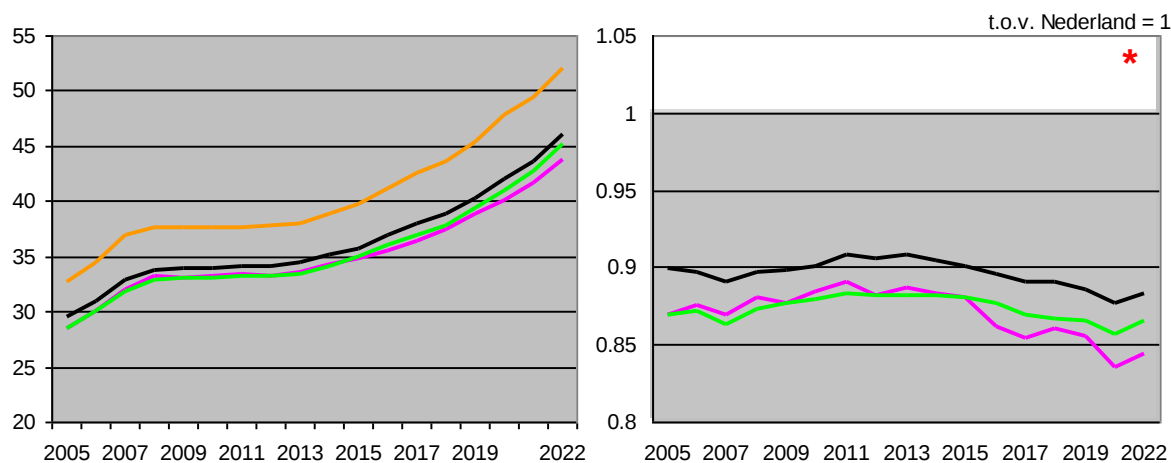

15. Arbeidsplaatsen per 1.000 inwoners 18-66 jaar

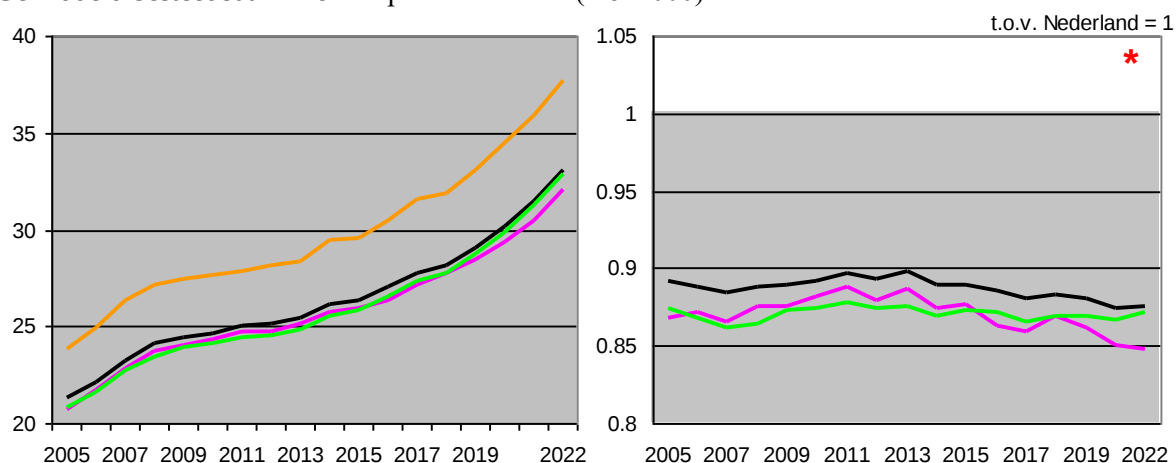

13. De ontwikkeling van de WOZ-waarde volgt met enige vertraging de ontwikkeling van de verkoopprijzen. De bij de nationale ontwikkeling achterblijvende ontwikkeling van de woningprijzen is daarom ook zichtbaar in de ontwikkeling van de WOZ-waarde, waarbij de recente gunstige ontwikkeling in Eemsdelta, bij de soortgenoten en in de provincie iets later zichtbaar is dan bij de verkoopprijzen van woningen.
14. Het aantal arbeidsplaatsen is uitgedrukt als index ten opzichte van 2005 = 1. Nationaal nam het aantal arbeidsplaatsen tot de kredietcrisis toe, daarna licht af, om de laatste jaren weer sterk te groeien. De afgelopen tien jaar is de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen in Eemsdelta achtergebleven bij de nationale trend (een dalende lijn in het rechter deel van de figuur). Dat was ook bij de soortgenoten en, in minder mate, in de provincie het geval, zij het in mindere mate dan in Eemsdelta.
15. Bepalend voor de arbeidsmarktperspectieven van de bevolking is vooral het aantal arbeidsplaatsen per inwoner van 18-66 jaar (de potentiële beroepsbevolking): de 'werkgelegenheidsfunctie'. Deze lag in Eemsdelta in 2005 ten opzichte van het nationaal gemiddelde ongeveer op hetzelfde niveau als in 2022 (iets lager). Er was daarbij sprake van duidelijke schommelingen in de tijd, met een toename in de periode 2007-2013, een stabilisatie in de periode 2013-2018, daarna een afname en in 2022 weer met een lichte stijging. In de provincie volgde de ontwikkeling van de werkgelegenheidsfunctie ongeveer de nationale trend (een horizontale lijn in het rechter deel van de figuur), terwijl de soortgenoten in de tweede helft van de jaren nul een gunstiger ontwikkeling dan de nationale trend kenden en daarna een vrijwel gelijke ontwikkeling. De werkgelegenheidsfunctie van Eemsdelta ligt onder het nationaal gemiddelde en ook onder het provinciaal gemiddelde, terwijl de score bijna gelijk is aan de score voor de soortgenoten.

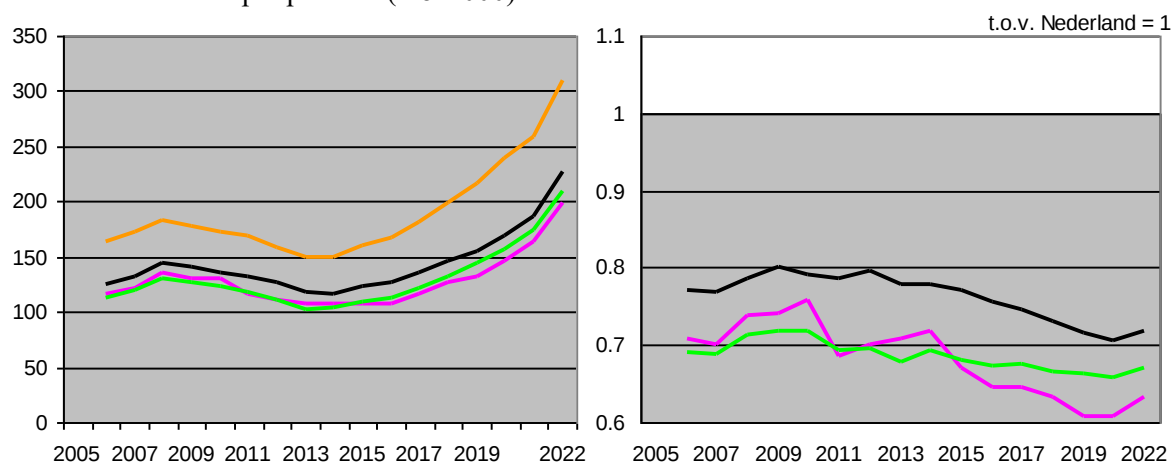
Figuur 3.2.6 Monitor Sociaal-Economische Prestaties Eemsdelta, 2005-2022, vervolg

16. Gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden (* € 1.000)

17. Gemiddeld inkomen per persoon (* € 1.000)

18. Gemiddeld vermogen per huishouden (* € 1.000)

16. Het gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden exclusief studenten ligt in Eemsdelta ruim onder het nationaal gemiddelde, iets onder het provinciaal gemiddelde en ook enigszins onder het gemiddelde voor de soortgenoten. De afgelopen tien jaar bleef de ontwikkeling in Eemsdelta achter bij de nationale ontwikkeling. Dat geldt ook voor de soortgenoten en de provincie, maar in wat mindere mate dan voor Eemsdelta.
17. Het gemiddeld inkomen per persoon is nationaal en in alle drie gebieden gestaag toegenomen (waarbij overigens geen inflatiecorrectie heeft plaatsgevonden). De resultaten zijn naar niveau en ontwikkeling in de tijd vergelijkbaar met het gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden, hoewel de bij de nationale trend achterblijvende ontwikkeling per persoon in de afgelopen tien jaar voor Eemsdelta iets minder sterk is geweest dan per huishouden en er in de provincie zelfs sprake was van een vrijwel met de nationale trend meegaande ontwikkeling.
18. Het gemiddeld vermogen per huishouden is nationaal sterk toegenomen sinds 2015. Dat hing samen met de stijgende lonen (waardoor er ook wat meer gespaard kon worden), maar vooral met de toegenomen waarde van de woningen (die meetelt bij het vermogen). Ook in Eemsdelta, bij de soortgenoten en in de provincie nam het vermogen per huishouden toe, maar wat minder dan nationaal (een dalende lijn in het rechter deel van de figuur). Sinds 2010 is de ontwikkeling in Eemsdelta daarbij overigens wel wat ongunstiger geweest dan in de provincie (de lijn in het rechter deel van de figuur gaat wat steiler naar beneden voor Eemsdelta). Ook dat kan weer worden verklaard uit de ontwikkeling van de woningprijzen (zie nummer 12 in figuur 3.2.4). Wat telt bij het vermogen is de WOZ-waarde en de recente sterkere stijging dan de nationale trend is ook zichtbaar in de figuur voor het gemiddeld vermogen. Momenteel is het gemiddeld vermogen per huishouden in Eemsdelta ruim lager dan het nationaal gemiddelde, maar is de achterstand op het provinciaal gemiddelde en het gemiddelde voor de soortgenoten niet groot.

In tabel 3.3 staat een overzicht van de scores van Eemsdelta ten opzichte van het nationaal gemiddelde, het provinciaal gemiddelde en de benchmark (de tien soortgenoten). De relatieve scores zijn indicatief weergegeven in de vorm van plussen en minnen. Onder de tabel staat een toelichting. Voor een goed begrip van de tabel is het aan te bevelen deze te lezen. Bedacht moet worden dat sommige indicatoren zeer 'scheef' zijn verdeeld over de gemeenten in Nederland, zodat een hoge score ten opzichte van het nationaal gemiddelde niet altijd hoeft te leiden tot een hoge positie op de ranglijst omdat er bijvoorbeeld sprake is van een klein aantal steden met een zeer ongunstige score op die indicatoren (maar met een groot gewicht bij het bepalen van het nationaal gemiddelde), terwijl er veel kleine gemeenten zijn met hoge tot zeer gunstige scores.

Een eenvoudige manier om tot een oordeel te komen over de resultaten in tabel 3.3 is het tellen van het aantal minnen en plussen: respectievelijk het aantal maal dat Eemsdelta ongunstiger scoort dan het gebied waarmee wordt vergeleken (een min) of veel ongunstiger (twee minnen) en het aantal maal dat Eemsdelta gunstiger scoort dan het gebied waarmee wordt vergeleken (een plus) of veel gunstiger (twee plussen). Bij de beoordeling worden slechts de niet-neutrale indicatoren in beschouwing genomen. Wordt naar de scores in 2022 (de *situatie*) gekeken, dan blijkt dat Eemsdelta bij veertien beoordelingen (maximaal 28 plussen c.q. 28 minnen) maar liefst 24 minnen (en geen enkele plus) scoort ten opzichte van het nationaal gemiddelde, drie plussen en zestien minnen (per saldo min dertien) ten opzichte van de provincie en elf minnen ten opzichte van de benchmark (de soortgenoten). Eemsdelta scoort dus over het geheel genomen ongunstiger dan de provincie en de benchmark (de soortgenoten) en veel ongunstiger dan het nationaal gemiddelde.

Wat betreft de *ontwikkeling* in de periode 2005-2022 is het beeld minder ongunstig. Ten opzichte van het nationaal gemiddelde gaat het om zeven plussen versus vijftien minnen. Per saldo dus een score van min acht, maar wel met pluspuntjes, vooral op het gebied van de arbeidsmarkt (gunstiger dan gemiddelde ontwikkeling voor Eemsdelta van de bruto en netto participatiegraad en een gunstiger ontwikkeling van het percentage werklozen en WW'ers). Ten opzichte van de provincie resulteren acht plussen en veertien minnen. Ook hier resulteert per saldo een negatieve balans (min zes), maar zijn er op het gebied van de arbeidsmarkt weer duidelijke pluspunten. Ten opzichte van de benchmark kent Eemsdelta zelfs een heel

lichte positieve balans, namelijk van plus één (zeven plussen en zes minnen). De verschillen zijn hier veelal klein en voor zeven van de zestien indicatoren zelfs vrijwel nihil).

Tabel 3.2 Scores positie en ontwikkeling Eemsdelta t.o.v. referentiegebieden

Indicator	Scores 2022 t.o.v.			Ontw. 2005-2022 t.o.v.		
	Neder-land	Provincie	Bench-mark	Neder-land	Provincie	Bench-mark
Aantal inwoners (2005=100)						
Percentage niet-Westers allochtonen in de bevolking	--	0	+	0	-	0
Percentage Westers allochtonen in de bevolking	--	-	-	--	--	--
Percentage inwoners 67 jaar of ouder	--	--	--	-	-	+
Demografische druk	--	--	0	--	--	0
Bruto participatiegraad	--	-	-	+	++	+
Netto participatiegraad (totaal)	--	-	-	++	++	+
Opleidingsindex beroepsbevolking	--	--	0	0	0	0
Werkloosheidspercentage totaal	-	++	-	++	++	++
Percentage inwoners 18-66 jaar met WW-uitkering	0	+	0	++	++	++
Perc. inwoners 18-66 jaar met bijstandsuitkering	--	-	--	--	--	--
Gemiddelde verkoopprijs woningen	--	--	-	-	-	-
Gemiddelde WOZ-waarde	--	--	-	--	-	0
Aantal arbeidsplaatsen (2005=100)				--	--	--
Arbeidsplaatsen per 1.000 inwoners 18-66 jaar	-	-	0	0	0	0
Gem. besteedbaar inkomen per huishouden	--	-	-	-	-	0
Gemiddeld inkomen per persoon	--	0	0	-	-	0
Gemiddeld vermogen per huishouden	--	-	-	-	-	0

Toelichting.

Enerzijds is beoordeeld hoe de score voor Eemsdelta in 2022 afwijkt van het nationaal, benchmark- en provinciaal gemiddelde. Anderzijds is beoordeeld of sprake is van een ongunstige of gunstige ontwikkeling in de periode waarvoor de ontwikkeling is bepaald (meestal 2005-2022), ook hier weer ten opzichte van het nationaal, benchmark- en provinciaal gemiddelde. Het gaat hier om een gemiddelde over de gehele periode. In deelperiodes kan de ontwikkeling afwijken, bijvoorbeeld een relatief gunstige ontwikkeling in recente jaren bij een relatief ongunstige ontwikkeling voor de gehele periode 2005-2022.

Voor sommige indicatoren is sprake van een kortere tijdsperiode dan 2005-2022.

Bij **zwarte** letters moet een hoge score als gunstig worden beoordeeld. Bij **blauwe** letters (en blauw gemarkeerde cellen) is sprake van een neutrale beoordeling. De plussen en minnen hebben daar dus geen betekenis in de zin van 'gunstig' of ongunstig. Bij **rode** letters is een hoge score ongunstig en een lage score gunstig. Een 'dubbele min' bij de score voor 2022 voor het 'percentage bijstandsgerechtigden' ten opzichte van de benchmark (de tien soortgenoten) betekent bijvoorbeeld dat er sprake is van een ruim hogere percentage bijstandsgerechtigden in Eemsdelta dan in de benchmarkgroep (dat is ongunstig), terwijl de 'plus' voor 2022 ten opzichte van de provincie voor het percentage WW'ers betekent dat het WW-percentage in Eemsdelta *lager* is dan het Nederlands gemiddelde (dat is gunstig). De dubbele plus bij de ontwikkeling van het percentage WW'ers ten opzichte van Nederland betekent dat het percentage WW'ers zich in Eemsdelta gunstiger heeft ontwikkeld dan het Nederlands gemiddelde (minder gestegen of sterker gedaald). De dubbele min bij de ontwikkeling van het percentage bijstandsgerechtigden ten opzichte van het Nederlands gemiddelde geeft aan dat het percentage bijstandsgerechtigden zich in Eemsdelta ongunstiger heeft ontwikkeld dan het nationaal gemiddelde.

Kortom: plus is altijd gunstig, min is altijd ongunstig.

De plussen en minnen zijn toegekend volgens vaste principes. Bij een '0' is sprake van een klein verschil.

Bij de groei-indices (voor inwoners en arbeidsplaatsen) is alleen de ontwikkeling relevant.

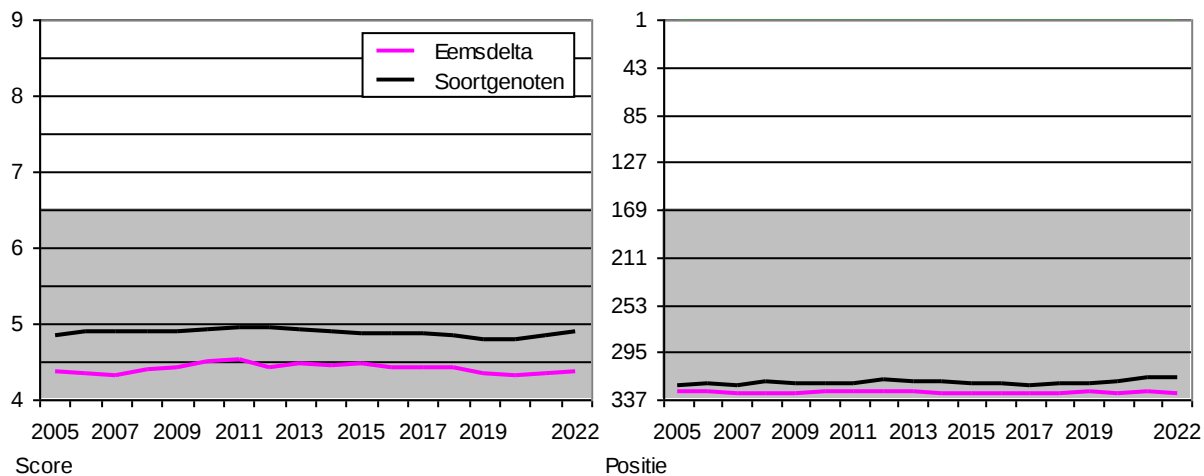
Totaalscore

Aan de hand van de tien kernindicatoren is een totaalscore voor de Sociaal-Economische Prestaties bepaald (zie het kader 'Keuze kernindicatoren' eerder in dit hoofdstuk). Daartoe zijn voor elke kernindicator per jaar de scores omgezet in rapportcijfers (een range van 3 tot 10, met een gemiddelde van 6.5, met meer kans op een gemiddelde score dan op zeer hoge of zeer lage score). De ongewogen som levert dan de eindscore op. Het resultaat staat in figuur 3.3 voor Eemsdelta en het gemiddelde voor de soortgenoten.

Met lichte schommelingen in de tijd bleven de economische prestaties van Eemsdelta en de soortgenoten ongeveer gelijk. Terwijl het rapportcijfer voor Eemsdelta in 2005 gelijk was aan 4.37, was het in 2022 gelijk aan 4.36. Het rapportcijfer lag steeds binnen een zeer smalle range (tussen 4.31 in 2007 en 2020 en 4.53 in 2011). Ook voor de soortgenoten was sprake van veel stabiliteit, waarbij het gemiddeld rapportcijfer wel heel licht is gestegen (van 4.83 in 2005 naar 4.88 in 2022). De 'range' liep hier van 4.79 in 2019 tot 4.94 in 2011. In alle jaren nam Eemsdelta positie 330, 331 of 332 (alleen in 2007) in op de gemeentelijke ranglijst. Voor de soortgenoten was sprake van iets meer variatie: zij stegen op de gemeentelijke ranglijst van plaats 324 in 2005 naar plaats 317 in 2022. Dat zijn ook tevens de hoogste en de laagste posities die in de periode 2005-2022 werden ingenomen.

Er is dus sprake van een grote mate van stabiliteit in de sociaal-economische prestaties van zowel Eemsdelta als de soortgenoten. Dat is overigens niet altijd het geval. Er zijn ook voorbeelden van gemeenten die sterk zijn gestegen of sterk zijn gedaald op de ranglijst. Zo daalde Zoetermeer bijvoorbeeld van plaats 58 in 2005 naar plaats 227 in 2022, Huizen van plaats 65 naar 229 en Goirle van 30 naar 186.

Figuur 3.3 Score Sociaal-Economische Prestaties Eemsdelta

Ontwikkeling tien kernindicatoren voor Eemsdelta

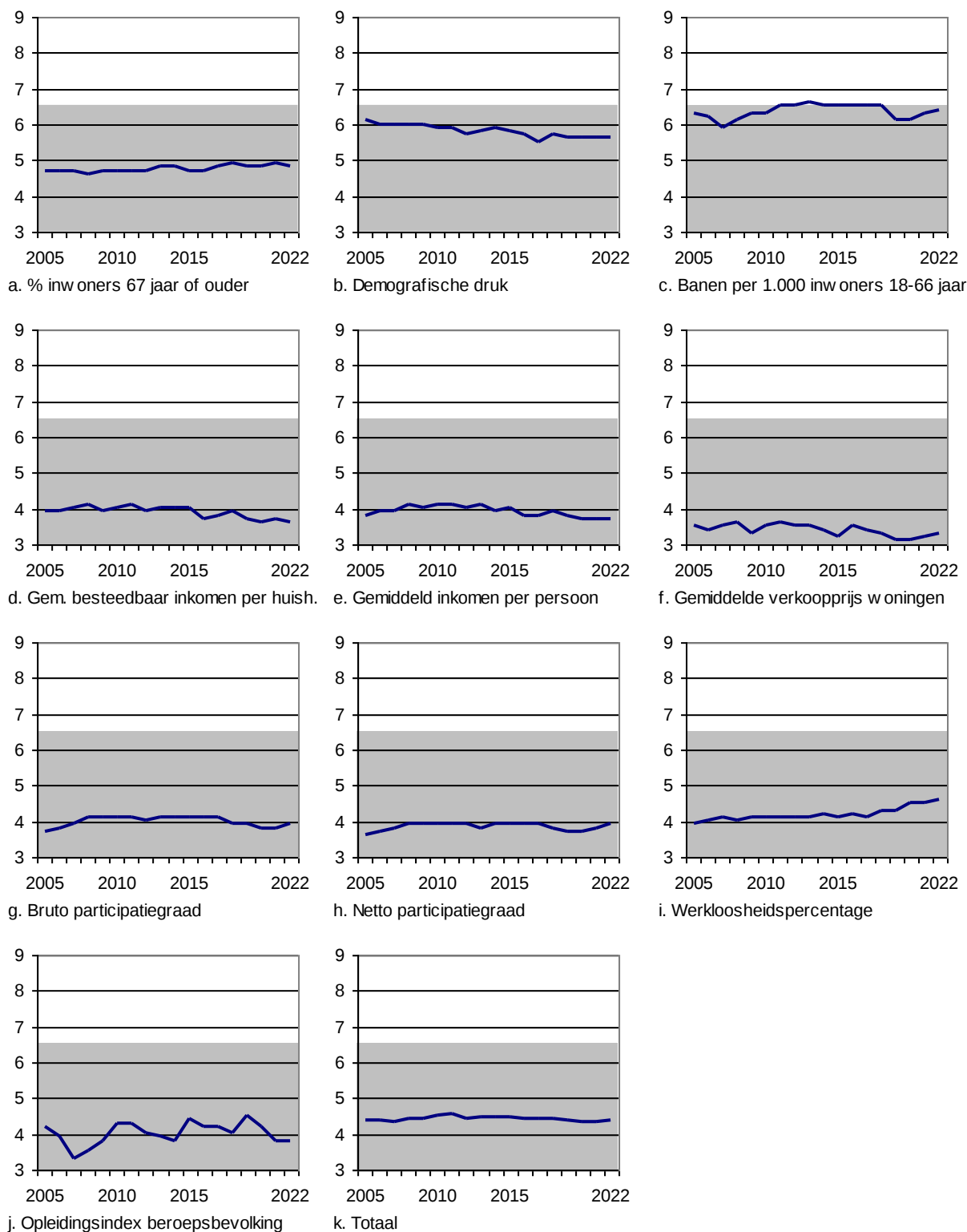
In figuur 3.4 staat de ontwikkeling van de rapportcijfers voor de individuele kernindicatoren voor Eemsdelta. Voor alle tien *kernindicatoren*, waarop de totaalscore voor de Sociaal-Economische prestaties is gebaseerd lagen de rapportcijfers in 2022 onder het gemiddelde van 6.5 voor de 337 gemeenten. Vaak was ook sprake van zeer lage scores: zes maal resulteerde een score van vier of minder. Slechts voor demografische druk en de werkgelegenheidsfunctie (het aantal banen per duizend inwoners van 18-66 jaar) was het cijfer hoger dan een vijf. Slechts met uitzondering van de werkgelegenheidsfunctie gedurende een groot deel van de jaren tien resulteerden zelfs voor alle indicatoren in alle jaren benedengemiddelde rapportcijfers.

Wat betreft de ontwikkeling in de tijd (het verschil tussen 2005 en 2022) was er niet of nauwelijks sprake van een verandering in score voor de werkgelegenheidsfunctie, het gemiddeld inkomen per persoon en de gemiddelde verkoopprijs van woningen. Een lichte verbetering in rapportcijfer werd gerealiseerd voor de vergrijzingsgraad (het percentage inwoners van 67 jaar of ouder), de bruto participatiegraad, de netto participatiegraad en het werkloosheidspercentage, terwijl het rapportcijfer achteruitging voor de demografische druk, het gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden het gemiddelde opleidingsniveau van de beroepsbevolking.

Wat in Eemsdelta vooral opvalt is de grote mate van stabiliteit in de scores. Slechts voor het werkloosheidspercentage was de afgelopen jaren sprake van een enigszins substantiële toename in rapportcijfer en voor de demografische druk van een enigszins substantiële afname. Geconstateerd moet echter worden dat in zeventien jaar tijd de totaalscore niet of nauwelijks en de scores voor de tien

onderliggende kernindicatoren slechts in bescheiden mate zijn gewijzigd. Er moet aan worden herinnerd dat het hier gaat om relatieve scores ten opzichte van andere gemeenten.

Figuur 3.4 Ontwikkeling rapportcijfers kernindicatoren Eemsdelta 2005-2022

4 Voorsorteren op de toekomst

Gegeven de huidige stand van zaken (hoofdstuk 2) en ontwikkelingen sinds 2005 (hoofdstuk 3) is het nu de vraag welke effecten mogelijke ontwikkelingen van de bedrijvigheid op bedrijventerreinen (met een onderscheid naar reguliere bedrijventerreinen en het zeehaventerrein) op ontwikkelingen op het gebied van demografie, woningmarkt en voorzieningen zullen hebben. Dat is het onderwerp van hoofdstuk 5. Het gaat hierbij nadrukkelijk om een verkennende analyse (die niet het hoofdonderwerp van dit onderzoek vormde). Er zijn veel onzekerheden.

Als bouwstenen voor deze analyse zal echter in dit hoofdstuk eerst worden ingegaan op demografische ontwikkelingen en verwachtingen voor de toekomst (paragraaf 4.1), zal een globale indruk worden gegeven over de huidige woningvoorraad (zie paragraaf 4.2) en zal aandacht worden besteed aan relevante ontwikkelingen op de arbeidsmarkt (paragraaf 4.3). Thema's daarbij zijn de ontwikkeling van het opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking, woon-werk stromen en de herkomst van verhuizingen van personen naar Eemsdelta.

4.1 Demografische ontwikkelingen

In het bedrijventerreinenonderzoek is in paragraaf 2.1 aandacht besteed aan demografische ontwikkelingen en ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Wat de demografische ontwikkelingen betreft, is ook gebruik gemaakt van prognoses tot en met 2035. Die vormen namelijk één van de factoren (naast diverse andere) waarop de prognoses van de ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen zijn gebaseerd. Daarvoor is gebruik gemaakt van het AREA-model van Bureau Louter. De ontwikkeling van de werkgelegenheid vormt een belangrijke (maar niet de enige) factor bij het bepalen van de vraag naar bedrijventerrein.

In het bedrijventerreinenonderzoek is uitgegaan van de meest recente versie van het PEARL-model van het Planbureau voor de Leefomgeving, omdat Bureau Louter daarvoor de beschikking had over de ontwikkeling per 1-jaars leeftijdsklasse per jaar en gemeente. Die ingrediënten zijn nodig voor het AREA-model. Deze berekeningen zijn gemaakt bij het begin van het project (in november 2023).

Opvallend is een onderzoek van KAW (in opdracht van de gemeente Eemsdelta), waarin een sterk van de uitkomsten van het PEARL-model afwijkende prognose wordt gepresenteerd⁸. Daarnaast zijn er overigens ook nog andere prognoses. De verschillende prognoses zullen hier worden vergeleken:

- de prognose van KAW. Daarin staan prognoses voor de ontwikkeling van het aantal inwoners op de peilmomenten 2022, 2027, 2032 en 2037⁹. Tussentijdse jaren zijn door Bureau Louter geïnterpoleerd, waarbij rekening is gehouden met beschikbare nationale gegevens per jaar over de ontwikkeling van het aantal inwoners. Het meest recente realisatiejaar in dit onderzoek was 2020.
- de prognose volgens het PEARL-model, zoals die in dit onderzoek is gebruikt (zie het bedrijventerreinenonderzoek). Het meest recente realisatiejaar was hier 2023.
- de meest recente prognoses volgens het IPB-model van de provincie Groningen. Het meest actuele realisatiejaar was hier 2022. De resultaten zijn door Bureau Louter bewerkt, met 2023 als meest recente realisatiejaar, waarbij de prognoses vanaf 2024 daarmee in overeenstemming werden gebracht. De prognoses volgens het IPB-model (met prognoses per individueel jaar) zijn daarmee direct vergelijkbaar met de resultaten van het PEARL-model.
- zeer recente prognoses met het PRIMOS-model van ABF. Het meest recente realisatiejaar daarvoor is 2024. Prognoses zijn beschikbaar voor 2025, 2030, 2035 en 2040. Ook hier zijn de

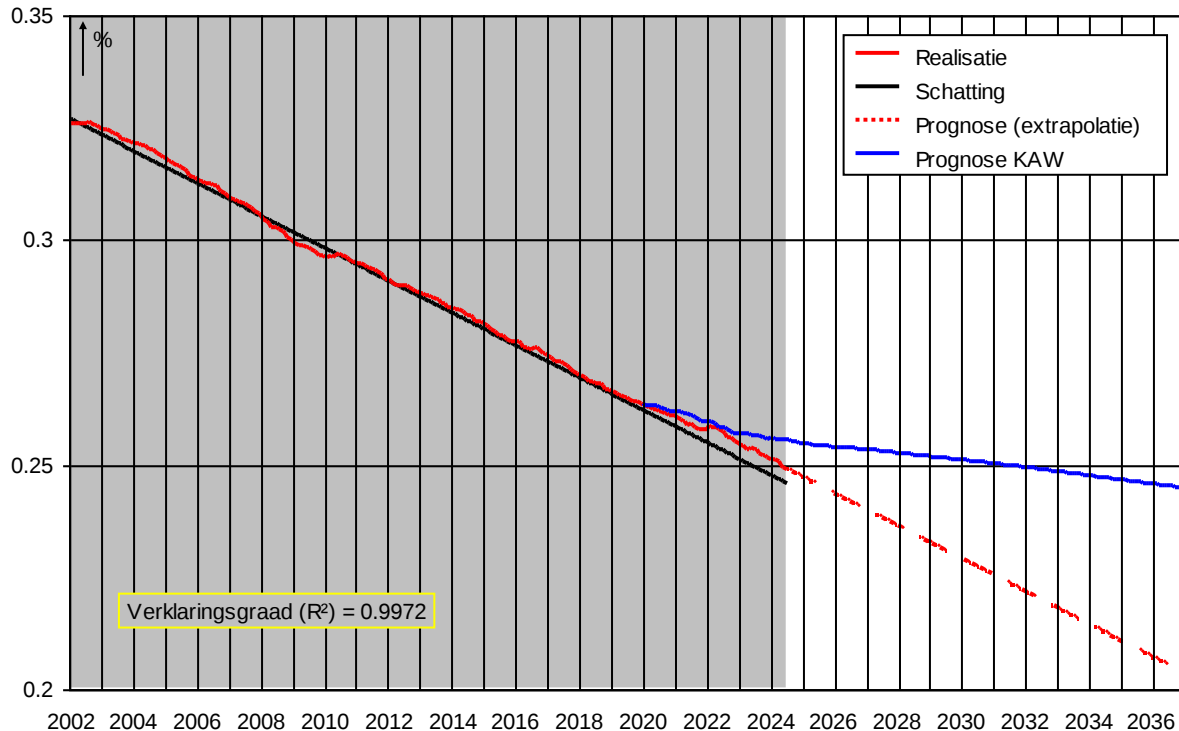
⁸ Zie KAW (25 januari 2022) *Woningmarktonderzoek Eemsdelta*. In opdracht van de gemeente Eemsdelta, de corporaties en de huurdersorganisaties. Dit vormde een onderlegger voor de *Woonvisie Eemsdelta 2022-2032*, met als ondertitel 'Met vertrouwen aan de slag' (KAW, 25 januari 2022).

⁹ Tenzij anders vermeld gaat het hier bij jaartallen steeds om de situatie per 1 januari van dat jaar.

tussenliggende jaren weer door Bureau Louter geïnterpoleerd, rekening houdend met de nationale ontwikkelingen per jaar.

Eerst is hier nog een analyse uitgevoerd die is gebaseerd op de ontwikkeling van het aandeel inwoners van Eemsdelta in het nationaal totaal op maandbasis (van 1 januari 2002 tot en met 1 juli 2024). Met behulp van regressie-analyse is een trendlijn geschat. Het resultaat staat in figuur 4.1.

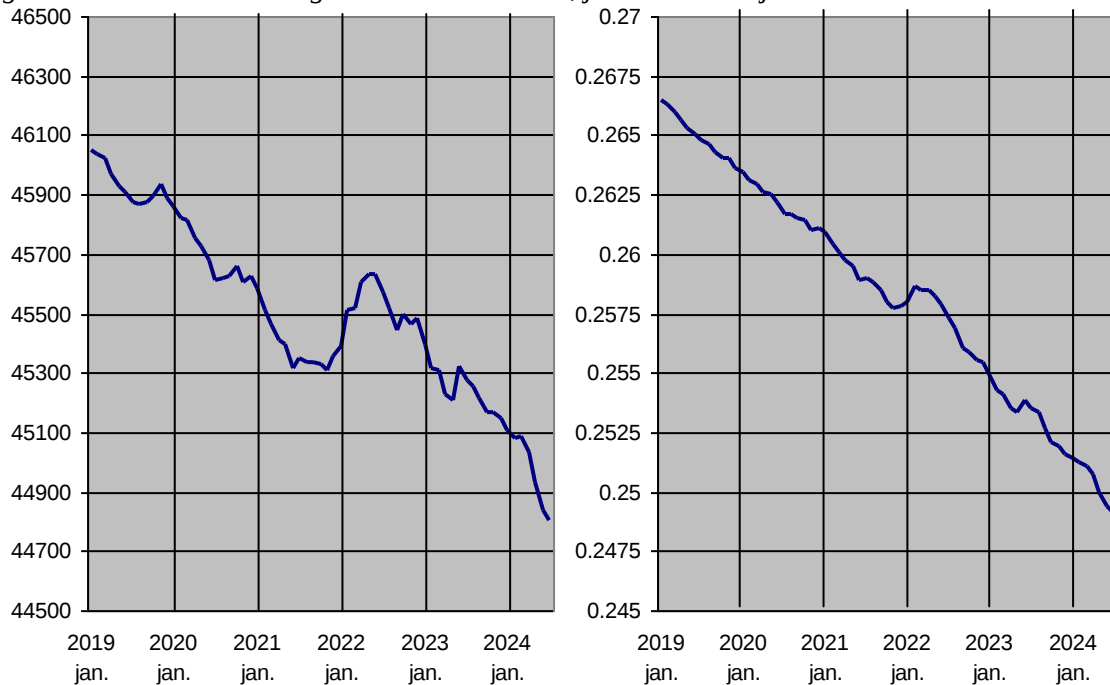
Figuur 4.1 Ontwikkeling aandeel inwoners Eemsdelta in nationaal totaal

De verklaringsgraad voor het verklaren van het feitelijke bevolkingsaandeel met behulp van een rechte lijn blijkt extreem hoog te zijn. De resulterende verklaringsgraad (de R-kwadraat) is zeer hoog, namelijk 0.9972¹⁰. Slechts recentelijk wijkt de feitelijke ontwikkeling enigszins af van de trend. Dat is beter zichtbaar in figuur 4.2, waarin een uitsnede staat voor de periode januari 2019 - juli 2024. In figuur 4.2a staat de ontwikkeling van het aantal inwoners, in figuur 4.2b van het aandeel van Eemsdelta in het nationaal totaal aantal inwoners. Van december 2021 tot en met juni 2022 blijkt het aantal inwoners in Eemsdelta te zijn toegenomen. Dat is sinds 2002 de enige periode van zeven aaneengesloten maanden met bevolkingsgroei. Daarnaast waren er sinds 2002 nog drie perioden met vier maanden van aaneengesloten groei. In totaal kende Eemsdelta in 55 van de totaal 270 maanden sinds januari 2002 een toename van het aantal inwoners, terwijl dat nationaal voor 262 van de 270 maanden het geval was (slechts in acht maanden een bevolkingsafname dus). In deze 7-maands periode begon overigens ook de oorlog in de Oekraïne (februari 2022), waardoor het hier deels ook om een periode van sterke nationale bevolkingsgroei ging (vestiging van inwoners uit de Oekraïne). In vier van de zeven maanden nam in deze periode ook het aandeel van Eemsdelta in de totale nationale bevolking toe (zie figuur 4.2b). In totaal was daar sinds begin 2002 in 24 van de 270 maanden sprake van geweest.

¹⁰ De R-kwadraat neemt een waarde aan tussen nul (geen enkele verklaring) tot één (een volledige verklaring).

Figuur 4.2 Ontwikkeling inwoners Eemsdelta, januari 2019 - juli 2024

a. Aantal inwoners Eemsdelta

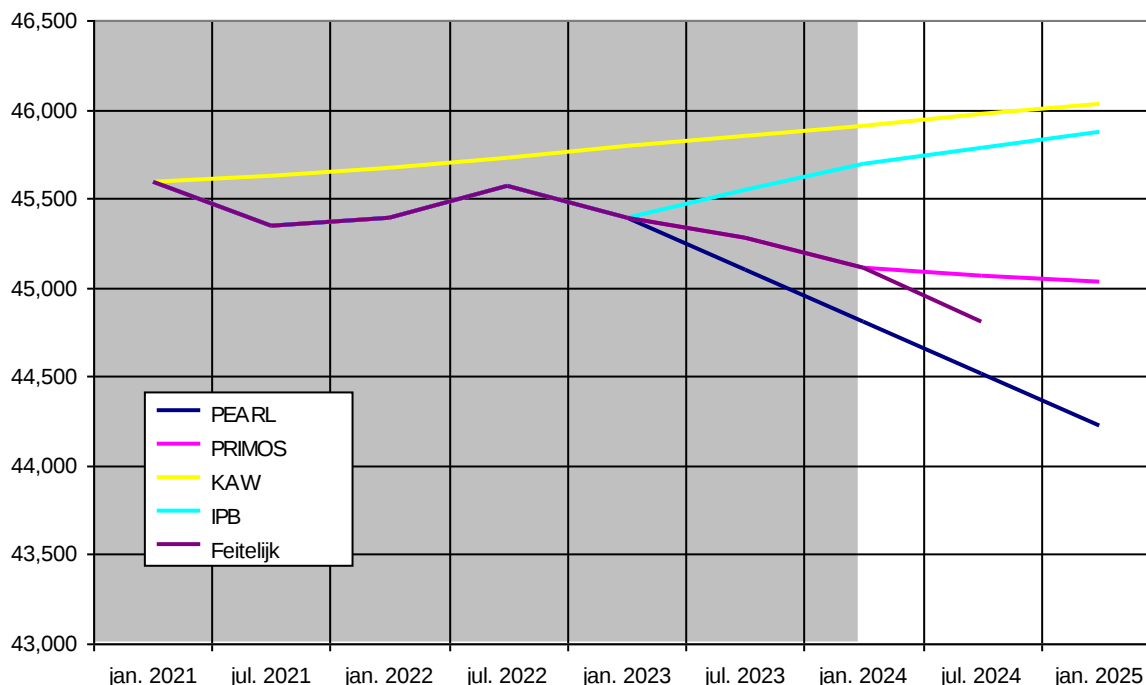
b. Aandeel Eemsdelta in nationale bevolking

Uit figuur 4.2 ontstaat echter de indruk dat het hier om een tijdelijke opleving ging: vanaf het tweede deel van 2022 volgt de bevolkingsontwikkeling weer de trendmatige lijn van de periode tot en met 2021.

In figuur 4.1 is ook de ontwikkeling na juli 2024 doorgetrokken op basis van de trendlijn. Die ontwikkeling wijkt duidelijk af van de prognose volgens KAW. Ook is duidelijk dat de prognose van KAW een duidelijk trendbreuk met het verleden vormt. Gezien het verloop van de bevolking in het verleden (waarbij nauwelijks sprake was van afwijkingen van de trend) moeten er wel zeer krachtige argumenten zijn om aannemelijk te maken dat een bevolkingsontwikkeling volgens de KAW-prognose veel kans van slagen heeft.

Na deze analyse op basis van een eenvoudige trendextrapolatie worden nu de vier prognoses vergeleken. In figuur 4.3 staat eerst de ontwikkeling in de periode 2021 (januari) tot en met 2025 (januari), met voor de realisatie metingen per half jaar (januari en juli) en voor de prognoses steeds metingen voor januari.

Figuur 4.3 Ontwikkeling aantal inwoners volgens verschillende prognoses, 2021-2025

In de realisatiecijfers komt de (mogelijk tijdelijke) periode van bevolkingsgroei in Eemsdelta van medio 2021 tot medio 2022 naar voren. Daarna echter nam het aantal inwoners weer af, met in het eerste half jaar van 2024 zelfs een versnelling in de bevolkingsafname (waarbij moet worden aangetekend dat dit voorlopige cijfers zijn). Per prognose geldt nu het volgende:

- Voor de KAW-gegevens gaat het voor de hele periode om een prognose. Tot medio 2022 lijkt deze nog redelijk overeen te komen met de feitelijke ontwikkeling, daarna echter gaan prognose en realisatie steeds verder uit elkaar lopen. Per juli 2024 is het verschil al opgelopen tot 1.200 inwoners (in 3,5 jaar tijd).
- Volgens het IPB-model (met prognoses vanaf begin 2023) ligt de prognose ook ruim boven de feitelijke ontwikkeling van het aantal inwoners in Eemsdelta. Het verschil tussen prognose en realisatie is in 1,5 jaar tijd (tot juli 2024) opgelopen tot ongeveer duizend inwoners.
- Volgens het PEARL-model (ook met prognoses vanaf begin 2023) ligt de prognose *onder* de feitelijke ontwikkeling van het aantal inwoners. Het verschil tussen prognose en realisatie bedraagt ongeveer 300 in 1,5 jaar.
- Voor het PRIMOS-model tenslotte lopen de prognoses vanaf begin 2024. De verwachtingen zijn wat gunstiger dan volgens het PEARL-model, maar lijken voor het eerste half jaar van 2024 aan de hoge kant. Dat is echter een te korte periode om statistisch robuuste uitspraken te doen.

Uit deze eerste beschouwing kan worden geconcludeerd dat in de KAW-prognose en de IPB-prognose sprake is van een (aanzienlijk) hogere prognose dan de feitelijke ontwikkeling, terwijl het PEARL-model in wat lagere prognoses resulteert dan de feitelijke ontwikkeling. Voor het PRIMOS-model is de periode waarvoor prognose en realisatie kunnen worden vergeleken te kort om zinnige uitspraken te kunnen doen.

In figuur 4.4 staan ontwikkelingen voor een wat langere termijn (tot en met begin 2036), ten eerste voor de ontwikkeling van het aantal inwoners en ten tweede voor de ontwikkeling van het aandeel van Eemsdelta in het nationaal aantal inwoners.

Opvallend is hier dat er op wat kortere termijn grotere verschillen in prognoses bestaan tussen de verschillende modellen dan op langere termijn:

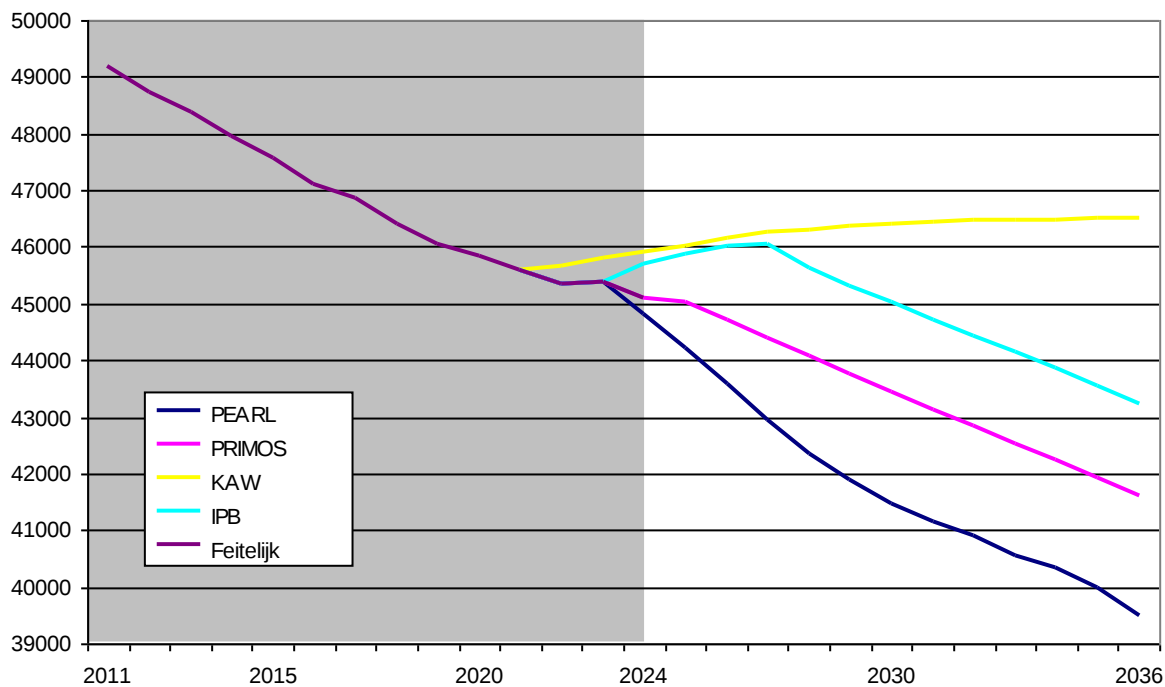
- De KAW-prognose en de IPB-prognose komen tot 2027 sterk overeen, maar vertonen daarna een volstrekt verschillende ontwikkeling.
- De IPB-prognose en de PRIMOS-prognose lopen tot 2027 sterk uiteen (veel gunstiger ontwikkeling volgens het IPB-model), maar daarna vertonen de twee prognoses vrijwel dezelfde ontwikkeling.
- De PEARL-prognose en de PRIMOS-prognose vertonen ook vooral tot 2027 verschillen. Daarna worden de verschillen in groei kleiner en vanaf 2030 lijken de prognoses sterk op elkaar.

Gezien de langdurige trendmatige ontwikkeling van een afnemende bevolking in Eemsdelta, wordt het KAW-scenario niet erg waarschijnlijk geacht¹¹. Bij het IPB-scenario wordt de ontwikkeling tot 2027 onwaarschijnlijk geacht (en wijkt de ontwikkeling tot medio 2024 ook al sterk af van de feitelijke ontwikkeling - zie hiervoor).

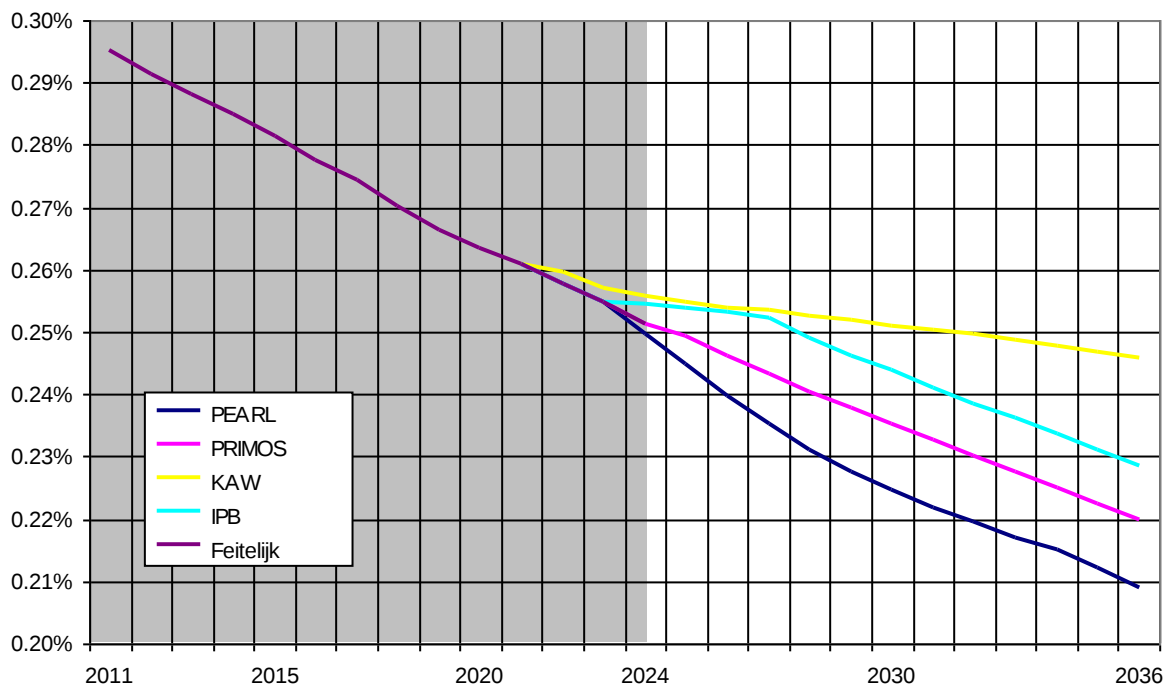
Of het PEARL-model of het PRIMOS-model de meest realistische ontwikkeling van het aantal inwoners levert, is moeilijk te zeggen. In de periode 2024-2036 blijft de ontwikkeling van de bevolking volgens het PEARL-model een kleine tweeduizend achter bij het PRIMOS-model, maar is ook volgens het PRIMOS-model naar verwachting sprake van een afname van het aantal inwoners met 3,5 duizend. De twee modellen geven waarschijnlijk een redelijke bandbreedte van de feitelijk te verwachten ontwikkelingen.

¹¹ Tenzij de bedrijvigheid op Oosterhorn zich zeer sterk gaat ontwikkelen. Zie daarvoor hoofdstuk 5. Daarop zijn de KAW-prognoses overigens niet gebaseerd.

Figuur 4.4 Ontwikkeling aantal inwoners Eemsdelta volgens vier scenario's tot en met januari 2036

a. Aantal inwoners Eemsdelta

b. Aandeel inwoners Eemsdelta in nationaal totaal

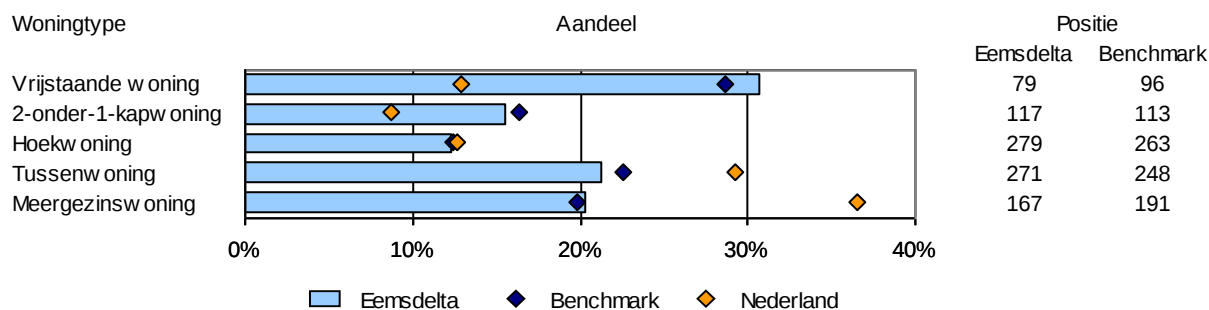
4.2 Kenmerken van de woningvoorraad

Een vraag kan zijn hoeveel woningen er gebouwd moeten gaan worden (en in het geval van Eemsdelta ook hoeveel er gesloopt moeten gaan worden) en aan welk type woningen behoefte bestaat. Daarover worden hier geen uitspraken gedaan. Dat zou namelijk een volledig woningmarktonderzoek vereisen. Dat is er al (zie het KAW-onderzoek¹²) en het vormt zeker geen onderdeel van dit onderzoek. Mochten ontwikkelingen op bedrijventerreinen echter aanleiding geven tot de aanname dat extra woningen nodig zijn (zie hoofdstuk 5), dan is het in ieder geval relevant om een goed beeld van de uitgangssituatie te hebben.

Allereerst staat in figuur 4.5 een onderverdeling naar vijf typen woningen, min of meer geordend naar het prijssegment waar ze invallen (hoewel binnen een bepaald type grotere onderlinge verschillen kunnen bestaan, al naar gelang het aantal vierkante meters, de locatie en andere kenmerken van de woning: een klein appartement of zelfs een woning in een flatgebouw in Amsterdam kan duurder zijn dan een flinke vrijstaande woning in Eemsdelta).

Weergegeven zijn de aandelen in het totaal aantal woningen per woningtype voor Eemsdelta (de blauwe staafjes), het gemiddelde voor de benchmark van tien soortgelijke gemeenten (de blauwe stippen) en het nationaal gemiddelde (de oranje stippen). Rechts van de figuur staan de posities in de ranglijst van 337 gemeenten voor Eemsdelta en de benchmark.

Figuur 4.5 Aandelen van woningtypen, Eemsdelta, soortgenoten en Nederland

Wat opvalt is dat de aandelen in Eemsdelta vrijwel exact gelijk zijn aan de aandelen in de benchmarkgroep (de soortgenoten). Eemsdelta en de soortgenoten wijken wat betreft de verdeling over woningtypen sterk af van het nationaal gemiddelde: er zijn veel meer vrijstaande woningen en ook wat meer twee-onder-een-kap woningen, het aandeel van hoekwoningen is vrijwel conform het nationaal gemiddelde, er zijn minder tussenwoningen en vooral veel minder meergezinswoningen (flats/appartementen). Op zich zijn er dus in potentie veel aantrekkelijke woningen, hoewel dat nog niets zegt over de *kwaliteit* van de woningen en de aantrekkelijkheid van de woonomgeving¹³.

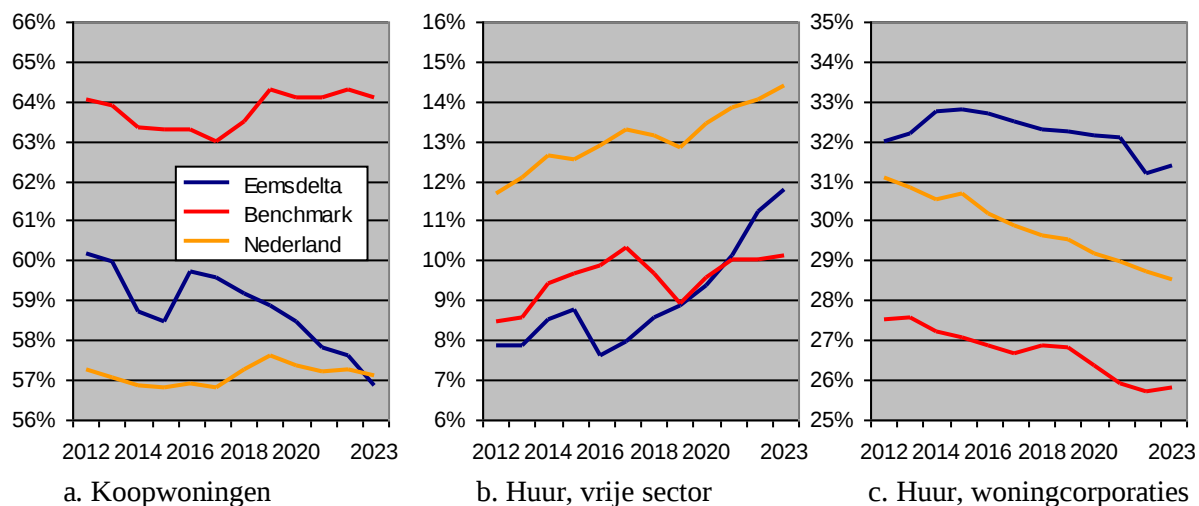
¹² Zoals uit paragraaf 4.1 blijkt moeten overigens vraagtekens worden geplaatst bij één van de belangrijkste pijlers van een dergelijk onderzoek, namelijk de ontwikkeling van het aantal inwoners. Het is zeer de vraag hoe houdbaar de op deze prognoses gebaseerde woonvisie is.

¹³ Zie figuur 2.5, waaruit een zeer lage tevredenheid met de huidige woning blijkt onder inwoners van Eemsdelta (voor de benchmarkgemeenten is de waardering overigens veel minder negatief), terwijl ook de woonaantrekkelijkheid (zie figuur 2.9) en de waardering voor de woonaantrekkelijkheid door de eigen inwoners (zie figuur 2.6) in Eemsdelta laag zijn (en wat hoger, maar wel benedengemiddeld in de benchmarkgemeenten).

In figuur 4.6 staat de verdeling over koopwoningen, vrije sector huurwoningen en huurwoningen in het bezit van woningcorporaties in de periode 2012-2023.

Momenteel ligt het percentage koopwoningen in Eemsdelta op het nationaal gemiddelde, terwijl het daar in 2012 nog wat boven lag. Het aandeel vrije sector woningen ligt in Eemsdelta iets onder het nationaal gemiddelde, maar is wel relatief sterk toegenomen. Het aandeel huurwoningen bij woningcorporaties ligt iets boven het nationaal gemiddelde en is sinds 2012 ook iets minder afgenomen dan volgens de nationale trend. Het accent is in Eemsdelta dus wat meer richting huur geschoven dan nationaal, maar de verdeling over koop, vrije sector huur en woningcorporatiewoningen verschilt in Eemsdelta niet veel van het nationaal gemiddelde. In de benchmarkgroep ligt het aandeel koopwoningen hoger dan nationaal (en dan in Eemsdelta) en ligt het aandeel van de twee typen huurwoningen momenteel onder het nationaal gemiddelde.

Figuur 4.6 Voorraad woningen naar type eigendom

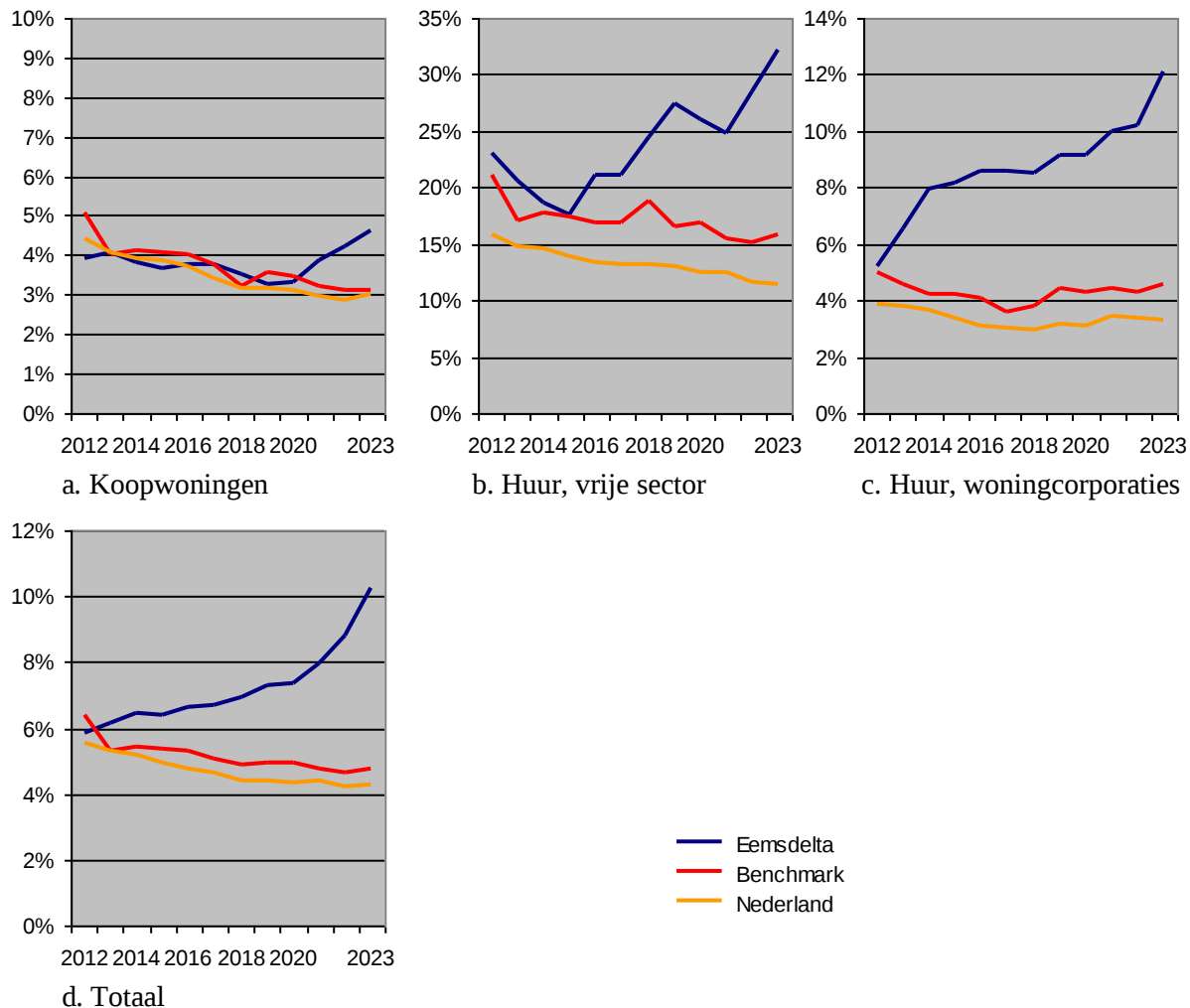

Het CBS registreert welke woningen 'niet bewoond' zijn, met een onderscheid naar eigendom. Als niet bewoonde woningen worden beschouwd: 'woningen waar op 1 januari niemand stond ingeschreven in de basisregistratie personen (BRP)'. In figuur 4.7 staan de percentages niet bewoonde woningen in het totaal aantal woningen per type eigendom en voor het totaal.

Om over de resultaten genuanceerd te oordelen, zou meer kennis beschikbaar moeten zijn om de status van het label 'niet bewoond' te interpreteren. Het kan om leegstaande woningen gaan die worden aangeboden voor koop of huur, maar mogelijk gaat het ook, vooral in Eemsdelta, om woningen die op de nominatie staan om te worden gesloopt en daarom niet (meer) bewoond worden.

Vooralsnog wordt hier geconstateerd dat het aandeel niet bewoonde woningen in Eemsdelta in 2012 nog vrijwel gelijk was aan het nationaal gemiddelde en het gemiddelde voor de soortgenoten, maar dat sindsdien in Eemsdelta sprake is van een toename (vooral vanaf 2020). Dit terwijl de soortgenoten de nationale trend volgen. De toename sinds 2020 is zichtbaar in alle drie typen woningen, maar was voor woningcorporatiewoningen al eerder zichtbaar, terwijl de aandelen in de vrije sector huurwoningen sterk fluctueerden. Zoals al aangegeven is het zonder verdere achtergrondkennis niet mogelijk om deesignaleerde ontwikkelingen te beoordelen.

Figuur 4.7 Deel niet bewoonde woningen naar type eigendom

4.3 Relevante ontwikkelingen op de arbeidsmarkt

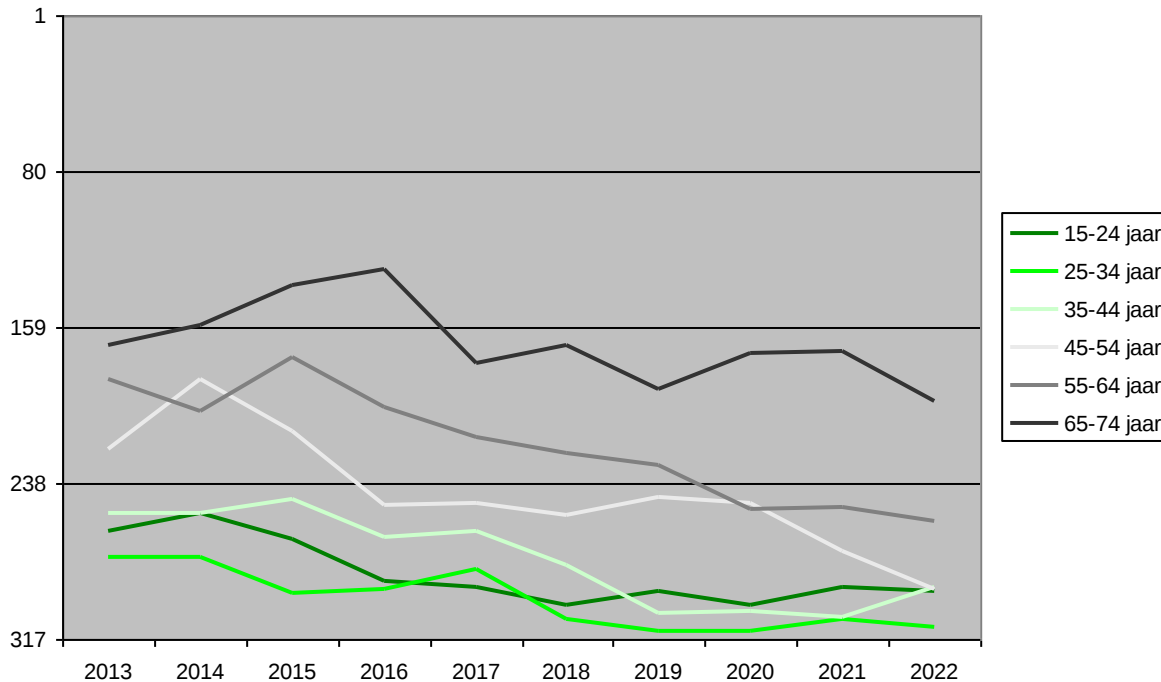
Om ontwikkelingen op bedrijventerreinen te kunnen beoordelen naar hun maatschappelijke effecten is kennis over de (werking van) de arbeidsmarkt van essentieel belang. In de volgende paragraaf zal daar op in worden gegaan. Hier wordt al vast ingegaan op een aantal belangrijke ingrediënten, namelijk het opleidingsniveau van de (werkzame) beroepsbevolking in Eemsdelta, de inkomende pendel (waar wonen werknemers van in Eemsdelta gevestigde bedrijven en instellingen) en inkomende verhuisstromen (waar zouden eventuele nieuwe werknemers geworven kunnen worden). Informatie daarover staat respectievelijk in sub-paragraaf 4.3.1, 4.3.2 en 4.3.3. Zoals in de vorige paragraaf niet een volledig woningmarktonderzoek is gehouden, zal hier ook geen volledig arbeidsmarktonderzoek plaatsvinden.

4.3.1 Opleidingsniveau (gaat om steekproefonderzoek)

De basis voor het opleidingsniveau van werkzame inwoners in Eemsdelta (waarvan overigens ook een aanzienlijk deel buiten de gemeente zelf werkt) is het opleidingsniveau van de totale bevolking. Dat is namelijk, voor zover zij participeren op de arbeidsmarkt, de bron voor het arbeidsaanbod.

In figuur 4.8 staat het gemiddeld opleidingsniveau van de bevolking, onderverdeeld naar zes 10-jaars leeftijdsklassen. Daarbij is steeds de positie die Eemsdelta inneemt in de ranglijst van gemeenten waarover gegevens beschikbaar zijn bepaald. Het gaat dus om een relatieve maatstaf: hoe presteert een gemeente voor een vergelijkbare groep (een 10-jaars leeftijdscohort) ten opzichte van andere gemeenten. Met uitzondering van de leeftijdsklasse 15-24 jaar (waarbinnen een groot deel van de bevolking nog niet hun uiteindelijke hoogste opleidingsniveau heeft behaald) loopt het gemiddeld opleidingsniveau namelijk in het algemeen op naarmate het om jongere leeftijdscohorten gaat.

Figuur 4.8 Positie Eemsdelta in ranglijst gemiddeld opleidingsniveau naar leeftijd

Toelichting:

Het CBS heeft per gemeente voor de inwoners in zes 10-jaars leeftijdsklassen de verdeling bepaald over laag, middelbaar en hoog opgeleiden voor de jaren 2013-2022. Bureau Louter heeft vervolgens een opleidingsindex bepaald, namelijk [aantal middelbaar opgeleiden plus twee maal aantal hoog opgeleiden] gedeeld door het totaal aantal inwoners. Die index ligt tussen 0 (allen laag opgeleid) en 2 (allen hoog opgeleid). Vervolgens is de positie op de ranglijst van gemeenten bepaald. Het gaat hier om steekproefonderzoek. Er is dus sprake van een onzekerheidsmarge. Daarom zijn fluctuaties zichtbaar van jaar op jaar. Voor twintig (kleine) gemeenten zijn de resultaten naar de mening van het CBS niet betrouwbaar genoeg en zijn niet voor alle leeftijdsklassen en jaren resultaten gepubliceerd, waardoor geen volledige reeks kan worden bepaald. De ranglijst bestaat dus uit 317 gemeenten. Nummer 1 heeft het hoogste gemiddelde opleidingsniveau van de bevolking in een bepaalde leeftijdsklasse, nummer 317 het laagste.

Uit figuur 4.8 komt iets opmerkelijks naar voren. Ten eerste tendeert Eemsdelta in alle leeftijdsklassen te zakken op de ranglijst (met wel wat schokken door de tijd, omdat het om enquête-onderzoek gaat; de trend is echter steeds hetzelfde, namelijk een dalende). Ten tweede is er een tendens dat de positie die Eemsdelta inneemt op de ranglijst hoger is naarmate de leeftijd hoger is. Wanneer de leeftijdsklasse 15-24 jaar buiten beschouwing wordt gelaten (omdat men voor een groot deel nog niet het uiteindelijk hoogste opleidingsniveau heeft bereikt), dan was de positie in de gemeentelijke ranglijst in 2013 het hoogst voor de leeftijdsklasse 65-74 jaar, gevolgd door respectievelijk 55-64 jaar, 45-54 jaar, 35-44 jaar en 25-34 jaar. In 2022 gaat het verband niet precies op: daar scoort de leeftijdsklasse 35-44 jaar gelijk aan de

leeftijdsklasse 45-54 jaar (terwijl een lagere positie zou worden verwacht). Ook in de jaren tussen 2013 en 2022 zijn er soms afwijkingen, maar het algemene beeld is duidelijk. Vooral verontrustend is dat de jongste leeftijdsklasse waarvoor mag worden aangenomen dat zij hun hoogste opleidingsniveau hebben bereikt (25-34 jaar) steeds verder terugzakt op de ranglijst en inmiddels bijna rodelantaarndrager is. Nieuwe aanwas voor de lokale arbeidsmarkt raakt dus steeds verder achterop als het om het opleidingsniveau gaat. Mocht er vraag ontstaan naar hoog opgeleiden bij bedrijven en instellingen in Eemsdelta, dan zal dat mogelijk leiden tot de noodzaak om personeel aan te trekken van buiten de gemeente. Omdat de pendelafstanden dan groter zijn (en de concurrentie van bedrijven en instellingen die meer in de buurt liggen dus ook groter zal zijn), zal het dan meer moeite kosten om personeel te werven dan wanneer er in de directe omgeving sprake is van een ruim aanbod. Dit geldt mogelijk ook voor (gespecialiseerd) mbo-personeel, hoewel het (potentiële) lokale aanbod daarvoor wel groot is (zie figuur 2.2, het 'aandeel middelbaar opgeleiden' en figuur 2.7, het 'aantal MBO-studenten').

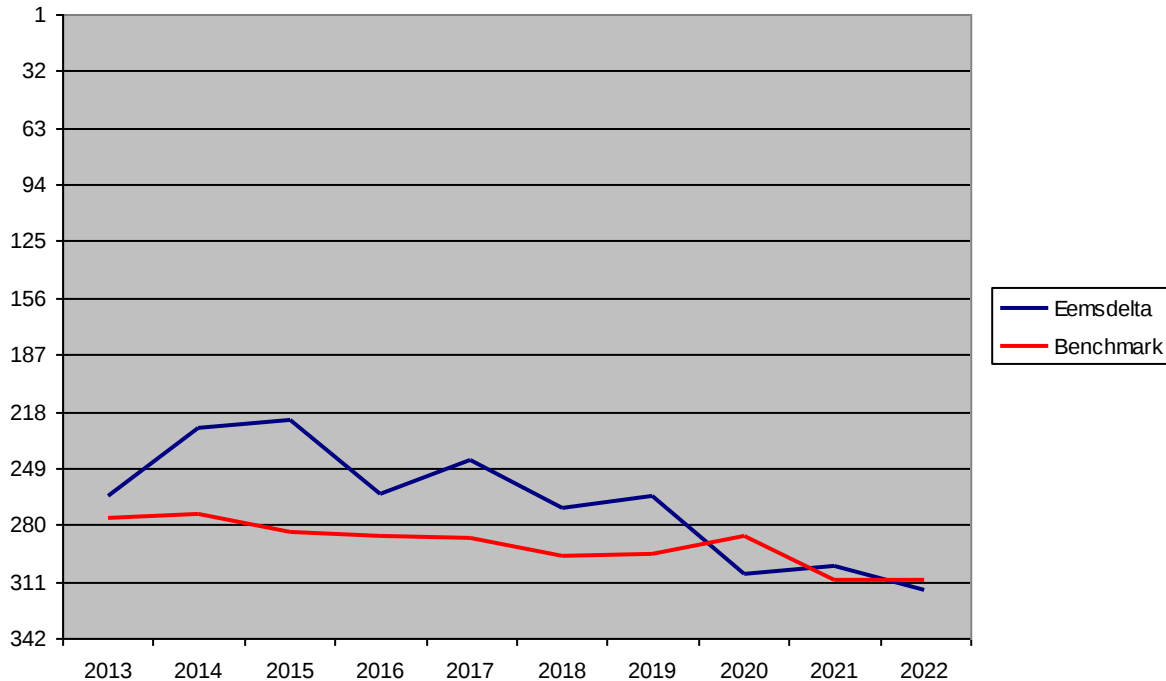
Eemsdelta dreigt dus steeds verder achterop te raken wat betreft het gemiddeld opleidingsniveau van de bevolking. Mogelijk is hier sprake van 'brain drain'. Dat kan verlopen via verschillende mechanismen:

- Jongeren die gaan studeren (hbo of wo) verhuizen naar de stad waar zij gaan studeren, maar keren minder dan in andere gemeenten na afronden van hun opleiding terug.
- In eerste instantie reisden jongeren bij het volgen van een studie (veelal in de stad Groningen) mogelijk nog heen en weer voor het volgen van hun opleiding. Als zij na afronden van hun opleiding echter geen geschikt werk kunnen vinden binnen aanvaardbare reisafstand verhuizen zij mogelijk alsnog naar elders.
- Hoog opgeleiden vertrekken relatief vaak uit Eemsdelta (bijvoorbeeld om elders te gaan werken of naar een aantrekkelijker woning), terwijl laag opgeleiden zijn gebonden aan hun huidige (goedkope) woning. Als dan de stroom van hoog opgeleiden *naar* Eemsdelta kleiner is (bijvoorbeeld doordat de woonaantrekkelijkheid niet hoog genoeg wordt gevonden) dan *vanuit* Eemsdelta en tevens de stroom van laag opgeleiden *naar* Eemsdelta (bijvoorbeeld doordat de woningen daar goedkoop zijn) dan vanuit Eemsdelta (omdat men het zich niet kan permitteren om te verhuizen naar een vaak duurder woning in een andere gemeente), kunnen 'selectieve migratieprocessen' op gaan treden: het gemiddeld opleidingsniveau van vertrekkers is hoger dan van vestigers.

'Brain drain' kan een maatschappelijk probleem zijn, omdat (gemiddeld genomen; op individueel niveau hoeft dat niet het geval te zijn) problemen als bijvoorbeeld armoede, werkloosheid, gezondheid en eenzaamheid een zware wissel op de leefbaarheid in de wijk kunnen trekken, alsmede op de gemeentefinanciën. Voor de arbeidsmarkt wordt het een probleem indien de hoog opgeleiden over grotere afstand verhuizen, waardoor de pendelafstanden te groot worden of dat sprake is van een situatie waarbij (potentiële) werknemers niet alleen bij voorkeur niet in Eemsdelta gaan wonen, maar ook niet in omliggende gemeenten (binnen een aanvaardbare pendelafstand).

In figuur 4.9 staat de ontwikkeling van het gemiddeld opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking (het deel van de inwoners van 15-74 jaar dat werkt). Dan blijkt wat algemeen optreedt ook voor de groep werkzamen te gelden: de ontwikkeling van hun gemiddeld opleidingsniveau blijft achter bij de ontwikkeling in veel andere gemeenten, waardoor zij zakken op de ranglijst. In iets afgezwakte vorm blijkt dit overigens ook voor de benchmark van tien soortgelijke gemeenten het geval te zijn.

Figuur 4.9 Positie Eemsdelta in ranglijst opleidingsindex werkzame beroepsbevolking

Toelichting:

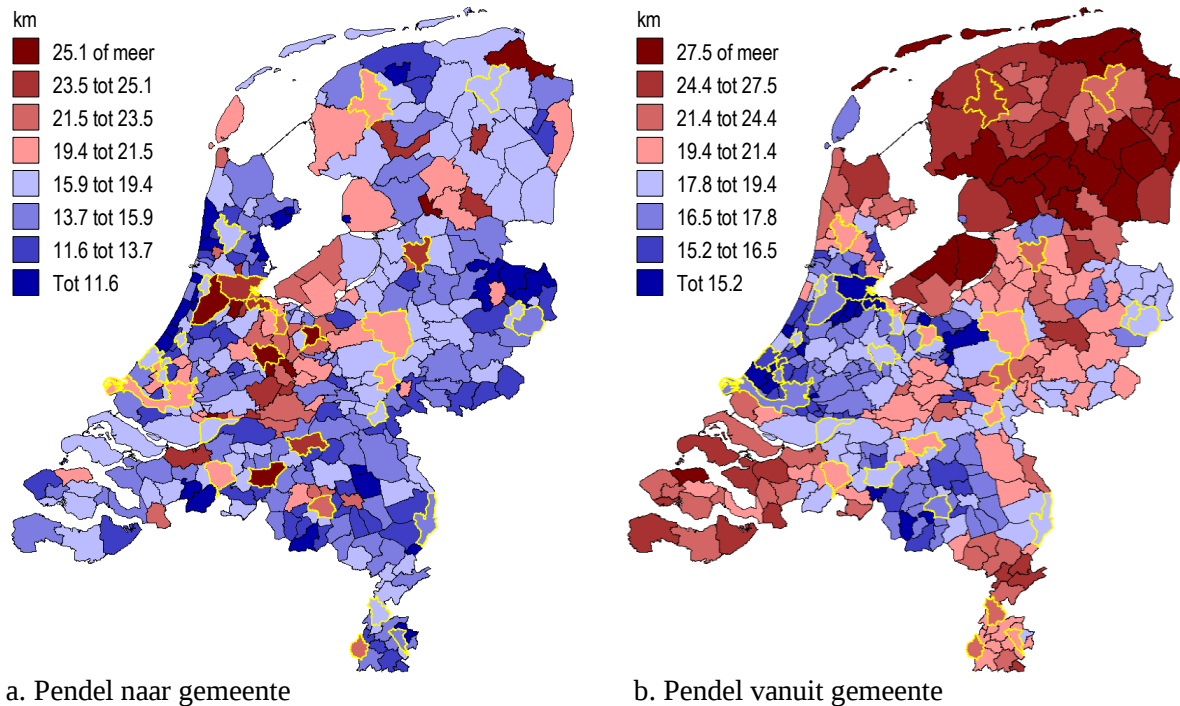
Weergegeven is het gemiddeld opleidingsniveau voor de werkzame beroepsbevolking. (In figuur 4.8 ging het om de totale bevolking.) Het gemiddeld opleidingsniveau is op dezelfde manier berekend als in figuur 4.8. Naast Eemsdelta staat ook de ontwikkeling voor de soortgenoten in de figuur.

4.3.2 Woon-werk stromen

Uit figuur 2.3 kwam al een zeer opmerkelijk feit naar voren: zowel wat betreft inkomende als uitgaande pendel (woon-werk stromen) kent Eemsdelta zeer grote reisafstanden. Voor de uitgaande pendel (onder andere naar de stad Groningen) wordt op de ranglijst van 337 gemeenten positie 17 ingenomen en voor de inkomende pendel zelfs positie 5. Bedrijven en instellingen in Eemsdelta hebben dus blijkbaar een zeer omvangrijk wervingsgebied. Helaas bleken hierover bij de gemeente of bij vertegenwoordigers van het bedrijfsleven (in de begeleidingscommissie) geen gegevens beschikbaar te zijn. De hypothese (maar niet meer dan dat) is dat het hier mogelijk vooral om bedrijven in de zeehaven economie gaat, omdat zij vaak gespecialiseerd personeel zoeken. Mocht dat zo zijn, dan levert dat extra uitdagingen op om een langdurige groei te realiseren die overeenkomt met het recente uitgiftetempo en de omvangrijke lijst met kansrijke leads (zie het bedrijventerreinenrapport, hoofdstuk 5)¹⁴. In figuur 4.10 staan ter illustratie kaarten met de gemiddelde woon-werk afstanden voor inkomende pendel en uitgaande pendel per gemeente.

¹⁴ Overigens kan de hoge gemiddelde woon-werk afstand (deels) ook worden veroorzaakt door een statistisch fenomeen. Een groot bedrijf als Wagenborg registreert in Delfzijl wellicht zeevarend personeel, dat door het hele land heen woont (tot in de regio Rotterdam). Dat verhoogt de gemiddelde 'woon-werk afstand' aanzienlijk (terwijl in de praktijk geen sprake is van dagelijkse pendel naar Eemsdelta). Weglaten daarvan zal dan leiden tot een afname van de gemiddelde woon-werk afstand. Overigens is het aandeel van dit type personeel in het totaal aantal werknemers bij bedrijven en instellingen in Eemsdelta waarschijnlijk te klein om tot een zeer drastische afname van de gemiddelde inkomende woon-werk afstanden te leiden.

Figuur 4.10 Gemiddelde woon-werk afstanden inkomende en uitgaande woon-werk stromen

Het gaat hier om banen van werknemers. Zelfstandigen zijn niet meegeteld. Zij werken overigens vaak thuis (of vanuit huis) of dichtbij huis en wonen dus voornamelijk in Eemsdelta.

Bij gemeenten met een hoge gemiddelde afstand van inkomende pendelstromen ('pendel naar gemeente') gaat het in het algemeen vooral om stedelijke gemeenten met een hoge werkgelegenheidsfunctie (veel arbeidsplaatsen per duizend inwoners van 18-66 jaar), zoals in het Noorden bijvoorbeeld Assen, Hogeveen, Meppel, Heerenveen en Leeuwarden¹⁵. Eemsdelta heeft geen bovengemiddelde werkgelegenheidsfunctie, maar wel een specialistische economie (vooral de zeehaven economie), waarvoor werknemers bereid zijn grote afstanden af te leggen naar hun werk. Bij de uitgaande pendel is er niet zozeer sprake van een stad-platteland verschil maar van een nationaal verschil tussen Randstad (gemiddeld korte woon-werk afstanden) en nationaal decentraal gelegen gebieden (gemiddeld lange woon-werk afstanden). Een mogelijke reden is dat afstand hier wat minder een rol speelt omdat de reistijden in nationaal decentraal gelegen gebieden voor dezelfde afstand (veel) korter zijn dan in de Randstad: er treedt veel minder vertraging op door files. Ook zijn er veelal, door de minder hoge werkgelegenheidsdichtheid minder mogelijke werkplekken in de directe omgeving, zodat men genoodzaakt is om in een wat groter gebied naar werk te zoeken. Tenslotte zijn er veel werkenden in Zeeland, Limburg, het Noorden en de Kop van Noord-Holland ('de hoeken van Nederland') die over lange afstand pendelen om te werken in de Randstad (en vanuit Limburg en Zeeland ook in Noord-Brabant). Dat gebeurt veel meer dan andersom. Hoewel het daarbij niet om heel grote aantallen gaat, betreft het wel direct grote afstanden. Dat heeft een flink effect op de gemiddelde woon-werk afstanden.

Eemsdelta is de enige gemeenten die zowel voor de inkomende als de uitgaande pendel in de top-30 staat van de ranglijst van langste woon-werk afstanden.

¹⁵ Voor de stad Groningen is dat niet het geval. Groningen is zo veel groter dan de gemeenten in de omgeving (het gebied waarvoor de pendelafstanden naar de stad Groningen nog aanvaardbaar zijn) dat een groot deel van de werknemers in de stad zelf woont (met gemiddeld korte woon-werk afstanden).

Van de werknemers van bedrijven en instellingen in Eemsdelta woont 53.7% in Eemsdelta zelf, 35.0% elders in de provincie Groningen en 5.5% in de rest van het Noorden (3.7% uit Drenthe en 1.8% uit Fryslân). Van buiten het Noorden komt nog 5.8%. Ondanks de gemiddeld lange woon-werk afstanden voor de inkomende pendelaars, komt toch slechts 11.3% van de werknemers van buiten de provincie Groningen. Hoewel daar geen cijfers over beschikbaar zijn, is het vermoeden dat het hierbij vooral om hoog opgeleiden en/of specialistische beroepen gaat.

De top-5 gemeenten met (na Eemsdelta zelf) de meeste inwoners die in Eemsdelta werken bestaat uit de stad Groningen (9.8%), Het Hogeland (8.6%), Midden-Groningen (6.7%), Oldambt (4.9%) en Veendam (1.8%). Dat zijn de buurgemeenten van Eemsdelta, aangevuld met Veendam. Andere gemeenten die nog ongeveer een half procent tot een procent van de werknemers 'leveren' (in absolute zin rond de honderd werknemers) zijn Westerkwartier, Pekela en Westerwolde in Groningen en Tynaarlo, Noordenveld, Assen, Aa en Hunze, Borger-Odoorn en Emmen in Drenthe (de oostelijke en noordelijke rand van Drenthe, aangevuld met Assen).

4.3.3 Inkomende migratie naar herkomst

Naast het meer benutten van het eigen arbeidspotentieel (verhogen van de arbeidsparticipatie of werk bieden aan werklozen binnen Eemsdelta) en het aantrekken van werknemers die wonen in andere gemeenten (stijging van de inkomende pendel) is een derde mogelijkheid het aantrekken van personeel dat, omdat anders de woon-werk afstand te groot wordt, moet verhuizen naar Eemsdelta (of naar omliggende gemeenten - om dan te pendelen naar Eemsdelta). Dat kan ook om buitenlandse migratie gaan. Hier wordt de aandacht gericht op verhuizingen *naar* Eemsdelta. Daarvan zal overigens slechts een deel om werkredenen verhuizen. Over verhuismotieven zijn echter geen gemeentespecifieke gegevens beschikbaar. Zo zijn mogelijke motieven bij migratie vanuit het buitenland of over grotere afstand binnen Nederland woonredenen, studieredenen (het volgen van een opleiding in Nederland; onder andere in de stad Groningen), werkredenen (hier het meest interessant) en het zoeken van een toevluchtsoord (vluchtelingen, met recentelijk veel mensen uit de Oekraïne)¹⁶. Bij vluchtelingen verloopt het migratieproces overigens veelal in twee stappen: eerst gaan ze naar een centrale ontvangstlocatie (een col). Momenteel fungeren Ter Apel (gemeente Westerwolde) en Budel (gemeente Cranendonck) als col. In het verleden was Veenhuizen (gemeente Noordenveld) tijdelijk een col. Deze eerste aankomst in Nederland wordt als 'buitenlandse migratie' geregistreerd. Alle daarna volgende verhuizingen (naar AZC's en eventueel van AZC's naar reguliere woningen) wordt geregistreerd als *binnenlandse* migratie. Om een inschatting te maken van de instroom van asielzoekers per gemeente zijn daarom 'AZC col gemeenten' onderscheiden (Westerwolde, Cranendonck en omdat historische ontwikkelingen worden gevolgd ook Noordenveld). Bedacht moet worden dat het bij verhuizingen vanuit de AZC col gemeenten niet uitsluitend (maar wel hoofdzakelijk) om asielzoekers gaat.

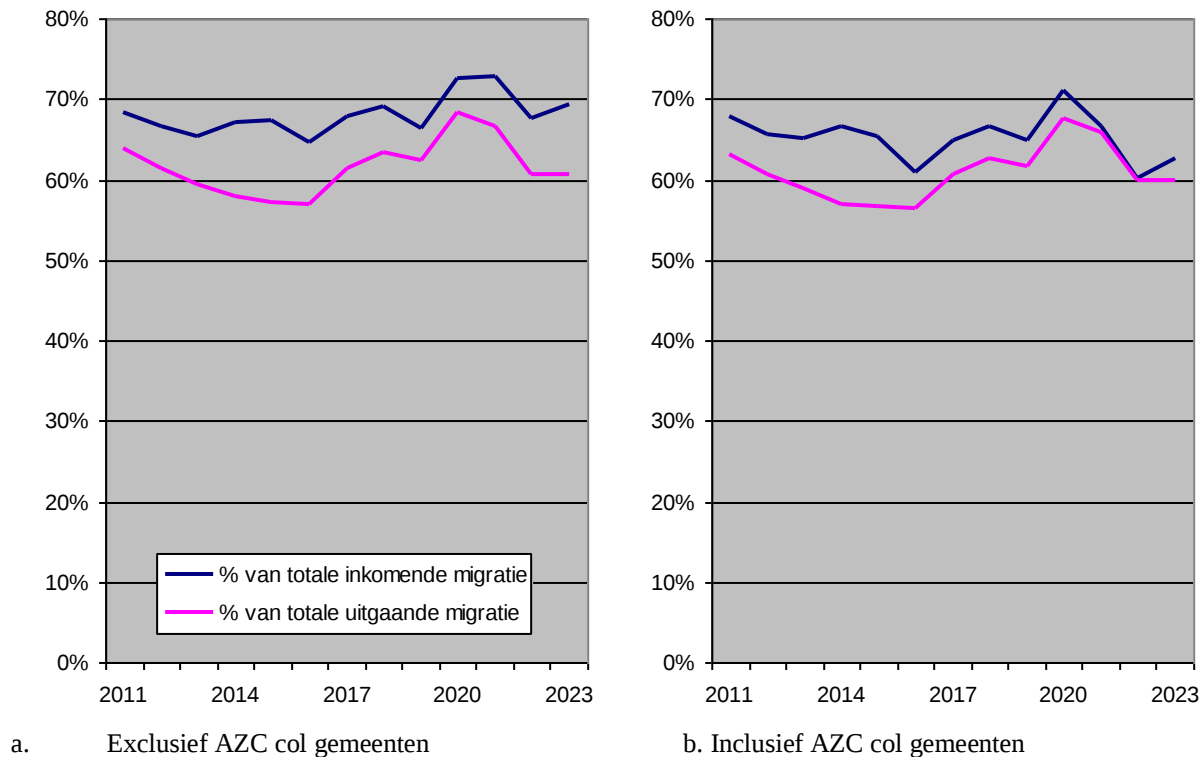
In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van de intensiteit van verhuisbewegingen en de herkomst van die verhuizingen, zowel nationaal als internationaal. Ook wordt bepaald of er per saldo meer verhuizingen naar of vanuit Eemsdelta plaatsvinden (zowel nationaal als internationaal). Tenslotte wordt onderscheid gemaakt naar landen(groepen) van herkomst (voor buitenlandse migratie) en regio's van herkomst (voor binnenlandse migratie, met als afzonderlijke categorie AZC col gemeenten: in feite betreft dit indirect buitenlandse migratie).

In figuur 4.11 staan de binnengemeentelijke verhuizingen als percentage van de totale inkomende binnenlandse verhuizingen en als percentage van de totale uitgaande binnenlandse verhuizingen. Daaruit blijkt dat een aanzienlijk deel van de (binnenlandse) verhuizingen *binnen* Eemsdelta plaatsvindt (van het ene adres in Eemsdelta naar het andere). Worden de verhuizingen uit AZC col gemeenten niet meegeteld,

¹⁶ Zij zullen deels ook zijn gaan werken in Nederland.

dan komt momenteel bijna zeventig procent van alle personen die (vanuit Nederland) naar een woning in Eemsdelta is verhuisd uit de gemeente zelf (zie figuur 4.11a).

Figuur 4.11 Aandeel binnengemeentelijke verhuizingen in Eemsdelta, 2011-2023

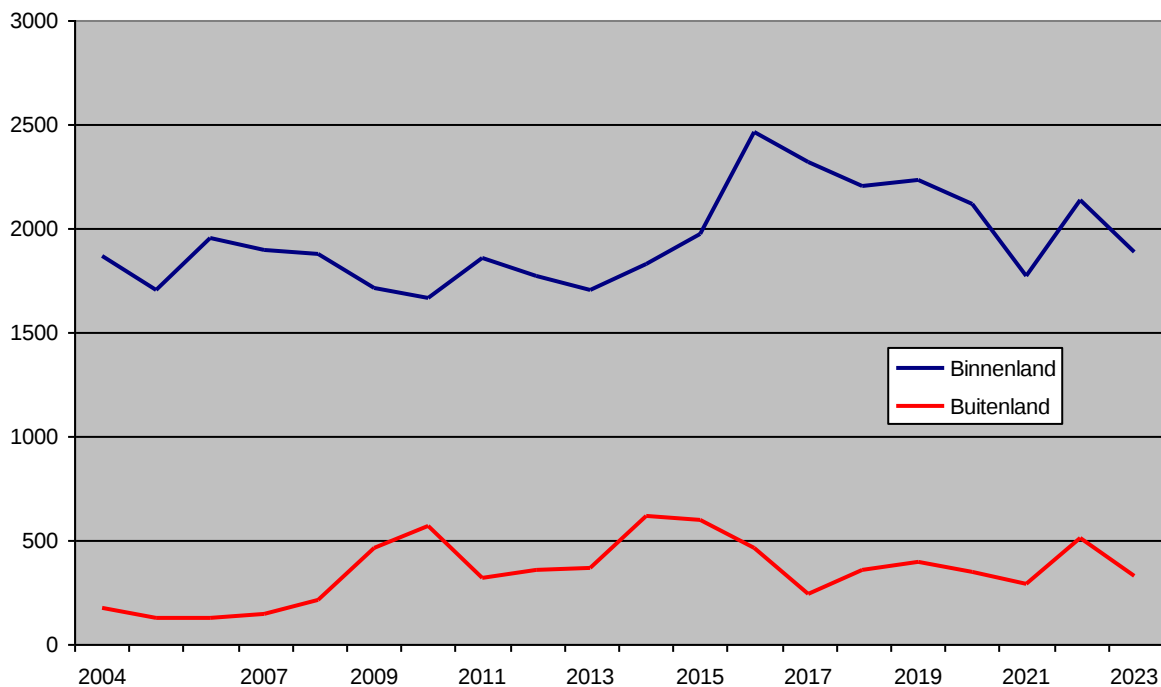
Worden de verhuizingen uit AZC col gemeenten wel meegeteld, dan valt met name in de jaren twintig het binnengemeentelijk aandeel terug naar ongeveer zestig procent.

In figuur 4.12 staat de omvang van de inkomende binnenlandse en buitenlandse migratie. Daaruit blijkt dat de binnenlandse migratie een veelvoud is van de buitenlandse migratie. De vraag is vervolgens of dit voor een gemeente met de omvang van Eemsdelta grote stromen zijn. Daarom is figuur 4.13 opgesteld. Daarin staat het aandeel van Eemsdelta in de totale inkomende migratie tussen gemeenten in Nederland en in de inkomende buitenlandse migratie. Om dit in perspectief te plaatsen is tevens het aandeel van Eemsdelta in de nationale bevolking weergegeven. Zoals eerder vastgesteld (zie hoofdstuk 3) neemt het bevolkingsaandeel gestaag af. Tot 2019 bleef het aandeel van Eemsdelta in de inkomende binnenlandse migratie overigens op peil, om recentelijk wat af te nemen.

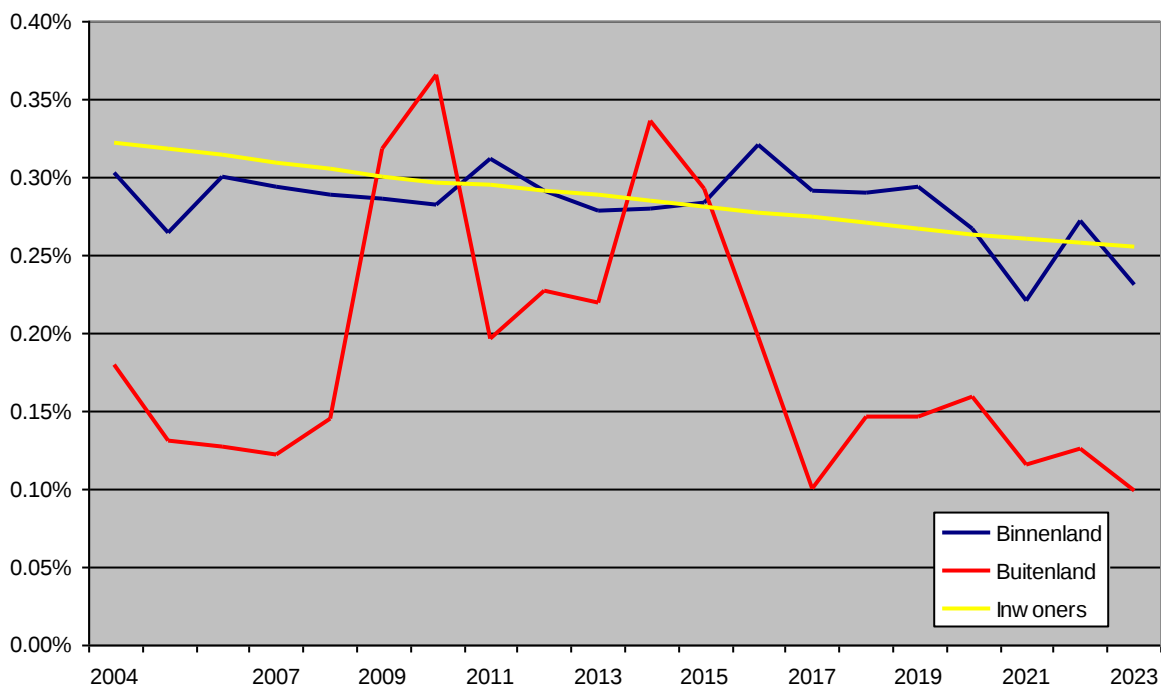
Veelal lag het aandeel van Eemsdelta in de inkomende *binnenlandse* migratie in dezelfde orde van grootte als het bevolkingsaandeel. Dat is niet het geval voor de *buitenlandse* migratie: met uitzondering van twee pieken (rond 2010 en rond 2014) bleef dat aandeel ruim onder het bevolkingsaandeel. Omdat Eemsdelta voor buitenlanders waarschijnlijk niet bovengemiddeld in beeld is als woonplaats en als plaats om een opleiding te gaan volgen, zou het overigens kunnen dat het hier voor een relatief groot deel gaat om buitenlanders die vestigingen om werkredenen. Daar zijn echter geen gegevens van bekend¹⁷.

¹⁷ Ook navraag bij verschillende partijen (de gemeente Eemsdelta, leden van de begeleidingscommissie, geïnterviewde experts) leverde geen bruikbare gegevens over het aantal buitenlandse werknemers bij in Eemsdelta gevestigde bedrijven en instellingen.

Figuur 4.12 Aantal mensen verhuisd naar Eemsdelta vanuit binnen- of buitenland

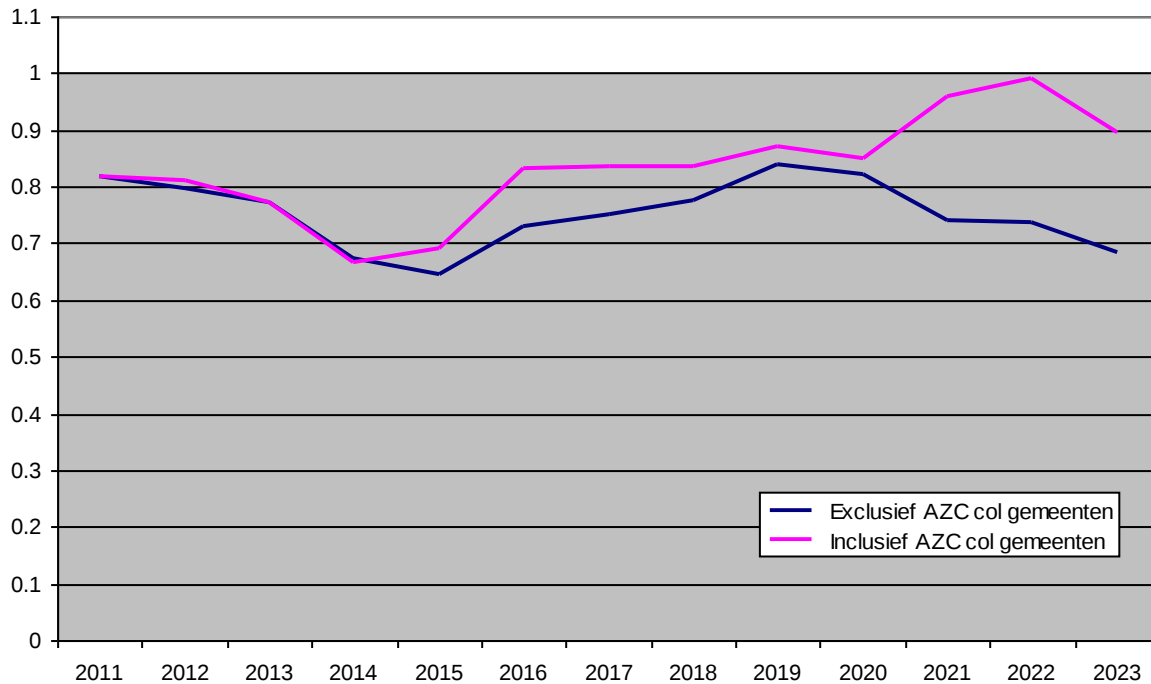
Figuur 4.13 Aandeel verhuizingen naar Eemsdelta in nationaal totaal, binnenlands en buitenland

Om te bepalen of Eemsdelta per saldo inwoners wint als gevolg van binnenlandse migratie of inwoners verliest is de verhouding van inkomende ten opzichte van uitgaande binnenlandse verhuizingen berekend voor de periode 2011-2023 (zie figuur 4.14). Is die verhouding hoger dan 1, dan boekt Eemsdelta winst, is de verhouding lager dan 1 dan is er per saldo sprake van verlies van bevolking door binnenlandse

migratie. Dat blijkt het geval te zijn, zeker wanneer verhuizingen naar en vanuit AZC col gemeenten niet worden meegerekend. Dan waren er in 2023 op elke twee zich in Eemsdelta vestigende mensen drie die de gemeente verlieten. In de periode 2011-2023 was het negatieve saldo soms kleiner, maar soms zelfs nog groter (zoals in 2014 en 2015). Hieruit mag worden geconcludeerd dat het Eemsdelta blijkbaar moeite kost om nieuwe bewoners van elders in Nederland aan te trekken.

Figuur 4.14 Verhouding inkomende versus uitgaande binnenlandse migratie

Toelichting: Bepaald is de inkomende binnenlandse migratie gedeeld door de uitgaande binnenlandse migratie. Daarbij zijn verhuizingen binnen de gemeente *niet* meegeteld. Er is een versie inclusief en een versie exclusief de AZC col gemeenten.

Met name in de periode 2021-2023 hebben zich veel inwoners uit een AZC col gemeente gevestigd. Daardoor was toen het saldo minder sterk negatief (en in 2022 zelfs bijna in evenwicht). Uit figuur 4.2 en figuur 4.3 bleek dat dit samenviel met een voor Eemsdelta vanuit de optiek van de ontwikkeling van het totaal aantal inwoners relatief gunstig jaar.

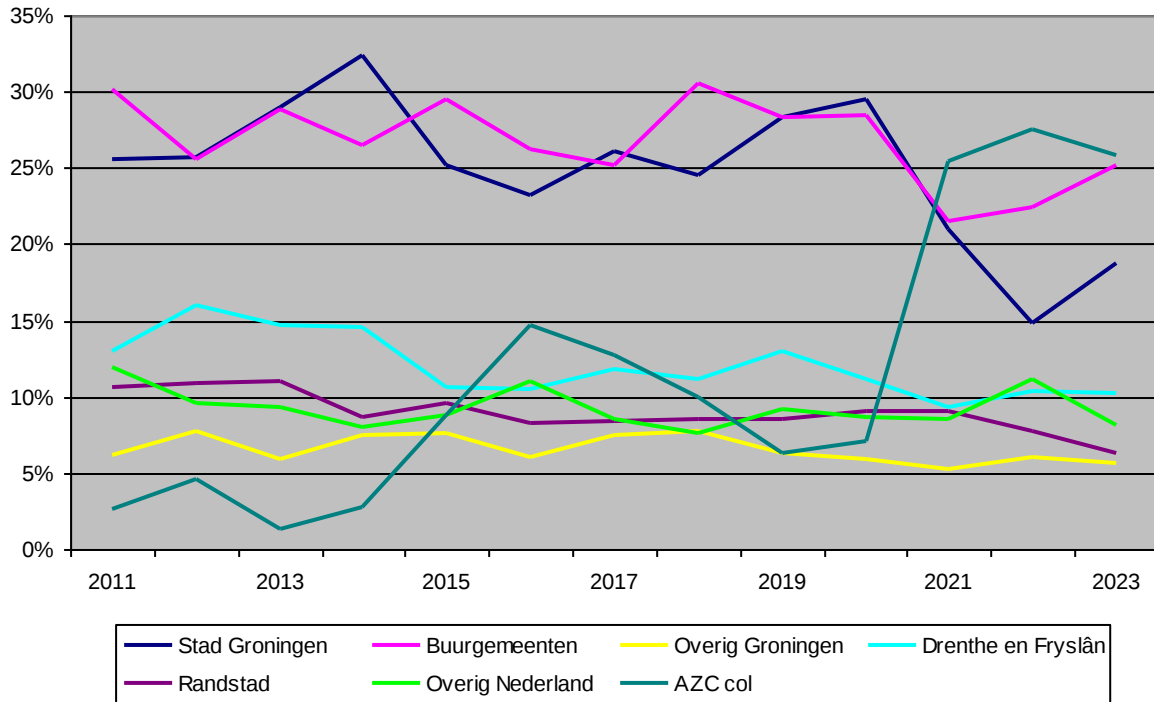
In figuur 4.15 komt het grote aandeel dat AZC col gemeenten in de periode 2021-2023 innamen in de totale inkomende binnenlandse verhuizingen duidelijk naar voren. In feite gaat het bij vestiging vanuit col gemeenten¹⁸ om buitenlandse migratie. In figuur 4.15b zijn de aandelen daarom tevens exclusief de AZC col gemeenten bepaald. Afwisselend namen de stad Groningen (vooral door de massa: het grote aantal inwoners) en de buurgemeenten Het Hogeland, Midden-Groningen en Oldambt (vooral door de nabijheid - de meeste mensen verhuizen over korte afstand) de eerste plaats in, afgezien van de meest recente periode, waarin de stad Groningen in 2022 en 2023 wat terugviel¹⁹. Overig Groningen (Veendam, Pekela,

¹⁸ Waarbij het overgrote deel van degenen die naar Eemsdelta zijn verhuisd overigens uit Westerwolde komt: in de periode 2021-2023 ging het om 84%.

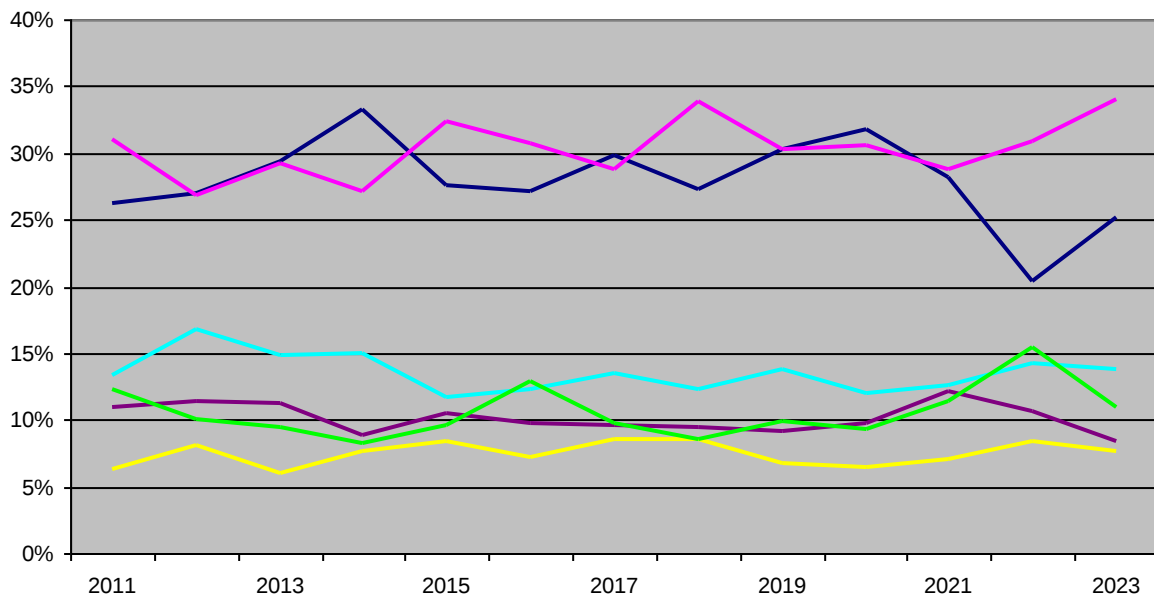
¹⁹ Dat hangt samen met de verkoop van veel nieuwbouwwoningen in de stad Groningen in de jaren 2022 en 2023, waardoor Groningers meer kans hadden een woning in hun eigen gemeente te kopen/huren en minder naar omliggende gemeenten verhuisden.

Stadskanaal en Westerkwartier) neemt een kleiner aandeel in. Daar wonen in totaal minder mensen dan in de stad Groningen en de afstand tot Eemsdelta is ook wat groter dan voor inwoners in de buurgemeenten.

Figuur 4.15 Verhuizingen naar Eemsdelta (aandelen in totaal)

a. Inclusief AZC col gemeenten

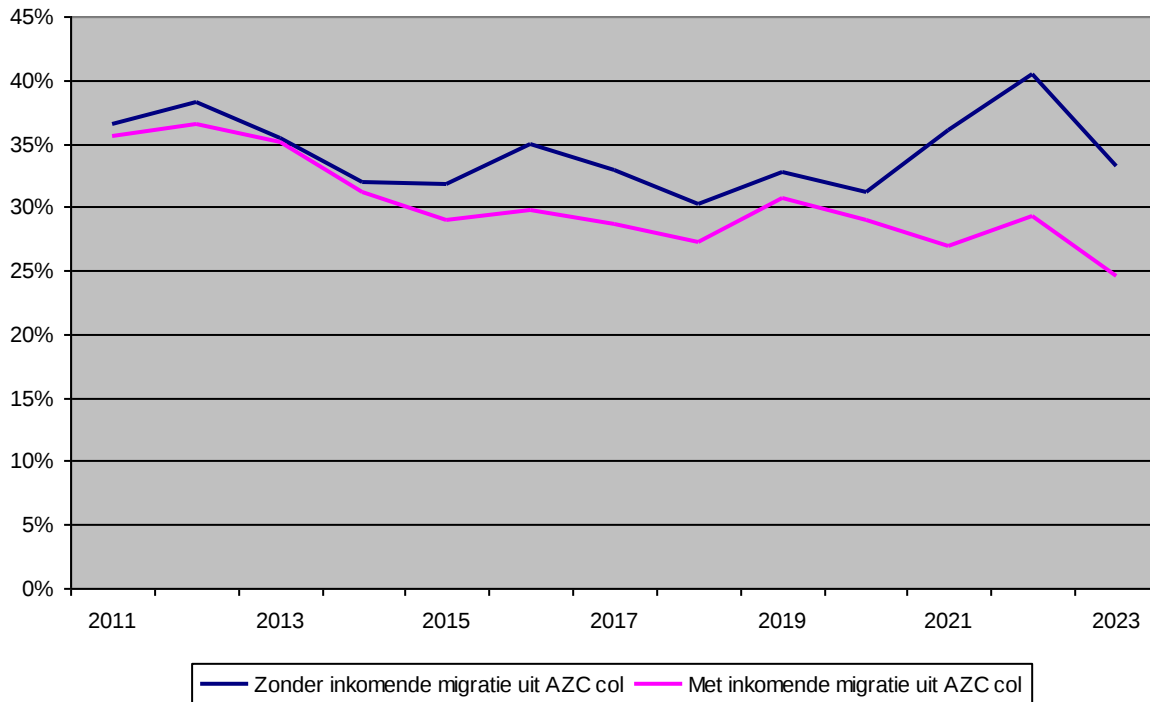

b. Exclusief AZC col gemeenten

De binnengemeentelijke migratie van buiten de provincie Groningen is weergegeven voor de twee andere Noordelijke provincies (Drenthe en Fryslân), de Randstad en Overig Nederland (het Oosten en Zuiden van

Nederland). In figuur 4.16 staat het totale aandeel voor gebieden buiten de provincie Groningen, ook nu weer als aandeel van de totale intergemeentelijk verhuizingen naar Eemsdelta, inclusief en exclusief de AZC col gemeenten.

Figuur 4.16 Aandeel van binnenlandse verhuizingen naar Eemsdelta van buiten Groningen

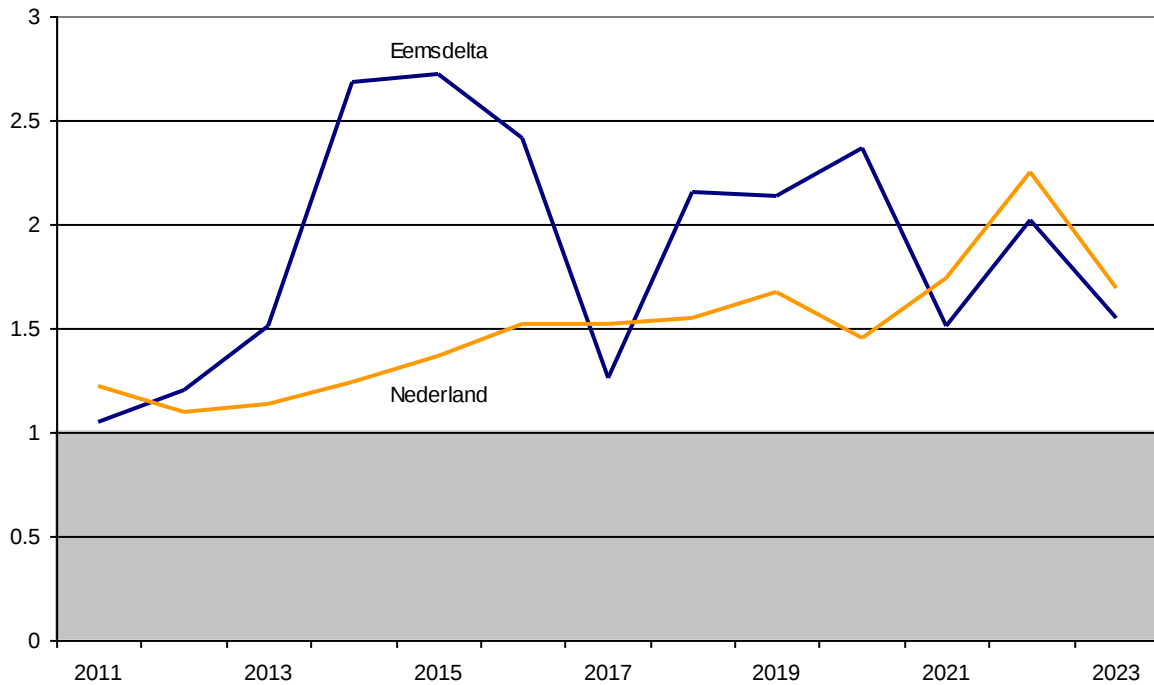
Opmerking: Exclusief binnengemeentelijke verhuizingen.

Inclusief de migratie uit AZC col gemeenten (zoals al aangegeven: feitelijk is dat buitenlandse migratie) neemt het aandeel van de vestigende inwoners in Eemsdelta dat van buiten de provincie Groningen komt af. Exclusief de migratie uit AZC col gemeenten ligt het aandeel van buiten de provincie steeds tussen dertig en veertig procent (en twintig tot 25 procent van buiten het Noorden). Er is dus wel sprake van enige migratie over lange afstand.

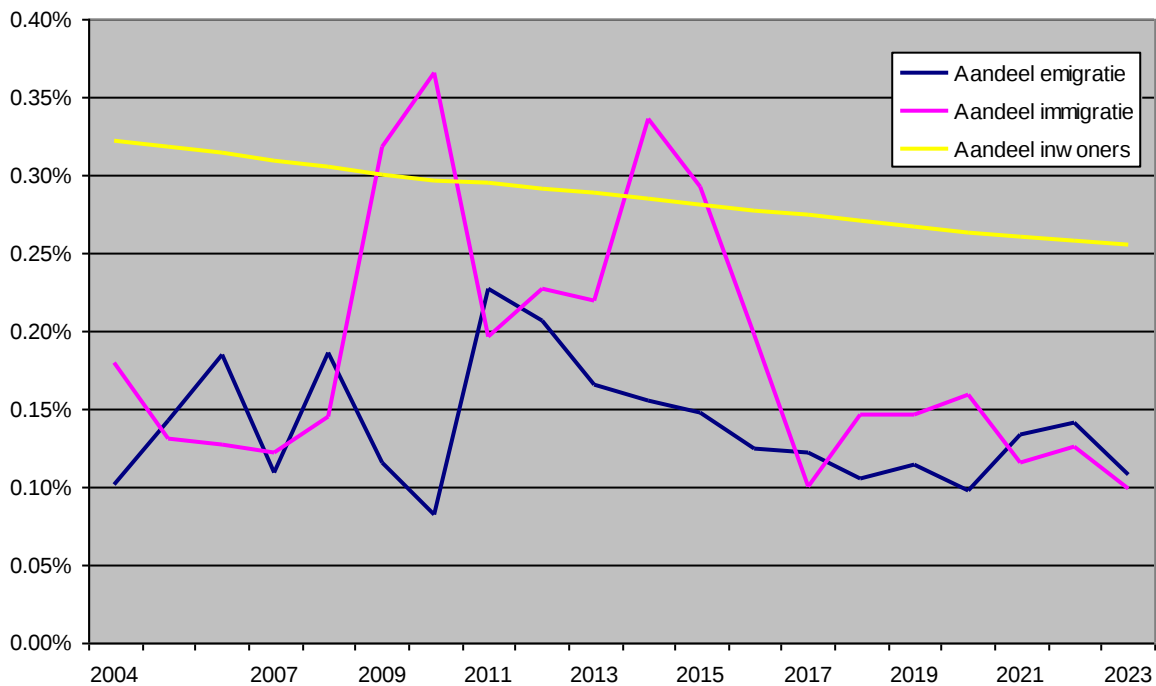
Naast binnenlandse migratie kan voor nieuw personeel ook worden geput uit degenen die zich vanuit het buitenland in Nederland vestigen, waarbij het aandeel arbeidsmigranten verschilt tussen landen(groepen). In figuur 4.17 staat de verhouding van inkomende en uitgaande buitenlandse migratie voor Nederland en Eemsdelta. Zowel nationaal als lokaal (in Eemsdelta) was gedurende de gehele periode 2011-2023 sprake van meer in- dan uitmigratie (een positief saldo). In Nederland was sprake van een gestage toename, waarbij 2022 als een (tijdelijke) uitschieter moet worden beschouwd (als gevolg van de komst van meer dan 100 duizend Oekraïners). Wat opvalt is dat de verhouding inkomende versus uitgaande migratie in Eemsdelta in veel jaren nog hoger was dan het nationaal gemiddelde. Dat hangt overigens ook samen met de lage emigratie naar het buitenland vanuit Eemsdelta (waardoor de *verhouding* in- versus uitmigratie hoog is). Uit figuur 4.13 bleek namelijk al dan in de periode 2011-2023 in diverse jaren het aandeel van Eemsdelta in de totale immigratie duidelijk lager was dan het aandeel in de bevolking en aangezien de inkomende buitenlandse migratie veelal ruim hoger is dan de uitgaande buitenlandse migratie, wordt dat zeker voor de emigratie verwacht.

Dat blijkt ook uit figuur 4.18 waarin voor de periode 2004-2023 de aandelen van Eemsdelta in het nationaal totaal staan voor de inkomende buitenlandse migratie, de uitgaande buitenlandse migratie en het aantal inwoners.

Figuur 4.17 Verhouding inkomende versus uitgaande buitenlandse migratie

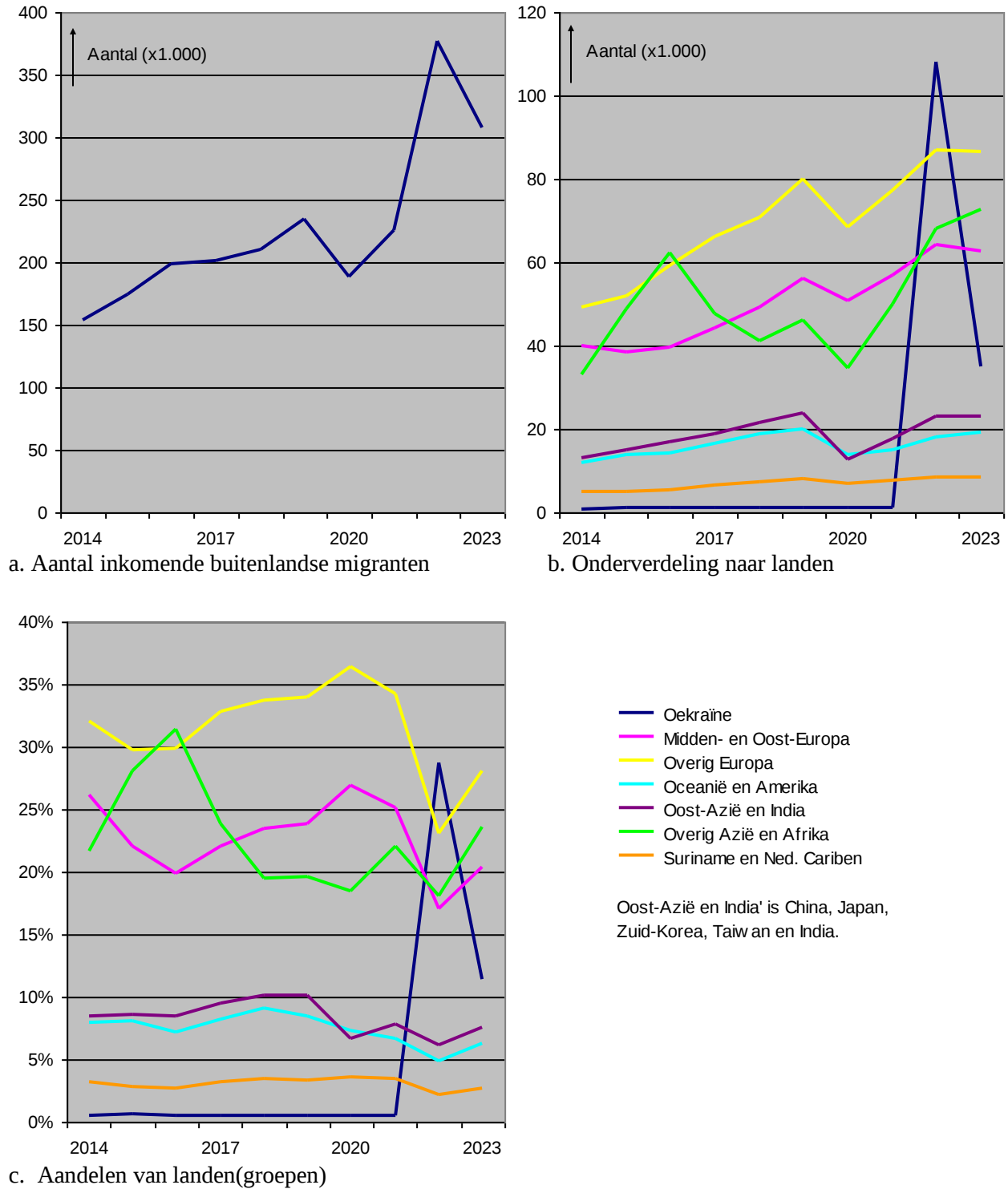
Tabel 4.18 Aandelen Eemsdelta in nationale inkomende en uitgaande internationale migratie

In alle jaren ligt het aandeel van Eemsdelta in de nationale emigratie ruim onder het bevolkingsaandeel. Dat geldt ook voor de immigratie, met uitzondering van twee pieken in de eerste helft van de jaren tien. Omdat in absolute zin de nationale immigratie duidelijk hoger is dan de nationale emigratie (vooral de laatste tien jaar), resulteert in figuur in meerdere of mindere mate in elk jaar een positief saldo.

In figuur 4.19 staat de onderverdeling van de buitenlandse inkomende migratie naar een aantal landen(groepen) voor geheel Nederland, zowel in aantallen als in aandelen in het totaal.

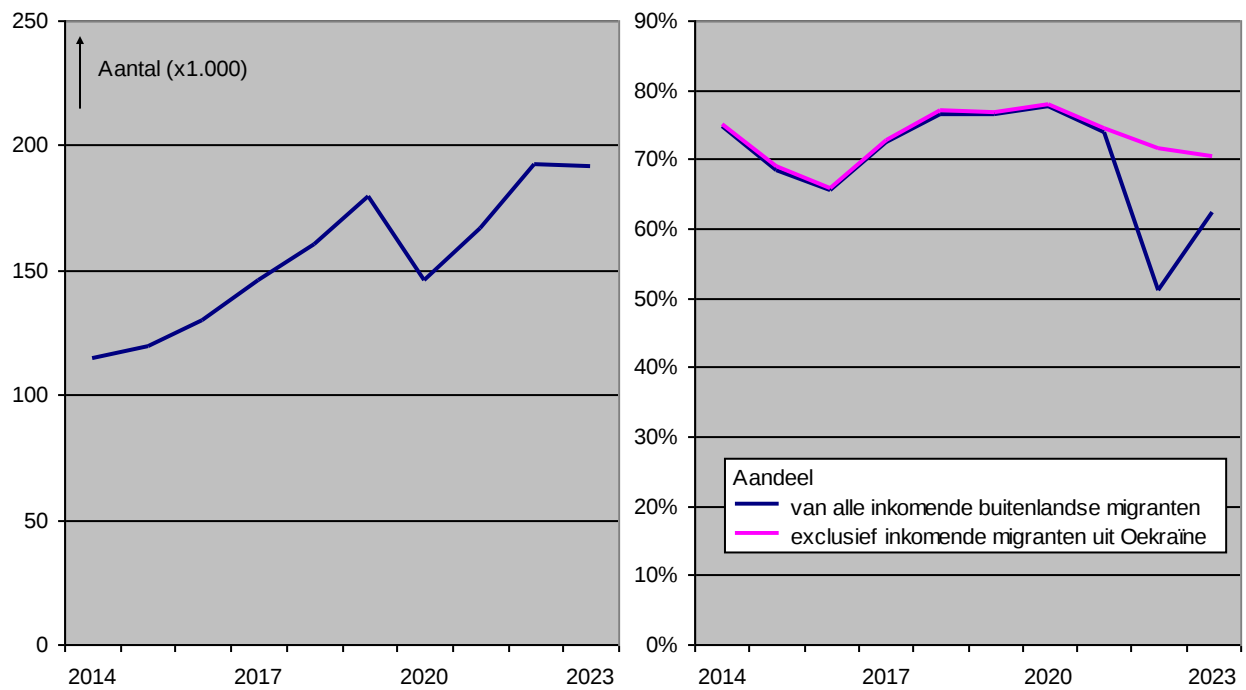
Figuur 4.19 Buitenlandse inkomende migratie naar landen(groepen) van herkomst, 2014-2023

Aangezien de aandacht hier voornamelijk uitgaat naar arbeidsmigratie (als bron van personeel) is in figuur 4.20 nog een selectie gemaakt, namelijk alleen landen(groepen) waarvoor arbeidsmigratie naar verwachting een bovengemiddeld aandeel heeft in de motieven om in Nederland te vestigen. Dit geldt voor Midden- en Oost-Europa ('MOE-landers'), voor Overig Europa, voor Oceanië en Amerika en voor Oost-Azië en India (China, Japan, Zuid-Korea, Taiwan en India)²⁰.

In figuur 4.19 is in 2022 duidelijk de piek van zich vestigende Oekraïners zichtbaar. MOE-landers en Overig Europa leveren een duidelijk groter deel van de inkomende buitenlandse migratie dan Oost-Azië en India en dan Oceanië en Amerika. Na een piek in 2016 zakte de immigratie uit Overig Azië en Afrika (waarbij het in geval van een verhuizing naar Nederland vaak om asielzoekers gaat), maar in de periode 2020-2023 was er sprake van een verdubbeling.

Figuur 4.20 Aandeel landen met groot deel arbeidsmigranten, 2014-2023

a. Absolute aantallen

b. Aandelen in totaal

Toelichting: Als landengroepen met een groot aandeel arbeidsmigranten in de inkomende migratie worden beschouwd Midden- en Oost-Europa (MOE-landers), Overig Europa, Oceanië en Amerika en Oost-Azië en India.

Het aantal vestigers uit landen met een groot deel arbeidsmigranten is sinds 2014 gestaag toegenomen. Zonder inkomende migratie uit de Oekraïne schommelt hun aandeel in de totale buitenlandse inkomende migratie op nationaal niveau rond de zeventig procent, inclusief de migratie uit Oekraïne lag het aandeel in 2022 (en in mindere mate ook in 2023) aanzienlijk lager. Hierbij moet worden opgemerkt dat inmiddels een aanzienlijk deel van de Oekraïners in Nederland werkt. Van degenen in de leeftijdscategorie 15-64 jaar was het aandeel werkenden 55% per 1 november 2023. Bij tweederde deel van de banen ging het daarbij overigens om oproepkrachten of uitzendkrachten.

²⁰ Dit gaat om gemiddelden. Zo komen veel Chinezen ook naar Nederland (vaak tijdelijk) om te studeren. Dat geldt ook voor Overig Europa. En ook onder degenen die uit Overig Azië en Afrika of Suriname en Nederlandse Cariben naar Nederland verhuizen, bevinden zich arbeidsmigranten.

5 Mogelijke effecten van ontwikkelingen op bedrijventerreinen

Om de maatschappelijke effecten van ontwikkelingen op bedrijventerreinen te schatten, heeft Bureau Louter ten behoeve van dit project een methodiek ontwikkeld²¹, waarmee:

- de werkgelegenheid op reguliere bedrijventerreinen wordt verdeeld naar de woongemeente van het personeel (waaronder ook Eemsdelta zelf), met een onderscheid naar economische sector en opleiding (deel laag, middelbaar en hoog opgeleiden) in de huidige situatie;
- datzelfde is gedaan voor het zeehaventerrein;
- het zelfde type berekeningen is gemaakt voor de reguliere bedrijventerrein voor 2036, volgens de drie scenario's (laag, midden en hoog; hiervan worden in dit rapport de resultaten voor het middenscenario en het hoge scenario besproken) en voor het zeehaventerrein voor twee scenario's, namelijk het middenscenario bij de extrapolatiemethodiek op basis van de toegevoegde waarde ontwikkeling (zie paragraaf 5.2 in het bedrijventerreinenonderzoek) en een scenario waarbij een mogelijke trendbreuk optreedt, namelijk een drastische versnelling van het uitgiftetempo van zeehaventerrein (gebaseerd op recente uitgiftes en de huidige leads). Deze twee scenario's zullen verder worden aangeduid als het 'trendscenario' en het 'versnellingsscenario'.

In het bedrijventerreinenrapport zijn al prognoses gepresenteerd voor de verwachte ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen in de periode 2024-2035 (dit is van begin 2024 tot begin 2036) per economische sector volgens drie scenario's. Wat betreft de bijdrage van reguliere bedrijventerreinen aan de economie van Eemsdelta is de ontwikkeling van de werkgelegenheid op de reguliere bedrijventerreinen volgens het middenscenario als business as usual beschouwd (dat een onderdeel vormt van de algemene ontwikkeling in de gemeente). Een ontwikkeling volgens het hoge scenario wordt beschouwd als het maximale potentieel (waarvoor onder andere extra beleidsinspanningen nodig zullen zijn). Bepaald zal in deze paragraaf worden tot welke maatschappelijke effecten het verschil tussen het hoge en het middenscenario leidt (voor zover dit de reguliere bedrijventerreinen betreft). Op soortgelijke wijze wordt voor het zeehaventerrein het trendscenario als business as usual beschouwd. Een ontwikkeling volgens het versnellingsscenario leidt tot aanzienlijk meer uitgifte van zeehaventerrein, tot een sterke groei van de toegevoegde waarde ('de verdiende euro's') en tot extra werkgelegenheid. Bepaald is wat het verschil is tussen het trendscenario en het versnellingsscenario in de ontwikkeling van het aantal banen en vervolgens welke maatschappelijke effecten dat heeft binnen Eemsdelta.

Als economische effecten wordt hier beschouwd de extra banen bij op bedrijventerreinen (reguliere terreinen en zeehaventerrein) gevestigde bedrijven en instellingen. Om van economische effecten naar (globale) maatschappelijke effecten te komen, worden de volgende stappen gezet:

²¹ De methode is zeer complex en het voert binnen deze rapportage te ver om er uitgebreid op in te gaan. Ingrediënten die, in combinatie met elkaar, tot de resultaten leiden zijn onder andere de huidige verdeling over gemeenten van het personeel dat in Eemsdelta werkt, het deel van het personeel dat in Eemsdelta woont (uitgesplitst naar zestien economische sectoren), de huidige nationale verdeling over laag, middelbaar en hoog opgeleiden voor dertig economische sectoren en een prognose voor de ontwikkeling van die verdeling tot 2036 per sector, de huidige verdeling per gemeente in Nederland over drie opleidingsniveaus van de woonachtige werkzame beroepsbevolking, de ontwikkeling van het aantal inwoners van 18-66 jaar tot 2036 per gemeente, de uitkomsten van het AREA-model (voor reguliere bedrijventerreinen), met een onderscheid naar gedetailleerde economische sectoren en scenariospecifiek, Prognoses voor de nationale procentuele groei van de toegevoegde waarde per op Oosterhorn gevestigd type bedrijvigheid, prognoses voor de jaarlijkse groei van de arbeidsproductiviteit tot 2036 voor tachtig economische sectoren (om de ontwikkeling van de toegevoegde waarde per sector op zeehaventerreinen om te zetten naar arbeidsplaatsen) en het aantal in gebruik zijnde hectares bedrijventerrein in de uitgangssituatie op reguliere bedrijventerreinen en op het zeehaventerrein en de toename van dat aantal hectares tot 2036 volgens het trendscenario en het versnellingsscenario.

- het bepalen van het huidige aantal banen en de prognose voor 2036 volgens het middenscenario en het hoge scenario op reguliere bedrijventerreinen en volgens het trendscenario en het versnellingsscenario op het zeehaventerrein. Als de economische effecten worden dan beschouwd het verschil tussen het hoge en middenscenario (voor reguliere terreinen) en het verschil tussen het trendscenario en versnellingsscenario voor het zeehaventerrein²².
- een 'vertaling' daarvan naar het aantal laag, middelbaar en hoog opgeleiden, ook weer voor de huidige situatie en voor 2036 volgens het middenscenario en hoge scenario voor reguliere terreinen en volgens het trendscenario en het versnellingsscenario voor het zeehaventerrein;
- als een eerste 'maatschappelijk effect' wordt beschouwd de werkgelegenheid die de banen op bedrijventerreinen bieden voor inwoners van Eemsdelta. Daarvoor moet, zowel voor de reguliere terreinen als voor het zeehaventerrein worden bepaald welk deel van de economische effecten (extra banen bij bedrijven en instellingen) in extra werkgelegenheid voor inwoners van Eemsdelta resulteert. Dit kan gaan om inwoners die al in Eemsdelta woonden (en werkloos waren of nog niet participeerden op de arbeidsmarkt) of om inwoners die naar Eemsdelta zijn verhuisd. Hier is aangenomen dat een extra baan voor een inwoner van Eemsdelta ook zal zijn samengegaan met een verhuizing naar Eemsdelta (en dus vraag naar een extra woning). Dat zal later in deze paragraaf nog worden beargumenteerd.
- Ook voor in Eemsdelta woonachtige extra werknemers vindt een vertaling plaats naar opleidingsniveau (laag, middelbaar en hoog). Dat geeft een indruk van het type woningen dat wordt gevraagd mochten de extra werknemers (en hun huishoudens) verhuizen naar Eemsdelta. Naarmate het opleidingsniveau hoger is, zal de kans toenemen dat men woningen in het wat duurere segment zoekt. Mochten er veel nieuwe banen en veel nieuwe in Eemsdelta wonende werknemers worden voorzien, dan zal bij de bouw van woningen rekening moeten worden gehouden met het type extra inwoners (met name wat betreft hun financiële mogelijkheden bij de koop of huur van woningen).
- Een ander maatschappelijk effect is de ontwikkeling van het aantal inwoners. Daarbij moet worden uitgegaan van de gemiddelde grootte van de huishoudens van de nieuwe inwoners. Omdat het vaak gaat om mensen in leeftijdsklassen met thuiswonende kinderen is de gemiddelde huishoudensgrootte hoger dan het algemeen gemiddelde van ongeveer 2.1. Andere onderzoeken van Bureau Louter leren dat een gemiddelde huishoudensgrootte van 2.8 een redelijke schatting is. Een toename van het aantal inwoners heeft effect op de vraag naar voorzieningen. Het draagvlak voor voorzieningen gaat daardoor stijgen. Dat heeft in ieder geval effect op

²²

Hierbij is aangenomen dat dit ook gaat om extra werkgelegenheid voor Eemsdelta. Bij reguliere bedrijventerreinen kan sprake zijn van een verplaatsing vanuit de bebouwde kom of het buitengebied naar een regulier bedrijventerrein. Op het niveau van de gemeente is er dan geen sprake van een economisch effect. Het verschil tussen het hoge en het middenscenario schetst hier zuiver geredeneerd dus het 'maximaal mogelijke effect'. Bij zeehaventerreinen zullen er weinig verplaatsingen zijn van de bebouwde kom of het buitengebied naar het zeehaventerrein en kan het verschil tussen versnellingsscenario en trendscenario dus (vrijwel) volledig als economisch effect voor de gemeente Eemsdelta worden beschouwd. Overigens kan de vestiging van nieuwe bedrijven op een bedrijventerrein ook leiden tot extra inkoop van goederen en diensten bij andere bedrijven en instellingen. Dat kan leiden tot extra banen bij al op bedrijventerreinen gevestigde bedrijven of tot groei bij bedrijven en instellingen in de bebouwde kom of het buitengebied (bijvoorbeeld dienstverleners, bouwbedrijven of transportbedrijven). In economische effect analyses wordt dit aangeduid als 'achterwaartse indirecte effecten'. Het uiteindelijke effect kan dus groter zijn dan het initiële effect (extra groei van bedrijvigheid op bedrijventerreinen). Dit effect moet overigens niet worden verdriven. Regionale input-output tabellen (waarin alle in- en verkopen tussen bedrijven, gebundeld naar economische sectoren en naar provincies bekend zijn) leren dat het geen uitzondering is dat zestig procent of meer buiten de eigen provincie wordt gekocht - zeker voor een provincie met weinig economische massa, zoals Groningen) en binnen die provincie vindt dan nog een aanzienlijk deel van de inkopen plaats buiten de eigen gemeente (bijvoorbeeld in de stad Groningen). Hier worden dan ook uitsluitend de initiële effecten bepaald.

voorzieningen waarvoor nabijheid belangrijk wordt gevonden, zoals basisonderwijs, een huisarts en een supermarkt. Voor voorzieningen die massa nodig hebben om te renderen (zoals onderwijsinstellingen als een mbo of een hbo, een ziekenhuis, een theater, een poppodium, een museum of een attractiepark) zal er voor bestaande vestigingen sprake kunnen zijn van een uitbreiding van hun 'markt' en dus op meer kans op hun voortbestaan (wat uiteraard op zich een gunstig effect is). Er moet echter wel sprake zijn van een zeer sterke groei van de bevolking wil een dergelijke grootschalige voorziening zich nieuw vestigen in Eemsdelta.

De economische en maatschappelijke effecten zijn gebundeld in twee overzichtstabellen. Daarin wordt niet ingegaan op gedetailleerde effecten, zoals de verdeling over economische sectoren, typen woningen en de ontwikkeling van bepaalde type voorzieningen.

De effecten zijn bepaald voor reguliere bedrijventerreinen (tabel 4.1) en het zeehaventerrein (tabel 4.2). Steeds is naast het totaal tevens onderscheid gemaakt naar laag, middelbaar en hoog opgeleiden. De tabel bevat de volgende elementen:

- De locatie: Eemsdelta of 'buiten' (alles buiten Eemsdelta)
- Jaar/scenario. Naast de huidige situatie zijn twee typen scenario's onderscheiden voor de situatie in 2036. 'Business as usual' (BAU) is de ontwikkeling volgens het middenscenario voor reguliere terreinen en volgens het trendscenario voor het zeehaventerrein. 'Extra groei' is een realistische sterkere ontwikkeling. Als zodanig zijn beschouwd het hoge scenario voor reguliere bedrijventerreinen en het versnellingscenario voor het zeehaventerrein.
- 'Banen in Eemsdelta' zijn de banen bij bedrijven en instellingen op bedrijventerreinen in Eemsdelta ('naar werkplaats').
- 'Woont in Eemsdelta' zijn de werknemers van de bedrijven en instellingen op bedrijventerreinen in Eemsdelta die wonen in Eemsdelta (naar woonplaats).
- 'Woont buiten' zijn de werknemers van de bedrijven en instellingen op bedrijven en instellingen op bedrijventerreinen in Eemsdelta die wonen buiten Eemsdelta. Zij pendelen naar Eemsdelta (soms over grote afstanden).
- '% woont in Eemsdelta' is het deel van de werknemers bij bedrijven en instellingen op bedrijventerreinen in Eemsdelta dat woont in Eemsdelta.
- 'Inwoners Eemsdelta' is het aantal inwoners in huishoudens van werknemers van de bedrijven en instellingen op bedrijventerreinen in Eemsdelta die wonen in Eemsdelta.
- 'Inwoners buiten' is het aantal inwoners in huishoudens van werknemers van de bedrijven en instellingen op bedrijventerreinen in Eemsdelta die wonen buiten Eemsdelta.

Daarnaast staan er 'ontwikkelingen tot 2036' in de tabel:

- 'Ontwikkeling BAU' is het verschil tussen business as usual in 2036 en de huidige situatie. Dat kan worden gezien als de autonome ontwikkeling, zonder extra (beleids)inspanningen. Dit is zowel in absolute zin als in procenten bepaald.
- 'Ontwikkeling effect (extra)' is het verschil (de extra groei) tussen het hoge scenario in 2036 en business as usual in 2036: dat komt overeen met het verschil tussen het hoge en middenscenario in 2036 voor reguliere bedrijventerreinen en het verschil tussen het versnellingscenario en het trendscenario voor het zeehaventerrein (ook hier weer zowel in absolute als in relatieve zin). De ontwikkeling volgens het hoge scenario en het versnellingscenario ten opzichte van de huidige situatie (in absolute zin) kan worden bepaald door 'Ontwikkeling BAU' en 'ontwikkeling effect (extra)' op te tellen.

Alle berekende effecten luiden in termen van arbeidsplaatsen en inwoners. Ze zijn niet vertaald naar toegevoegde waarde en/of inkomen (hoewel dat op zich ook mogelijk zou zijn). Het aantal hectares

bedrijventerrein is hier geen effect, maar een uitgangspunt, op basis waarvan de effecten in termen van arbeidsplaatsen zijn bepaald.

Effecten in verband met reguliere bedrijventerreinen

In figuur 4.1 staan de effecten voor reguliere bedrijventerreinen voor de huidige situatie en ontwikkelingen tot 2036 volgens twee scenario's.

Tabel 4.1 Effectmeting ontwikkeling reguliere bedrijventerreinen

Locatie	Jaar/scenario	Opleidingsniveau			Totaal
		Laag	Middelbaar	Hoog	
Banen Eemsdelta	Huidige situatie	1196	1326	920	3443
	Business as usual 2036	964	1036	1120	3120
	Extra groei 2036	1013	1104	1178	3295
Woont in Eemsdelta	Huidige situatie	785	731	492	2008
	Business as usual 2036	609	556	580	1744
	Extra groei 2036	634	592	609	1835
Woont buiten	Huidige situatie	411	595	428	1435
	Business as usual 2036	355	480	540	1376
	Extra groei 2036	379	512	569	1460
% woont in Eemsdelta	Huidige situatie	65.6%	55.1%	53.5%	58.3%
	Business as usual 2036	63.2%	53.7%	51.8%	55.9%
	Extra groei 2036	62.6%	53.6%	51.7%	55.7%
Inwoners Eemsdelta	Huidige situatie	2198	2047	1378	5622
	Business as usual 2036	1705	1557	1624	4883
	Extra groei 2036	1775	1658	1705	5138
Inwoners buiten	Huidige situatie	1151	1666	1198	4018
	Business as usual 2036	994	1344	1512	3853
	Extra groei 2036	1061	1434	1593	4088
Ontwikkelingen tot 2036					
Banen Eemsdelta	Ontwikkeling BAU	-232	-290	200	-323
	Ontwikkeling effect (extra)	49	68	58	175
	Ontwikkeling BAU %	-19.4%	-21.9%	21.7%	-9.4%
	Ontwikkeling effect % (extra)	5.1%	6.6%	5.2%	5.6%
Woont in Eemsdelta	Ontwikkeling BAU	-176	-175	88	-264
	Ontwikkeling effect (extra)	25	36	29	91
	Ontwikkeling BAU %	-22.4%	-23.9%	17.9%	-13.1%
	Ontwikkeling effect % (extra)	4.1%	6.5%	5.0%	5.2%
Woont buiten	Ontwikkeling BAU	-56	-115	112	-59
	Ontwikkeling effect (extra)	24	32	29	84
	Ontwikkeling BAU %	-13.6%	-19.3%	26.2%	-4.1%
	Ontwikkeling effect % (extra)	6.8%	6.7%	5.4%	6.1%
Inwonerseffect Eemsdelta	Ontwikkeling BAU	-493	-490	246	-739
	Ontwikkeling effect (extra)	70	101	81	255
Inwonerseffect buiten	Ontwikkeling BAU	-157	-322	314	-165
	Ontwikkeling effect (extra)	67	90	81	235

Op reguliere bedrijventerreinen is in de huidige situatie 122.4 hectare in gebruik. In 2036 zal dat volgens het middenscenario oplopen naar 139.2 hectare en volgens het hoge scenario naar 153.4 hectare. Ondanks

deze toename zal het aantal banen op reguliere bedrijventerreinen afnemen met 323 volgens het middenscenario en met 148 volgens het hoge scenario. Eén van de redenen is de afname van het personeel bij het SW-bedrijf op Fivelpoort. Zonder het SW-bedrijf zouden er volgens het hoge scenario in 2036 ongeveer evenveel banen zijn te vinden als op dit moment. Een tweede reden is dat het aantal arbeidsplaatsen per hectare op bedrijventerreinen tendeert af te nemen. Daaraan liggen ontwikkelingen als automatisering en robotisering ten grondslag. Door deze stijging van de arbeidsproductiviteit heeft men voor dezelfde productie steeds minder mensen nodig. Tevens neemt in veel sectoren (met name in industrie en distributie) daardoor de benodigde hoeveelheid ruimte per werknemer toe (het 'terreinquotient' stijgt).

Momenteel is van de werknemers op reguliere bedrijventerreinen in Eemsdelta 34.7% laag opgeleid (vmbo, drie jaar havo/vwo en mbo1), 38.5% middelbaar opgeleid (havo, vwo en mbo2, 3 en 4) en 26.7% hoog opgeleid (hbo en wetenschappelijke opleiding). Onder degenen die in Eemsdelta wonen is het aandeel laag opgeleiden hoger dan onder degenen die buiten Eemsdelta wonen (39.1% versus 28.6%). Daarvoor bestaan drie mogelijke redenen. Ten eerste wonen er in Eemsdelta veel laag opgeleiden. Dat is overigens ook in de omliggende gemeenten (met veel pendel naar Eemsdelta het geval). Ten tweede is de gemiddelde woon-werk afstand voor laag opgeleiden lager dan gemiddeld. De kans dat een laag opgeleide in de eigen woongemeente werkt, is daardoor groter dan onder middelbaar en vooral hoog opgeleiden. Het aandeel middelbaar opgeleiden is hoger voor degenen die van buiten Eemsdelta komen dan voor degenen die in Eemsdelta wonen (41.5% versus 36.4%) en dat geldt ook voor hoog opgeleiden (29.8% versus 24.5%). Ten derde is het SW-bedrijf van alle bedrijven op reguliere bedrijventerreinen de grootste werkgever (meer dan tien procent van de totale werkgelegenheid op reguliere bedrijventerreinen). En in het SW-bedrijf is het aandeel van degenen met een laag opleidingsniveau zeer hoog. Bovendien wonen zij veel meer dan gemiddeld in Eemsdelta. Mede daardoor is het aandeel van in Eemsdelta wonenden onder laag opgeleiden (65.6%) hoger dan onder middelbaar en hoog opgeleiden (55.1% en 53.5%). Door te vermenigvuldigen met een geschatte gemiddelde huishoudensgrootte ontstaat een beeld van het aantal inwoners dat is gekoppeld aan de werknemers die wonen in Eemsdelta en buiten Eemsdelta (de 'afhankelijken'). Overigens geldt dit alleen indien er in het huishouden verder niemand werkt en dat is vaak niet het geval. Wanneer een werknemer (en zijn gezin) echter speciaal naar Eemsdelta verhuist om er te gaan werken, kan dit effect wel volledig worden geteld (ook wanneer ook anderen uit het huishouden vervolgens in Eemsdelta gaan werken).

Verwacht wordt dat het aandeel van hoog opgeleiden in de werkzame beroepsbevolking ook in de komende jaren nog verder gaat stijgen, zowel nationaal als regionaal. Terwijl volgens beide scenario's het aantal banen op bedrijventerreinen zal afnemen geldt dat dan ook niet voor hoog opgeleide (en wel voor laag en middelbaar opgeleiden).

De procentuele ontwikkeling van het aantal op een regulier bedrijventerrein in Eemsdelta werkzamen is voor de inkomende pendel (degenen die buiten Eemsdelta wonen) gunstiger dan voor degenen die in Eemsdelta wonen, namelijk (volgens business as usual) een afname met respectievelijk 4.1% en 13.1%. Overigens neemt voor hoog opgeleiden zowel binnen als buiten Eemsdelta het aantal werkzamen toe. Het extra effect van een ontwikkeling volgens het hoge scenario ten opzichte van een ontwikkeling volgens het lage scenario bedraagt een kleine zes procent (met een iets hoger effect voor degenen die buiten Eemsdelta wonen). De verschillen naar opleidingsniveau zijn hier niet groot. Er zijn twee redenen waarom de (procentuele) ontwikkeling buiten Eemsdelta gunstiger is dan binnen Eemsdelta. Ten eerste een 'samenstellingseffect'. Omdat het aandeel laag opgeleiden onder degenen die in Eemsdelta wonen hoger is dan onder degenen die naar Eemsdelta pendelen en onder hoog opgeleiden lager, werkt de gunstiger ontwikkeling van de werkgelegenheid onder hoog opgeleiden dan onder laag opgeleiden in het voordeel van degenen die van buiten Eemsdelta wonen. Ten tweede is er een 'groei-effect'. De (verwachte) ontwikkeling van het aantal inwoners is in Eemsdelta lager dan in de gemeenten waar de inkomende pendel vandaan komt. In de vier gemeenten met de grootste bijdrage aan de inkomende pendel (Groningen, Het Hogeland, Midden-Groningen en Oldambt; gezamenlijk goed voor 65% van de woon-werk stromen naar Eemsdelta - zie paragraaf 4.3.2) geldt volgens het PRIMOS-model dat het aantal

inwoners zich daar in de periode 2024-2035 tussen 0.46% en 0.81% per jaar sterker ontwikkelt dan in Eemsdelta. Voor het aantal inwoners van 18-66 jaar resulteren soortgelijke verschillen. Het potentiële arbeidsaanbod ontwikkelt zich daar dus sterker dan in Eemsdelta en daarmee zijn er daar ook meer mogelijkheden om personeel te werven dan binnen Eemsdelta zelf²³.

Ook wanneer het lukt om een ontwikkeling volgens het hoge scenario te realiseren (in plaats van het midden scenario) zal dat slechts een bescheiden effect hebben, namelijk 175 banen meer, waarvan er 91 ten goede komen aan inwoners van Eemsdelta en 84 'weglekken' naar elders (voornamelijk naar omliggende gemeenten). Het is zelfs zo dat bij een ontwikkeling volgens het hoge scenario het totaal aantal banen op reguliere bedrijventerreinen in 2036 wat lager zal zijn dan nu. Het gaat om 148 banen minder. Dat is het saldo van 173 banen minder voor inwoners van Eemsdelta (overigens voor het grootste deel door het - vanuit het nationale beleid gestuurde - inkrimpen van het SW-bedrijf) en 25 banen meer voor omliggende gemeenten. Wat betreft de huishoudens die erbij zijn betrokken, gaat het in Eemsdelta om 739 inwoners minder volgens het business as usual scenario (het middenscenario). Door extra inspanningen om het hoge scenario te realiseren zou dat inwonerseffect kunnen worden verminderd tot 484 inwoners minder. Het is in ieder geval de moeite waard om het negatieve effect zo veel mogelijk te dempen. Geconcludeerd kan echter worden dat de ontwikkelingen op reguliere bedrijventerreinen in ieder geval niet zullen leiden tot vraag naar extra woningen en een gewenste verhoging van het voorzieningenniveau. Dat ligt geheel anders bij de mogelijke ontwikkelingen op het zeehaventerrein.

Effecten in verband met het zeehaventerrein

Per ultimo 2023 (de 'uitgangssituatie' voor de prognoses) was er 321 hectare in gebruik op Oosterhorn. Indien wordt uitgegaan van een trendmatige ontwikkeling die overeenkomt met de verwachte groei van de toegevoegde waarde per economische sector volgens het nationaal gemiddelde (daarvoor zijn door Bureau Louter prognoses opgesteld) zal er per begin 2036 naar verwachting 426 hectare in gebruik zijn. In dit trendscenario is *geen* rekening gehouden met gerealiseerde uitgites in 2024 en leads die mogelijk (en in een aantal gevallen zelfs zeer waarschijnlijk) zullen leiden tot uitgifte van terrein in dit jaar of de komende jaren.

Volgens het versnellingsscenario, waarbij er van wordt uitgegaan dat de hoge uitgiftecijfers in 2023 en het eerste half jaar van 2024 en waarschijnlijke hoge uitgites in de tweede helft van 2024 en in 2025 en 2026 staan voor een structurele ontwikkeling, zal het aantal in gebruik zijnde hectares op Oosterhorn in 2036 zijn gestegen naar 777 hectare. Dat vertaalt zich niet volledig in groei van het aantal arbeidsplaatsen, want evenals op reguliere bedrijventerreinen neemt het aantal werknemers per hectare naar verwachting af als gevolg van een toename van de gemiddelde arbeidsproductiviteit van de op Oosterhorn gevestigde bedrijvigheid (door mechanisering, automatisering en robotisering). Door de toegevoegde waarde in 2024 en 2036 te delen door de arbeidsproductiviteit in 2024-2036 (sectorspecifiek) kan het aantal banen op Oosterhorn worden geschat voor 2036. Datzelfde gebeurt voor het trendscenario. Daardoor worden de verschillen in effecten op het aantal arbeidsplaatsen zichtbaar gemaakt.

Op soortgelijke wijze als voor de reguliere bedrijventerreinen is een 'effecttabel' opgesteld voor het trendscenario en het versnellingsscenario (zie tabel 4.2). Daaruit blijkt onmiddellijk het grote verschil tussen 'business as usual' en 'extra groei'. Het effect van het versnellingsscenario ten opzichte van het trendscenario is hier veel groter dan tussen het hoge en middenscenario voor de reguliere terreinen. De reden is dat de vraag naar reguliere terreinen vooral samenhangt met ontwikkelingen in de lokale (en regionale) economie. Door factoren als de matige bevolkingsgroei, de nationaal decentrale ligging en het

²³ Een hogere verwachte bevolkingsontwikkeling in de periode 2024-2035 resulteert volgens het PRIMOS-model overigens niet alleen voor deze vier gemeenten, maar voor alle gemeenten waarvandaan een deel van de inwoners naar Eemsdelta pendelt. Van alle andere 341 gemeenten in Nederland wordt tot 2036 slechts in Rozendaal, Vaals, Simpelveld en Den Helder een sterkere afname van het aantal inwoners voorzien dan in Eemsdelta.

feit dat geen sprake is van een ligging aan het snelwegennet op een strategisch gunstige locatie is de kans dat op reguliere bedrijventerreinen een groeispurt resulteert door veel nieuwe vestigingen van buiten de regio niet groot. Dat is des te meer het geval op Oosterhorn. In het verleden hebben zich daar juist voornamelijk vanuit het buitenland en andere delen van Nederland veel bedrijven gevestigd (met een groot ruimtebeslag) en ook in de toekomst zal dat zo blijven.

Tabel 4.2 Effectmeting ontwikkeling zeehaventerrein

Locatie	Jaar/scenario	Opleidingsniveau			Totaal
		Laag	Middelbaar	Hoog	
Banen Eemsdelta	Huidige situatie	697	1485	1144	3326
	Business as usual 2036	615	1211	1483	3309
	Extra groei 2036	1120	2205	2700	6025
Woont in Eemsdelta	Huidige situatie	335	676	466	1477
	Business as usual 2036	263	512	621	1396
	Extra groei 2036	484	945	1148	2577
Woont buiten	Huidige situatie	362	809	678	1849
	Business as usual 2036	352	699	862	1913
	Extra groei 2036	636	1260	1552	3448
% woont in Eemsdelta	Huidige situatie	48.1%	45.5%	40.8%	44.4%
	Business as usual 2036	42.8%	42.3%	41.9%	42.2%
	Extra groei 2036	43.2%	42.9%	42.5%	42.8%
Inwoners Eemsdelta	Huidige situatie	939	1892	1306	4136
	Business as usual 2036	737	1434	1738	3909
	Extra groei 2036	1355	2647	3214	7215
Inwoners buiten	Huidige situatie	1013	2266	1897	5177
	Business as usual 2036	985	1957	2414	5357
	Extra groei 2036	1781	3527	4346	9655
Ontwikkelingen tot 2036					
Banen Eemsdelta	Ontwikkeling BAU	-82	-274	339	-17
	Ontwikkeling effect (extra)	505	994	1217	2716
	Ontwikkeling BAU %	-11.8%	-18.5%	29.6%	-0.5%
	Ontwikkeling effect % (extra)	82.1%	82.1%	82.1%	82.1%
Woont in Eemsdelta	Ontwikkeling BAU	-72	-163	154	-81
	Ontwikkeling effect (extra)	221	433	527	1181
	Ontwikkeling BAU %	-21.5%	-24.2%	33.1%	-5.5%
	Ontwikkeling effect % (extra)	83.9%	84.6%	84.9%	84.6%
Woont buiten	Ontwikkeling BAU	-10	-111	185	64
	Ontwikkeling effect (extra)	284	561	690	1535
	Ontwikkeling BAU %	-2.7%	-13.7%	27.2%	3.5%
	Ontwikkeling effect % (extra)	80.8%	80.2%	80.0%	80.2%
Inwonerseffect Eemsdelta	Ontwikkeling BAU	-202	-458	432	-228
	Ontwikkeling effect (extra)	618	1213	1476	3307
Inwonerseffect buiten	Ontwikkeling BAU	-27	-309	517	180
	Ontwikkeling effect (extra)	796	1570	1932	4298

Omdat er in Nederland weinig locaties zijn met het profiel van Oosterhorn en er veel vraag lijkt te zijn naar dit soort bedrijventerreinen is een 'explosie' van de uitgifte van kavels volgens het versnellingscenario dus goed denkbaar. Het is overigens *geen garantie* dat deze ontwikkeling ook na 2026 door zal zetten,

want de onzekerheden voor de sectoren die momenteel belangstelling hebben voor vestiging op Oosterhorn zijn groot. Het gaat hier om een scenario, niet om een harde 'prognose'.

Volgens het trendscenario (business as usual) zal het aantal banen in 2036 ongeveer gelijk zijn aan het huidige aantal banen. Dat komt overeen met de ontwikkelingen sinds 2000 (zie figuur 2.19 van het bedrijventerreinenrapport): gedurende de gehele periode 2000-2023 schommelde het aantal banen op Oosterhorn rond een niveau iets boven de 3 duizend banen. Vergeleken met de reguliere bedrijventerreinen is het aandeel laag opgeleiden (21.0%) lager en zijn de aandelen middelbaar opgeleiden (44.6%) en hoog opgeleiden (34.4%) hoger. Op Oosterhorn is geen bedrijf bevestigd met zeer veel laag opgeleiden (zoals het SW-bedrijf) en is de gevestigde industrie relatief hoogwaardig/ kennisintensief vergeleken met het gemiddelde industriële bedrijf in Nederland. Voor de totale nationale economie zijn de aandelen respectievelijk 21.0%, 38.4% en 41.3%. Hoewel op Oosterhorn het aandeel middelbaar opgeleiden wat hoger is en het aandeel hoog opgeleiden wat lager dan dat nationaal gemiddelde, is het toch opvallend dat de bedrijvigheid op Oosterhorn, waar sectoren met een hoog aandeel hoog opgeleiden (zoals onderwijs, zorg, openbaar bestuur en specialistische zakelijke dienstverlening) vrijwel ontbreken, toch een hoog gemiddeld opleidingsniveau kent. Aangezien in Eemsdelta relatief weinig hoog opgeleiden wonen (zie figuur 2.2) en hoog opgeleiden gemiddeld over grotere afstanden pendelen dan middelbaar en laag opgeleiden is het deel van de werknemers dat in Eemsdelta woont voor Oosterhorn lager dan voor de reguliere bedrijventerreinen.

Volgens het versnellingsscenario zal het aantal banen op Oosterhorn tot 2036 bijna verdubbelen ten opzichte van de huidige situatie. Dat gaat ook gepaard met een kennisintensivering, want de aandelen laag opgeleiden en middelbaar opgeleiden dalen (naar 18.6% en 36.6%) en het aandeel hoog opgeleiden stijgt naar 44.8%. Mocht de potentie voor deze zeer sterke groei ook op langere termijn blijven bestaan, dan zullen mogelijk knelpunten op de arbeidsmarkt ontstaan, met name voor hoog opgeleiden (waarvoor een groei van de vraag met 136% in twaalf jaar tijd wordt voorzien in het versnellingsscenario: dat is 7.4% per jaar). Indien dit niet gepaard gaat met woningbouw in het wat hogere segment (in Eemsdelta of de directe omgeving) zal personeel mogelijk over een steeds groter gebied moeten worden geworven. Ook de vraag naar laag en middelbaar opgeleiden neemt bij een ontwikkeling volgens het versnellingsscenario overigens sterk toe (met 61% respectievelijk 48%). Hier lijken er meer mogelijkheden ' dicht bij huis ' te zijn, in Eemsdelta zelf of in de omliggende gemeenten. Uit figuur 2.2 blijkt dat het aandeel middelbaar opgeleiden (en in iets mindere mate van laag opgeleiden) in de bevolking van Eemsdelta hoog is, uit figuur 2.3 blijkt uit de huidige lage arbeidsparticipatie dat er nog veel onbenut potentieel is onder laag en middelbaar opgeleiden in Eemsdelta en uit figuur 2.7 blijkt dat er momenteel veel jongeren uit Eemsdelta een mbo-opleiding volgen (ook in techniek), zodat er veel nieuwe aanwas is.

Volgens het versnellingsscenario zal het aantal op Oosterhorn werkenden in Eemsdelta zelf van 2024 tot 2036 toenemen met 1100 ten opzichte van de huidige situatie (74% groei) en buiten Eemsdelta met 1599 (86% groei). In 2036 zal voor een aanzienlijk deel van de banen op Oosterhaven sprake zijn van pendel van buiten Eemsdelta. De aandelen verschillen daarbij niet veel tussen de drie opleidingsniveaus, namelijk in alle gevallen ongeveer 43%. Daarbij is er wel een verschil in ruimtelijk patroon. Omdat niet alleen in Eemsdelta zelf, maar ook in de omliggende gemeenten sprake is van een laag gemiddeld opleidingsniveau, zullen laag en middelbaar opgeleiden naar verwachting vooral uit gemeenten als Het Hogeland, Midden-Groningen en Oldambt komen, terwijl hoog opgeleiden over grotere afstanden pendelen (bijvoorbeeld vanuit de stad Groningen, maar mogelijk ook het noordelijk deel van Drenthe: een gebied met een zeer aantrekkelijke woonomgeving²⁴).

De effecten op het aantal inwoners zijn groot (onder de eenvoudige aanname dat voor elke werknemer een vermenigvuldigingsfactor van 2.8 wordt gehanteerd - een schatting voor de gemiddelde huishoudensgrootte). Dit zal mogelijk leiden tot de noodzaak om extra woningen te bouwen, met name in

²⁴ Het is van belang dat de verbindingen tussen Eemsdelta en het Gebied Groningen-Assen inclusief de tussengelegen suburbane gebieden zo goed mogelijk zijn (of worden), zowel over de weg als met het openbaar vervoer).

Eemsdelta zelf en mogelijk ook in aangrenzende gemeenten. Dat gaat dan voor Eemsdelta om maximaal 1100 woningen. Dat is het geval wanneer alle nieuwe werknemers verhuizen naar Eemsdelta. In hoeverre de extra werknemers ook inderdaad naar Eemsdelta zullen verhuizen hangt van een aantal factoren af:

- Het kan gaan om werklozen die al in Eemsdelta wonen. Daarbij geldt echter dat het werkloosheidspercentage momenteel al laag is (zie figuur 3.2.3). In 2023 was het werkloosheidspercentage in Eemsdelta 3.7%. Dat is vrijwel gelijk aan het nationaal gemiddelde van 3.6%. Een werkloosheidspercentage van vier procent wordt veelal beschouwd als een 'frictieniveau', dat nodig is voor een goede werking van de arbeidsmarkt. De 'bron' van werklozen waaruit geput kan worden binnen Eemsdelta is dus niet groot.
- Een andere bron van nieuwe werknemers in Eemsdelta is het onbenut arbeidspotentieel: degenen in de leeftijdsklasse 15-74 jaar die niet actief zijn op de arbeidsmarkt. Uit figuur 2,3 in dit rapport en uit figuur 2.8 in het bedrijventerreinenrapport blijkt dat de netto participatiegraad (totaal en voor elke van de drie opleidingsniveaus) onder het nationaal gemiddelde scoort. Dat geldt ook voor de bruto participatiegraad (werkenden plus werklozen die naar werk zoeken). Voor laag, middelbaar en hoog opgeleiden bedraagt de achterstand van Eemsdelta op het nationaal gemiddelde in 2023 respectievelijk 2.6 %-punten, 3.8 %-punten en 3.6 %-punten. Dit lijkt een bron van nieuwe werknemers. Mocht op elk opleidingsniveau het nationaal gemiddelde worden bereikt, dan zou dat 1.100 extra arbeidskrachten opleveren (toevallig precies gelijk aan de toename van het aantal in Eemsdelta wonende nieuwe werknemers op Oosterhorn volgens het versnellingsscenario). Het is echter de vraag of dat ook voor Eemsdelta geldt: het aantal bijstandsgerechtigden (waaronder velen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt) ligt ruim boven het nationaal gemiddelde. Berekend kan worden dat het in Eemsdelta om ruim 400 'extra' bijstandsgerechtigden gaat. En het aantal arbeidsongeschikten ligt 600 boven het aantal dat op grond van het aantal inwoners verwacht mocht worden. Samen verklaart dat vrijwel volledig de 'achterstand' ten opzichte van de nationale gemiddelde arbeidsparticipatie. Het hangt samen met het grotere aantal inwoners met (ernstige) gezondheidsproblemen in Eemsdelta dan nationaal gemiddeld, soms zodanig dat zij niet beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt. Opvoeren van de arbeidsparticipatie zal dus een zeer intensief (en langdurig) traject vragen²⁵.
- Dan blijven nog twee opties over om personeel te werven, namelijk pendel uit andere gemeenten en verhuizing naar Eemsdelta. Uit tabel 4.1 en tabel 4.2 blijkt al dat het aantal werknemers bij op bedrijventerreinen in Eemsdelta gevestigde bedrijven en instellingen dat buiten Eemsdelta woont procentueel sterker toeneemt dan het aantal werknemers dat in Eemsdelta woont. Omdat het bij pendel naar Eemsdelta om gemiddeld zeer grote woon-werk afstanden gaat (zie figuur 2.3 en paragraaf 4.3.2) mag worden verwacht dat ook hier weinig rek meer in zal zitten. Wel werken er momenteel meer inwoners van Eemsdelta buiten de gemeente, met name in de stad Groningen (met ook hier grote gemiddelde woon-werk afstanden) dan er inwoners van buiten de gemeente in Eemsdelta werken (een 'negatieve pendelbalans'). Mogelijk kunnen zij een baan buiten Eemsdelta ruilen voor een baan in Eemsdelta. Dat moet dan wel aansluiten bij hun opleiding en competenties. Om hier een goed beeld van te krijgen zou een specifiek arbeidsmarktonderzoek uitgevoerd moeten worden, dat bovendien gekoppeld zou moeten worden aan een woningmarktonderzoek om te bepalen hoeveel extra woningen nodig zouden zijn om een eventuele sterke extra groei van de werkgelegenheid (met name op het zeehaventerrein) op te vangen (of: mogelijk te maken, mochten er kraptes op de arbeidsmarkt dreigen te ontstaan).

²⁵ Gezondheid vormt één van de thema's in de benchmarkanalyse van Bureau Louter. Hieraan is in hoofdstuk 2 geen aandacht besteed, maar de door Bureau Louter verzamelde en bewerkte gegevens leren dat Eemsdelta staat hier voor grote uitdagingen. Voor 22 van de 23 indicatoren (het percentage zware drinkers is relatief laag in Eemsdelta) resulteren scores die ruim onder het nationaal gemiddelde liggen en ook onder het gemiddelde voor de soortgenoten (die ook voor alle 22 indicatoren achterblijven bij het nationaal gemiddelde). Voor alle 22 indicatoren behoort Eemsdelta tot de groep van vijftig meest ongunstig scorende gemeenten en voor vijftien indicatoren zelfs tot de groep van dertig meest ongunstig scorende gemeenten.

Vooralsnog is in de effecttabellen uitgegaan van de aanname dat elke extra in Eemsdelta wonende werknemer leidt tot vraag naar een extra woning. In de praktijk zal dat mogelijk niet volledig het geval zijn. Het gaat hier dus om een maximaal mogelijk effect. Door de toename van het aantal inwoners zal het draagvlak voor voorzieningen toenemen. De 3.307 extra inwoners volgens het versnellingsscenario ten opzichte van business as usual komt overeen met bijna acht procent meer inwoners in 2036 dan volgens het PEARL-model en het PRIMOS-model. Uit figuur 4.4 in paragraaf 4.1 blijkt dat dit zou leiden tot een stabilisatie van het aantal inwoners op het huidige niveau. Het is aardig om te zien dat dit richting de prognoses volgens KAW zou gaan (volgens de KAW-prognoses zou het aantal inwoners zich met ongeveer 4 duizend gunstiger ontwikkelen in de periode 2024-2036 dan volgens het PRIMOS-model. Daarbij dient wel te worden opgemerkt dat het bij de berekeningen door KAW geen rekening is gehouden door deze (zee)haven economie gedreven groei.

Bijlage I Toelichting Benchmarkanalyse

In deze bijlage wordt respectievelijk beschreven:

- hoe de indicatoren zijn gemeten;
- de keuze van indicatoren voor dit onderzoek en een inhoudelijke toelichting per indicator

Metten van indicatoren

Om tot een lijst van indicatoren te komen zijn vele honderden potentiële indicatoren onderzocht. Hier wordt beschreven op welke wijze tot de lijst van alle indicatoren is gekomen, waarvan er in dit onderzoek slechts een deel is gebruikt (zie tabel 2.2). Bronnen die zijn onderzocht om geschikte gegevens (en daaruit af te leiden indicatoren) voor dit onderzoek te vinden, zijn onder andere:

- CBS Statline
- Onderzoek Toplocaties van Bureau Louter voor Elsevier Weekblad.
- Onderzoek Beste Gemeente van Bureau Louter voor Elsevier Weekblad.
- WoonOnderzoek Nederland (WoON-enquête) van het CBS
- Enquête Beroepsbevolking (CBS)
- Monitoren en onderzoeken als de Leefbaarometer, het ecologisch kapitaal van Telos, en de onderwereldkaart van RTL Nieuws.
- Gezondheidsmonitor (RIVM, GGD's)
- Gegevens over luchtverontreiniging van het RIVM
- RIVM Atlas Leefomgeving
- Portals als Zicht Op Wijken, Waar Staat Je Gemeente, Zicht op Ondernijning, de KIS-Wijkmonitor en de Politie-monitor. Gegevens kunnen overigens slechts worden gebruikt indien het mogelijk is ze te downloaden (zie ook hierna).
- Stichting LISA (Landelijk InformatieSysteem van Arbeidsplaatsen) voor werkgelegenheid en toegevoegde waarde (aangekochte gegevens)
- Gegevens van DUO (Dienst Uitvoering Onderwijs)
- Microbestanden over afstanden/reistijden (OpenStreetView)
- De Basisadministratie Adressen en Gebouwen (BAG)
- Locatus (gegevens over winkelruimte)
- Kantorenbestand Rudolf Bak (inmiddels ook Locatus)
- IBIS (Integraal Bedrijventerreinen Informatie Systeem)
- Vastgoeddata.nl
- Vektis Open Data Zorgverzekeringswet
- CBS OViN (Onderzoek Verplaatsingsgedrag in Nederland) en de opvolger ODiN (Onderweg in Nederland)

Alle indicatoren zijn getoetst op de volgende criteria:

- Als belangrijkste criterium uiteraard: zijn de gegevens relevant voor het onderzoek?
- Zijn de gegevens landsdekkend, op exact dezelfde wijze gemeten en statistisch betrouwbaar?
- Zijn de basisgegevens beschikbaar of te achterhalen in de vorm van 'getallen'? Informatie die alleen via figuren in 'dashboards' beschikbaar is (zonder achterliggende cijfers) is niet bruikbaar omdat gegevens voor alle gemeenten in Nederland nodig zijn.
- In hoeverre is sprake van doublures (indicatoren die hetzelfde of vrijwel hetzelfde zeggen)? Op die wijze kan het aantal potentiële indicatoren worden verminderd.
- Soms kan (ook om het aantal te presenteren scores wat te beperken) gebruik worden gemaakt van 'samengestelde indicatoren'. Bureau Louter heeft daar veel ervaring mee. Ook wordt soms gebruik gemaakt van door anderen ontwikkelde samengestelde indicatoren (zoals Telos voor ecologisch kapitaal, de Leefbaarometer, RTL Nieuws; zie ook bij de 'bronnen', zoals hiervoor besproken).

- Soms zijn indicatoren verouderd. Dat geldt bijvoorbeeld voor gegevens uit de Bodemstatistiek en ook voor sommige indicatoren uit WoON (daar komen in elke versie - een driejaarlijkse cyclus - weer nieuwe vragen bij en vallen er andere af). Bij het beoordelen of 'verouderde' gegevens opgenomen worden of niet, zijn twee criteria van belang: (1) Hoe belangrijk is een indicator en zegt de indicator iets wezenlijk anders dan andere indicatoren waarvoor recentere gegevens beschikbaar zijn? (2) Hoe veranderlijk is de indicator door de tijd? Als er weinig veranderingen in de tijd zijn, zal het een minder groot bezwaar zijn als gegevens wat verouderd zijn (denk bijvoorbeeld aan 'Nabijheid binnenwater'. Voor alle indicatoren is gebruik gemaakt van de meest recente gegevens (waarbij het soms om bundeling van een aantal jaren gaat).
- Nadat een database van basisgegevens is gemaakt (uit bestaande, waar nodig geactualiseerde, databases van Bureau Louter, in combinatie met gerichte aanvullende indicatoren) volgt een slag om de basisgegevens om te zetten naar indicatoren. Daarbij is het onder andere van belang dat gegevens vergelijkbaar worden gemaakt tussen gemeenten door te schalen naar omvang. De norm waarmee geschaald wordt, verschilt tussen indicatoren. Voorbeelden zijn het totaal aantal inwoners, inwoners in een bepaalde leeftijdsklasse en het aantal woningen.
- Er vinden uitvoerige controles plaats. Wanneer sprake is van duidelijke fouten in basisbestanden vinden correcties plaats (waarbij overigens alleen basisgegevens worden gebruikt waarbij slechts incidenteel sprake is van fouten). Binnen de selectie van gegevens ontbreken soms waarnemingen voor gemeenten. Die gegevens zijn door Bureau Louter 'opgevuld' aan de hand van statistische technieken (bijvoorbeeld het toekennen van de gemiddelde score van de vijf meest gelijkende gemeenten). Van ontbrekende gegevens is overigens slechts incidenteel sprake.

Keuze van thema's en subthema's en toelichting bij indicatoren

In tabel I.1 staan alle indicatoren die in dit onderzoek zijn geselecteerd. Ze zijn gebundeld naar subthema (cursief en onderstreept) en thema (vet weergegeven). Soms is sprake van samengestelde indicatoren. Die zijn in de linker kolom met geel aangegeven. Het gaat daarbij om scores die zijn opgebouwd uit verschillende typen indicatoren. Daarnaast is onderscheid gemaakt tussen indicatoren waarbij een '*oordeel*' kan worden toegekend in de zin van 'gunstig' of 'ongunstig' en *neutrale* indicatoren (waarbij een dergelijk oordeel niet kan worden gegeven). Bij samengestelde indicatoren gaat het per definitie om situaties waarbij aan de score een oordeel (gunstig of ongunstig) wordt gekoppeld, omdat het anders niet mogelijk zou zijn geweest om de onderliggende indicatoren (gewogen) op te tellen. 'Neutrale samengestelde indicatoren komen dus niet voor. Om te voorkomen dat indicatoren als 'stigmatiserend' worden beschouwd voor bepaalde bevolkingsgroepen (bijvoorbeeld naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en etniciteit/nationaliteit) zijn alle indicatoren waarbij sprake is van een aandeel van een bevolkingsgroep in een totaal als 'neutraal' beschouwd. De neutrale indicatoren zijn in tabel I.1 groen gemarkeerd.

Per indicator is in tabel I.1 aangegeven hoe de scores zijn bepaald. Bij lichtgroen gemarkeerde indicatoren gaat het om 'neutrale indicatoren'. Daarvoor wordt hier geen oordeel gegeven of een score als 'gunstig' of 'ongunstig' moet worden beschouwd. Bij geel gemarkeerde indicatoren gaat het om 'samengestelde indicatoren'.

Tabel I.1 Lijst met thema's, subthema's en indicatoren

Indicatoren/subthema/thema	Toelichting
2. Demografie	
<u>2a Leeftijdsopbouw</u>	
Aandeel leeftijdsklasse 0-16 jaar	Percentage inwoners, jonger dan 17 jaar in het totaal aantal inwoners.
Aandeel leeftijdsklasse 17-29 jaar	Idem, voor de leeftijdsklasse 17-29 jaar.
Aandeel leeftijdsklasse 67-plus	Idem voor 67 jaar of ouder. Hier is besloten om toch het predikaat 'oordeel-indicator' mee te geven omdat de zorgkosten <i>gemiddeld</i> omhoog gaan met de leeftijd. Dit neemt niet weg dat individuele 67-plussers gezonder kunnen zijn dan individuele twintigers.
Lage gemiddelde leeftijd	Gemiddelde leeftijd van inwoners. Bij de beslissing om hier het predikaat 'oordeel-indicator' toe te kennen, geldt een soortgelijke argumentatie als bij het aandeel 67-plussers.
Lage demografische druk	De demografische druk is het deel van de inwoners dat niet beschikbaar is voor de arbeidsmarkt ten opzichte van degenen waarvoor dit wel geldt (de 'potentiële beroepsbevolking'). De score wordt berekend als (aantal inwoners van jonger dan 18 jaar plus aantal inwoners van ouder dan 66 jaar) gedeeld door aantal inwoners van 18-66 jaar. Een lage demografische druk wordt is gunstig, omdat het deel van de bevolking dat in potentie beschikbaar is voor de arbeidsmarkt dan groot is.
Relatief aantal geboortes	Geboortes per duizend inwoners.
Laag relatief aantal overledenen	Aantal overleden per duizend inwoners. Een lage score wordt hier beschouwd als gunstig.
<u>2b Migratiestromen</u>	
Migratie-intensiteit	Het aantal verhuisde personen (binnen de gemeente, naar de gemeente en vanuit de gemeente) per duizend inwoners (gemiddelde in de periode 2013-2022).
Unieke verhuisoriëntatie	Het percentage van de totaal binnenlandse uitgaande migratie (verhuizingen van personen) naar de gemeente met het hoogste aandeel (afgezien van degenen die binnen hun eigen gemeente verhuizen).
Totaal migratiesaldo	Inkomende min uitgaande binnenlandse verhuizingen per duizend inwoners, gemiddelde 2013-2022.
Migratiesaldo 0-16 jaar	Idem, voor de leeftijdsklasse 0-16 jaar. Dit is representatief voor verhuizingen van gezinnen.
Migratiesaldo 17-21 jaar	Idem, voor de leeftijdsklasse 17-21 jaar. Dit gaat onder om verhuizingen om elders onderwijs te gaan volgen.
Migratiesaldo 60 jaar en ouder	Idem, voor de leeftijdsklasse 60 jaar en ouder. Dit gaat om verhuizingen van (bijna) gepensioneerden en senioren.
<u>2c Samenstelling bevolking</u>	
Aandeel laag opgeleiden	Het percentage van de inwoners van 15-74 jaar met een laag opleidingsniveau (vmbo, drie jaar havo/vwo en mbo1). Door het CBS wordt de leeftijdsklasse 15-74 jaar aangehouden.
Aandeel middelbaar opgeleiden	Idem, voor middelbaar opgeleiden (havo/vwo, mbo2/mbo3/mbo4)
Aandeel hoog opgeleiden	Idem voor hoog opgeleiden (hbo, wo)
Gemiddelde huishoudensgrootte	Gemiddeld aantal inwoners per huishouden.
Percentage éénouderhuishoudens	Percentage éénouderhuishoudens binnen het totaal aantal huishoudens (leeftijd 30-64 jaar).
Percentage alleenstaanden	Percentage alleenstaanden in het totaal aantal huishoudens.
Percentage Niet-Westers	Percentage inwoners met een niet-Westerse migratieachtergrond in de totale bevolking.
Percentage Westers	Percentage inwoners met een Westerse migratieachtergrond in de totale bevolking.
% Vluchtelingen	Het percentage inwoners in het totaal uit een herkomstland waarvoor een groot deel uit vluchtelingen bestaat (zowel degenen die in als degenen die buiten Nederland zijn geboren). Als zodanig zijn geselecteerd Afghanistan, Eritrea, Ethiopië, Irak, Iran, (voormalig) Joegoslavië, Oekraïne, Somalië, Syrië en Vietnam.
% MOE-landers	Het percentage inwoners in het totaal met als herkomstland één van de tien MOE-

% West-Europa	landen (Midden- en Oost-Europa: Bulgarije, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Polen, Roemenië, Slovenië, Slowakije en Tsjechië). Het percentage inwoners in het totaal met als herkomstland West-Europa (inclusief Skandinavië).
Opleidingsniveau 15-74 jaar	Gemiddeld opleidingsniveau van de bevolking in de leeftijdsklasse 15-74 jaar. Dit is berekend als het aantal middelbaar opgeleiden plus twee maal het aantal hoog opgeleiden gedeeld door de som over laag, middelbaar en hoog opgeleiden.
Weinig maatwerkarrang. jeugd	Het aantal maatwerkarrangementen in het kader van de jeugdzorg per duizend inwoners.
Weinig maatwerkarrang. P-wet	Het aantal maatwerkarrangementen in het kader van de participatiewet per duizend inwoners.
Weinig maatwerkarrang. WMO	Het aantal maatwerkarrangementen in het kader van de WMO (Wet Maatschappelijke Ondersteuning) per duizend inwoners.
Weinig hoogrisicjongeren	Het percentage jongeren (tot en met 23 jaar) dat door een 'risicomodel' wordt beschouwd als potentiële jonge drugsverdachte. Dit is gebaseerd op cijfers van het platform Zicht op Ondernijning, dat in opdracht van overheden data-onderzoek doet naar criminele ondernijning. Zicht op Ondernijning ontwikkelde een methode om te onderzoeken in hoeverre jongeren in potentie jonge aanwas voor drugscriminaliteit zijn. Hiervoor is gekeken naar kenmerken en omstandigheden van drugsverdachten.

3. Arbeidsmarkt en arbeidsparticipatie

3a Werkloosheid

Weinig arbeidsongeschikten	Het percentage arbeidsongeschikten van het aantal inwoners van 18-66 jaar.
Weinig bijstandsgerechtigden	Het percentage bijstandsgerechtigden van het aantal inwoners van 18-66 jaar.
Laag percentage WW'ers	Het percentage inwoners met een WW-uitkering als percentage van het aantal inwoners van 18-66 jaar.
Lage werkloosheid totaal	Werkloosheidspercentage volgens de Enquête Beroepsbevolking (EBB).
Lage werkloosheid 15-24 jaar	Idem, voor de leeftijdsklasse 15-24 jaar.
Lage werkloosheid 25-44 jaar	Idem, voor de leeftijdsklasse 25-44 jaar.
Lage werkloosheid 45-74 jaar	Idem, voor de leeftijdsklasse 45-74 jaar.
Lage werkloosheid autochtonen	Idem, voor autochtonen.
Lage werkloosheid Westers	Idem, voor personen met een Westerse migratieachtergrond.
Lage werkloosheid Niet Westers	Idem, voor personen met een Niet-Westerse migratieachtergrond.

3b Arbeidsparticipatie

Netto participatiegraad	Percentage van het aantal inwoners van 15-74 jaar met betaalde arbeid.
Participatie laag opgeleid	Idem, voor laag opgeleiden.
Participatie middelbaar opgeleid	Idem, voor middelbaar opgeleiden.
Participatie hoog opgeleid	Idem voor hoog opgeleide.
Regionale BPG, laag opgeleid	De bruto participatiegraad (percentage van de inwoners van 15-74 jaar dat werkt of actief zoekt naar werk) voor laag opgeleiden, binnen een straal van 15 kilometer.
Regionale BPG, middelbaar opg.	De bruto participatiegraad (percentage van de inwoners van 15-74 jaar dat werkt of actief zoekt naar werk) voor middelbaar opgeleiden, binnen een straal van 20 kilometer.
Regionale BPG, hoog opgeleid	De bruto participatiegraad (percentage van de inwoners van 15-74 jaar dat werkt of actief zoekt naar werk) voor hoog opgeleiden, binnen een straal van 30 kilometer.
Veel 18-30 jaar met startkwalificatie	Het deel van de inwoners van 18-30 jaar die geen onderwijs meer volgen met een startkwalificatie op de arbeidsmarkt (minstens een diploma op het niveau van havo, vwo of mbo2).

3c Woon-werk balans

% werkend in eigen gemeente	Deel van de in een gemeente wonende werknemers dat in de eigen woonplaats werkt (exclusief zelfstandigen).
Unieke pendeloriëntatie	Het percentage van de totaal uitgaande pendel naar de gemeente met het hoogste aandeel (afgezien van de woonplaats van de werknemers).
Gemiddelde woon-werk afstand	De gemiddelde woon-werk afstand voor werknemers (exclusief zelfstandigen).

4. Materiële welvaart

4a Inkomen en vermogen

Lage spreiding SES-WOA score

De ongelijkheid in sociaal-economische status binnen een gebied, gebaseerd op de door het CBS opgestelde SES-WOA score.

Materiële welvaart

Door Bureau Louter opgestelde samengestelde indicator voor materiële welvaart op basis van vijf indicatoren (inkomen per inwoner en per huishouden, vermogen, WOZ-waarde en verkoopprijs woningen).

Vermogen per inwoner

Het gemiddeld vermogen per inwoner.

Besteedbaar inkomen per inwoner

Het gemiddeld besteedbaar inkomen per inwoner.

Inkomen per huishouden

Het gemiddeld inkomen per huishouden.

% inkomen bovenste 20%

Het percentage van de inwoners dat behoort tot de 20% met het hoogste inkomen in Nederland.

SES-WOA score

De SES-WOA score is een door het CBS opgestelde maat voor de sociaal-economische situatie in een gebied, gebaseerd op inkomen, opleidingsniveau en beroepsstatus.

% geen moeite met rondkomen

Percentage van de inwoners waarvoor niet geldt dat zij aangeven financieel moeilijk tot zeer moeilijk rond te kunnen komen van hun totale netto huishoudinkomen, dat wil zeggen de gebruikelijke noodzakelijke uitgaven betalen.

Weinig problematische schulden

Percentage van de huishoudens waarvoor niet geldt dat minimaal één persoon geregistreerde problematische schulden heeft. Daarvan is sprake wanneer voor minstens één persoon in het huishouden geldt dat niet kan worden voldaan aan één of meer van de volgende criteria: volgt een WSNP-traject; volgt een BKR geregistreerd minnelijk traject; BKR geregistreerde betalingsachterstand, enzovoorts.

Laag betaalrisico corporatiewoningen

Percentage huishoudens in corporatiewoningen waarvoor niet geldt dat sprake is van een betaalrisico omdat het netto besteedbaar inkomen te laag is om aan alle financiële verplichtingen te voldoen.

5. Wonen

5a Woningprijzen

WOZ-waarde woningen

De gemiddelde WOZ-waarde van woningen.

Verkoopprijzen woningen

De gemiddelde verkoopprijzen van woningen.

5b Kenmerken woningvoorraad

Gemiddeld bouwjaar woningen

Het gemiddelde bouwjaar van verblijfsobjecten met als gebruiksdoel wonen.

Spreiding bouwjaar woningen

De mate waarin sprake is van verschillen in bouwjaar. Dit is berekend als de standaarddeviatie van de bouwjaren van alle woningen. Naarmate de bouw van woningen meer geconcentreerd is in een korte tijdsperiode (zoals veelal in de new towns) is sprake van een lagere spreiding.

% eengezinswoningen

Percentage eengezinswoningen in het totaal aantal woningen.

m2 eengezinswoningen

Gemiddeld aantal vierkante meter vloeroppervlak in eengezinswoningen.

m2 meergezinswoningen

Gemiddeld aantal vierkante meter vloeroppervlak in meergezinswoningen.

% koopwoningen

Percentage koopwoningen in het totaal aantal woningen.

% woningcorporaties

Percentage huurwoningen in het bezit van woningcorporaties in het totaal aantal woningen.

% overige huur

Percentage overige huurwoningen in het totaal aantal woningen.

% overige huur in totale huur

Percentage overige huurwoningen in het totaal aantal huurwoningen.

Leefbaarometer Wonen

Een samengestelde score voor de woningvoorraad volgens de Leefbaarometer.

Staat van onderhoud woningen

De waardering van de staat van de woning, gebaseerd op de WoON-enquête (5-punts schaal).

Monumentale bebouwing

Het aantal monumentale gebouwen volgens de Rijksdienst van het Cultureel Erfgoed als percentage van het aantal woningen.

Aantrekkelijke bebouwing

Deze indicator is ontleend aan het jaarlijkse onderzoek naar woonaantrekkelijkheid door Bureau Louter voor Elsevier Weekblad. Hiermee wordt gemeten of sprake is van een omgeving met ruime woningen, op een ruim perceel, in een wat hogere prijsklasse. Dit is gemeten aan de hand van een gewogen gemiddelde van: het gemiddeld aantal vierkante meter woonoppervlak per woning (per buurt); het

Omvang buitenruimte woning	gemiddeld tuinoppervlak per woning (berekend per wijk, aan de hand van gegevens van het Kadaster); de gemiddelde WOZ-waarde van de woningen in een buurt, in verhouding tot het gemiddelde binnen de regio.
Tevredenheid met huidige woning	De gemiddelde omvang van de buitenruimte bij woningen. Dit is gebaseerd op de WoON-enquête. De tevredenheid met de eigen woning, gebaseerd op de WoON-enquête (5-punts schaal).

6. Woon aantrekkelijkheid

6a Waardering woonomgeving

Leefbaarometer Fysieke omgeving	Een samengestelde score voor de fysieke omgeving volgens de Leefbaarometer.
Leefbaarometer Voorzieningen	Een samengestelde score voor het voorzieningenniveau volgens de Leefbaarometer.
Tevredenheid met woonomgeving	Het deel van de respondenten van het WoonOnderzoek Nederland van het CBS (WoON) dat aangeeft tevreden te zijn met de woonomgeving. Hierbij is sprake van een 5-punts schaal.
Fijne buurt	Idem, voor de vraag of men in een fijne buurt woont (5-punts schaal).
Gehecht aan buurt	Idem, voor de vraag of men gehecht is aan de buurt waar men woont (5-punts schaal).
Niet verhuizen	Idem, voor de vraag of men op korte termijn (binnen twee jaar) overweegt te verhuizen (5-punts schaal).
Thuisvoelen buurt	Idem, voor de vraag of men zich thuisvoelt in de woonbuurt (5-punts schaal).
Weinig verhuizers	Idem, voor de vraag of er de laatste tijd veel mensen zijn verhuisd uit de buurt (5-punts schaal).

10. Onderwijs en human capital

10a Opleidingsniveau

Laag opgeleiden beroepsbevolking	Het percentage laag opgeleiden onder de beroepsbevolking (15-74 jaar).
Middelbaar opgeleiden beroepsbev.	Het percentage middelbaar opgeleiden onder de beroepsbevolking (15-74 jaar).
Hoog opgeleiden beroepsbevolking	Het percentage hoog opgeleiden onder de beroepsbevolking (15-74 jaar).
% hoogopgeleid 18-30 jaar	Het percentage hoog opgeleiden (hbo/wo) onder degenen van 18-30 jaar die hun opleiding hebben afgerond
Opleidingsindex beroepsbevolking	Het gemiddeld opleidingsniveau onder de beroepsbevolking (15-74 jaar), berekend als: middelbaar opgeleiden plus twee maal hoog opgeleiden, gedeeld door laag, middelbaar en hoog opgeleiden.

10b Onderwijsvolgenden

Aantal MBO-studenten techniek	MBO-studenten per 1.000 inw., richting techniek (naar woonplaats).
Aantal MBO-studenten economie	MBO-studenten per 1.000 inw., richting economie (naar woonplaats).
Aantal MBO-studenten verzorgend	MBO-studenten per 1.000 inw., richting verzorgend (naar woonplaats).
Gemiddeld niveau VO	Het gemiddeld niveau waarop voortgezet onderwijs wordt gevolgd in jaar 3. Dit is bepaald als een gewogen gemiddelde van vmbo kader/basis, vmbo gemengd/tl, havo en vwo met respectievelijk gewichten van 1, 2, 3 en 4.
Gemiddeld niveau MBO	Het gemiddeld niveau waarop mbo-onderwijs wordt gevolgd in jaar 2, met voor de niveaus 2, 3 en 4 respectievelijk de gewichten 1, 2 en 3.

10c Onderwijsresultaten

Gemiddeld schooladvies	Het gemiddeld schooladvies voor het voortgezet onderwijs, gebaseerd op een weging met een hoger gewicht naarmate het niveau hoger is.
Lage achterstandsscore onderwijs	Dit betreft het percentage peuters & basisschoolleerlingen met een verhoogd risico op een onderwijsachterstand. De scores zijn per school vastgesteld door het Ministerie van OCW. Criteria waarop de achterstandsscore is gebaseerd zijn het opleidingsniveau van de ouders, het gemiddeld opleidingsniveau van alle ouders van kinderen op de school, het land van herkomst van de ouders, de verblijfsduur van de ouders in Nederland en of de gezin in een schuldsaneringstraject zit.
Weinig vroegtijdig schoolverlaters	Het percentage vroegtijdig schoolverlaters in het voortgezet onderwijs en op het mbo (naar woonplaats van leerlingen/studenten).

14. Mobiliteit

14a Bereikbaarheid per auto

Bereikbaarheid over de weg

Dit kan ook worden beschouwd als de lokale aansluiting op het wegennet. Dit is berekend als de gemiddelde snelheid met de auto (berekend op basis van microbestanden over afstanden en snelheden per wegvak) over de weg binnen een straal van twintig kilometer hemelsbreed. Bij het afbakenen van het gebied van twintig kilometer hemelsbreed is gecorrigeerd voor natuurlijke barrières, zoals water (wanneer geen sprake is van een tunnel of brug).

Weinig filedruk

Het ontbreken van files wordt als positief beoordeeld. De VerkeersInformatieDienst bepaalt de filedruk door het aantal kilometers files te vermenigvuldigen met de duur van de file. De filedruk is bepaald per gemeente. Door Bureau Louter is dit omgerekend naar regionale scores (binnen een straal van twintig kilometer, waarbij de bijdrage van die gemeente recht evenredig afneemt met de afstand en evenredig is met de oppervlakte van een gemeente binnen de totale oppervlakte van alle gemeenten binnen een straal van 20 kilometer). De omgeving is meegenomen in de berekening omdat inwoners van een gemeente hun verplaatsingen met de auto niet beperken tot de eigen gemeente.

14b Openbaar vervoer

Tevredenheid openbaar vervoer

De mate waarin inwoners tevreden zijn met het openbaar vervoer. Dit is gebaseerd op de WoON-enquête (5-punts schaal)

Bereikbaarheid met de trein

Het is complex om een goede indicator voor de bereikbaarheid per trein vast te stellen. Hier is gekozen voor een samengestelde indicator, die per buurt bestaat uit de volgende bestanddelen:

- De gemiddelde afstand tot het dichtstbijzijnde NS-station voor inwoners in een buurt

- De gemiddelde afstand tot het dichtstbijzijnde IC-station voor inwoners in een buurt

- Het percentage van de inwoners van een gemeente dat voor reizen over meer dan dertig kilometer gebruik maakt van de trein: voor alle buurten wordt uitgegaan van de gemeentelijke score.

- Idem, maar dan exclusief reizen om studieredenen

Buurtscores worden vervolgens door middel van een weging met het aantal inwoners ingeteld naar gemeentelijke scores.

Bereikbaarheid overig OV

Hiermee wordt de bereikbaarheid per bus, metro en tram bepaald. Gebruik is gemaakt van gegevens uit OpenStreetView. Eerst is Nederland verdeeld in een fijnmazig grid. Vervolgens is het aantal vertrekkende bussen, metro's en trams bepaald per week bepaald en voor elke buurt berekend per vierkante kilometer. Daarbij is uitgegaan van potentiaalscores van een kilometer, met een met de afstand aflopende invloed.

15. Voorzieningen

1b Centrumfunctie voorzieningen

Arbeidsplaatsen, zorgactiviteiten

Aantal arbeidsplaatsen per duizend inwoners van 18-66 jaar in zorgactiviteiten.

Arbeidsplaatsen, onderwijs

Idem, in onderwijs.

Arbeidsplaatsen, detailhandel

Idem, in detailhandel.

Arbeidsplaatsen, vrijetijdsactiviteiten

Idem, in vrijetijdsactiviteiten.

15a Maatschappelijke voorzieningen

Aanbod basisonderwijs

Op meerdere indicatoren gebaseerde score voor het aanbod van basisonderwijs voor de inwoners van een gemeente, opgesteld voor het jaarlijks onderzoek van Bureau Louter naar woonaantrekkelijkheid voor Elsevier Weekblad.

Aanbod kinderopvang

Idem, voor kinderopvang.

Aanbod voortgezet onderwijs

Idem, voor voortgezet onderwijs.

Aanbod hoger onderwijs

Idem, voor hoger onderwijs.

Dagelijkse medische voorzieningen

Idem, voor dagelijkse medische voorzieningen.

Aanbod ziekenhuizen en verpleging

Idem, voor ziekenhuizen en verpleging.

Bureau Louter, 26 augustus 2024**M23.007 Economische en maatschappelijke effecten van ontwikkelingen op bedrijventerreinen in Eemsdelta**

Beoordeling kwaliteit ziekenhuizen	De kwaliteit van ziekenhuizen, gebaseerd op beoordelingen op Zorgkaart Nederland.
Aanbod culturele voorzieningen	Score voor aanbod van culturele voorzieningen.
Aanbod sportfaciliteiten	Idem, voor sportfaciliteiten.
Aanbod recreatiemogelijkheden	Idem, voor recreatiemogelijkheid.

15b Commerciële voorzieningen

Winkelvoorzieningen	Score voor aanbod van winkelvoorzieningen.
Winkels dagelijkse boodschappen	Specifiek aanbod van winkels voor dagelijkse boodschappen.
Aanbod overige (luxe) winkels	Idem, voor overige (luxe) winkels.
Vrijtijdsvoorzieningen	Score voor aanbod van vrijetijdsactiviteiten.
Aanbod restaurants	Specifiek aanbod van restaurants.
Aanbod cafés	Idem, voor cafés.

16. Totaalscores

<i>Brede welvaart</i>	Totaalscore voor brede welvaart, gebaseerd op een vertaling door Bureau Louter van dit begrip naar acht thema's en een selectie van indicatoren per thema.
<i>Sociaal-economische prestaties</i>	Totaalscore voor sociaal-economische prestaties, bepaald door Bureau Louter op basis van een combinatie van tien 'kernindicatoren'.
<i>Economische prestaties</i>	Totaalscore voor economische prestaties, gebaseerd op het jaarlijkse onderzoek naar economische prestaties van Bureau Louter, in opdracht van Elsevier Weekblad ('Economische toplocaties').
<i>Woon aantrekkelijkheid</i>	Totaalscore voor woon aantrekkelijkheid, gebaseerd op het jaarlijkse onderzoek naar woon aantrekkelijkheid van Bureau Louter, in opdracht van Elsevier Weekblad ('Beste gemeente').
<i>Tevredenheid met het leven</i>	Score in de vorm van een rapportcijfer op basis van een grootschalige enquête door het CBS (de WoON-enquête).